

S A R A W A K

**PENYATA RASMI PERSIDANGAN
DEWAN UNDANGAN NEGERI**

Sarawak State Legislative Assembly Official Reports and Debates

MESYUARAT KETIGA BAGI PENGGAL KEEMPAT
Third Meeting of the Fourth Session

24 NOVEMBER – 3 DISEMBER 2025

DEWAN UNDANGAN NEGERI SARAWAK KESEMBILAN BELAS
Nineteenth Sarawak State Legislative Assembly

ISNIN

1 DISEMBER 2025

(10 Jamadilakhir 1447H)

KUCHING

Peringatan untuk Ahli Dewan:

Pembetulan yang dicadangkan oleh Ahli Dewan hendaklah disampaikan secara bertulis kepada Setiausaha Dewan Undangan Negeri Sarawak tidak lewat daripada **14 hari selepas persidangan**.

KANDUNGAN

1.0	PEMASYHURAN DARIPADA TUAN SPEAKER.....	1
2.0	SAMBUNGAN PERBAHASAN ATAS BACAAN KALI YANG KEDUA RANG UNDANG-UNDANG PERBEKALAN (2026), 2025 DAN USUL UNTUK MERUJUK RESOLUSI ANGGARAN PERBELANJAAN PEMBANGUNAN BAGI TAHUN 2026	
	<i>[Penggulungan daripada Para Menteri]</i>	
(1)	Timbalan Menteri Perdagangan Antarabangsa, Industri dan Pelaburan; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.34 Batang Ai (YB Datuk Dr Malcolm Mussen anak Lamoh).....	1
(2)	Timbalan Menteri Perancangan Bandar, Pentadbiran Tanah dan Alam Sekitar; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.41 Kuala Rajang (YB Datuk Haji Len Talif Salleh).....	8
(3)	Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.20 Tarat (YB Dato Sri Roland Sagah Wee Inn).....	17
(4)	Menteri Utiliti dan Telekomunikasi; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.27 Sebuyau (YB Dato Sri Haji Julaihi bin Haji Narawi).....	29
(5)	Menteri di Jabatan Premier; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.60 Kakus (YB Dato Sri John Sikie anak Tayai).....	52
3.0	PENANGGUHAN MESYUARAT.....	65

SARAWAK
DEWAN UNDANGAN NEGERI SARAWAK KESEMBILAN BELAS

Penyata Rasmi

MESYUARAT KETIGA BAGI PENGGAL KEEMPAT

Isnin, 1 Disember 2025

Dewan bermesyuarat di Petra Jaya, Kuching pada pukul 9.08 pagi

HADIR

Bil.	Nama	Konstituensi
1.	Yang Berhormat Tan Sri Datuk Amar Haji Mohamad Asfia bin Awang Nasar P.S.M., D.A., P.N.B.S., D.S.A.P., D.I.M.P., P.B.K., P.C.E. (Emas) <i>Speaker Dewan Undangan Negeri Sarawak</i>	
2.	Yang Berhormat Dato Haji Idris bin Haji Buang P.S.B.S., D.I.M.P., A.M.N., P.B.S., A.B.S., P.C.D., P.J.P.N., P.T.E. <i>Timbalan Speaker Dewan Undangan Negeri Sarawak</i>	<i>N.16 Muara Tuang</i>
3.	Yang Amat Berhormat Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg D.P., P.M.N., D.A., P.N.B.S., J.B.S., P.C.E., P.S.N.B., S.P.D.K. <i>Premier Sarawak</i> <i>Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru</i> <i>Menteri Sumber Asli dan Pembangunan Bandar</i> <i>Menteri Tenaga dan Kelestarian Alam Sekitar</i>	<i>N.26 Gedong</i>
4.	Yang Berhormat Datuk Amar Douglas Uggah Embas D.A., P.N.B.S., P.G.B.K., P.C.E. <i>Timbalan Premier Sarawak</i> <i>Menteri Kewangan dan Ekonomi Baru Kedua</i> <i>Menteri Infrastruktur dan Pembangunan Pelabuhan</i>	<i>N.37 Bukit Saban</i>
5.	Yang Berhormat Datuk Amar Dr Sim Kui Hian D.A., P.N.B.S., P.J.N., P.B.E. <i>Timbalan Premier Sarawak</i> <i>Menteri Kesihatan Awam, Perumahan dan Kerajaan Tempatan</i>	<i>N.14 Batu Kawah</i>
6.	Yang Berhormat Dato Sri Hajah Fatimah Abdullah P.N.B.S., P.G.B.K., P.C.E. <i>Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-Kanak dan Kesejahteraan Komuniti</i>	<i>N.56 Dalat</i>
7.	Yang Berhormat Dato Sri Dr Stephen Rundi anak Utom P.N.B.S., P.J.N., A.B.S., P.B.E., P.C.E. <i>Menteri Industri Makanan, Komoditi dan Pembangunan Wilayah</i>	<i>N.69 Kemena</i>
8.	Yang Berhormat Dato Sri Haji Abdul Karim Rahman Hamzah P.N.B.S., P.G.B.K., P.B.S., P.B.E. <i>Menteri Pelancongan, Industri Kreatif dan Seni Persembahan</i> <i>Menteri Belia, Sukan dan Pembangunan Usahawan</i>	<i>N.15 Asajaya</i>

9. Yang Berhormat Dato Sri Lee Kim Shin
P.N.B.S., P.J.N., K.M.N., P.B.S., P.P.B., B.B.S., P.B.E.
Menteri Pengangkutan N.75 Senadin
10. Yang Berhormat Dato Sri John Sikie anak Tayai
P.N.B.S., P.J.N., P.B.S., P.B.E.
Menteri di Jabatan Premier N.60 Kakus
11. Yang Berhormat Dato Sri Haji Julaihi bin Haji Narawi
P.N.B.S., P.G.B.K., P.B.S., K.M.N., P.P.D., P.B.E.
Menteri Utiliti dan Telekomunikasi N.27 Sebuyau
12. Yang Berhormat Dato Sri Roland Sagah Wee Inn
P.N.B.S., P.G.B.K., J.B.K., P.B.S., P.B.E.
Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat N.20 Tarat
13. Yang Berhormat Datuk Gerawat Gala
P.G.B.K., P.S.B.S., P.B.K.
Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Buruh, Imigresen dan Pemantauan Projek) N.78 Mulu
14. Yang Berhormat Datuk Francis Harden anak Hollis
P.G.B.K., P.B.S., A.B.S., P.B.E.
Timbalan Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat (Pembangunan Bakat) N.32 Simanggang
15. Yang Berhormat Datuk Dr Jerip anak Susil
P.G.B.K., A.M.N., P.B.E.
Timbalan Menteri Pengangkutan (Penerbangan dan Jalan Raya) N.19 Mambong
16. Yang Berhormat Datuk Liwan Lagang
P.J.N., P.P.N., K.M.N., J.B.S., P.B.E.
Timbalan Menteri Utiliti dan Telekomunikasi (Telekomunikasi) N.65 Belaga
17. Yang Berhormat Datuk Hajah Rosey binti Haji Yunus
P.G.B.K., J.B.K., P.P.B., P.P.S., P.T.E., P.B.E.
Timbalan Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-Kanak dan Kesejahteraan Komuniti (Pembangunan Wanita dan Kanak-Kanak) N.71 Bekenu
18. Yang Berhormat Datuk Haji Len Talif Salleh
P.G.B.K., D.J.B.S., P.B.K., P.P.B.
Timbalan Menteri Perancangan Bandar, Pentadbiran Tanah dan Alam Sekitar N.41 Kuala Rajang
19. Yang Berhormat Datuk Dr Haji Abdul Rahman bin Haji Junaidi
P.G.B.K., J.B.S., A.B.S., P.B.E.
Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Penyelaras Projek untuk Agensi Pembangunan Wilayah, Dewan Bandaraya Kuching Utara dan Hal Ehwal Islam) N.4 Pantai Damai
20. Yang Berhormat Datuk Hajah Sharifah Hasidah binti Sayeed Aman Ghazali
P.G.B.K., P.T.E., J.B.S.
Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Undang-undang, MA63 dan Hubungan Negeri-Persekutuan) N.7 Samariang

21. Yang Berhormat Datuk Dr Malcolm Mussen anak Lamoh
P.G.B.K., P.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Perdagangan Antarabangsa, Industri dan Pelaburan N.34 Batang Ai
22. Yang Berhormat Datuk Dr Haji Annuar bin Rapa'ee
P.G.B.K., J.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat (Pengajian Tinggi dan Inovasi) N.55 Nangka
23. Yang Berhormat Datuk Dr Haji Abdul Rahman bin Haji Ismail
P.G.B.K., A.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Industri Makanan, Komoditi & Pembangunan Wilayah (Industri Makanan) N.79 Bukit Kota
24. Yang Berhormat Datuk Dr Penguang Manggil
P.G.B.K., D.J.B.S., K.M.N., P.P.C., P.P.B., P.P.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Kesihatan Awam, Perumahan dan Kerajaan Tempatan (Kerajaan Tempatan) N.76 Marudi
25. Yang Berhormat Datuk Snowdan Lawan
P.G.B.K., A.M.N., P.T.E.
Timbalan Menteri Pelancongan, Industri Kreatif dan Seni Persembahan (Industri Kreatif dan Seni Persembahan) N.30 Balai Ringin
26. Yang Berhormat Datuk Abdullah bin Haji Saidol
P.G.B.K., K.M.N., J.B.K., P.T.E.
Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Hal Ehwal Korporat dan Unit Komunikasi Awam Sarawak) N.42 Semop
27. Yang Berhormat Datuk Sebastian Ting Chiew Yew
P.J.N., D.I.M.P., A.B.S.
Timbalan Menteri Pelancongan, Industri Kreatif dan Seni Persembahan (Pelancongan) N.73 Piasau
28. Yang Berhormat Datuk Ir. Aidel bin Lariwoo
P.G.B.K., P.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Infrastruktur dan Pembangunan Pelabuhan (Pembangunan Infrastruktur) N.24 Sadong Jaya
29. Yang Berhormat Datuk Dr Ripin bin Lamat
P.G.B.K., J.B.K., K.M.N., P.T.E.
Timbalan Menteri Belia, Sukan dan Pembangunan Usahawan (Pembangunan Usahawan) N.72 Lambir
30. Yang Berhormat Datuk Dr Haji Hazland bin Abang Hipni
P.G.B.K., K.M.N., J.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Tenaga dan Kelestarian Alam Sekitar N.5 Demak Laut
31. Yang Berhormat Datuk Maclaine Ben @ Martin Ben
P.G.B.K., J.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Industri Makanan, Komoditi & Pembangunan Wilayah (Komoditi & Pembangunan Wilayah) N.22 Kedup

32. Yang Berhormat Datuk Ricky @ Mohammad Razi bin Sitam
P.G.B.K., K.M.N., J.B.S., P.T.E.
Timbalan Menteri Pembangunan Wanita, Kanak-Kanak dan Kesejahteraan Komuniti (Kesejahteraan Komuniti) N.35 Saribas
33. Yang Berhormat Datuk Henry Harry anak Jinep
P.G.B.K., P.S.B.S., A.B.S.
Timbalan Menteri Pengangkutan (Sungai dan Laut) N.2 Tasik Biru
34. Yang Berhormat Dato' Murshid DiRaja Dr Juanda bin Jaya
P.G.B.K., DATO' MURSHID DIRAJA, S.S.P.
Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Integriti dan Ombudsman) N.44 Jemoreng
35. Yang Berhormat Datuk Gerald Rentap Jabu
P.G.B.K., P.S.B.S., A.B.S., P.P.N., J.B.K.
Timbalan Menteri Belia, Sukan dan Pembangunan Usahawan (Pembangunan Belia dan Sukan) N.36 Layar
36. Yang Berhormat Datuk Majang anak Renggi
P.G.B.K., P.S.B.S., P.B.K., A.B.S.
Timbalan Menteri Infrastruktur dan Pembangunan Pelabuhan (Pembangunan Pelabuhan) N.70 Samalaju
37. Yang Berhormat Datuk Jefferson Jamit anak Unyat
P.G.B.K., B.B.S., P.B.S., K.M.N., J.B.S.
Timbalan Menteri di Jabatan Premier (Undang-undang dan Adat Bumiputera) N.63 Bukit Goram
38. Yang Berhormat Datuk Michael Tiang Ming Tee
P.G.B.K., P.B.S.
Timbalan Menteri Kesihatan Awam, Perumahan dan Kerajaan Tempatan (Kesihatan Awam dan Perumahan) N.54 Pelawan
39. Yang Berhormat Dato Fazzrudin bin Haji Abdul Rahman
P.S.B.S., J.B.K., P.B.S. N.6 Tupong
40. Yang Berhormat Tan Sri William Mawan anak Ikom
P.S.M., P.N.B.S., P.G.B.K., A.M.N., P.B.S., P.P.D. (Emas) N.47 Pakan
41. Yang Berhormat Datuk Mong anak Dagang
P.G.B.K., J.M.N., P.B.S., P.P.D., P.B.K., P.B.E. N.31 Bukit Begunan
42. Yang Berhormat Dato Paulus Palu Gumbang
P.S.B.S., A.M.N., P.B.S., J.B.K., P.T.E. N.80 Batu Danau
43. Yang Berhormat Dato Dennis Ngau
P.S.B.S., J.B.S., P.B.S., P.T.E., B.B.S. N.77 Telang Usan
44. Yang Berhormat Dato Haji Razaili bin Haji Gapor
P.S.B.S., P.T.E., P.B.S. N.29 Beting Maro
45. Yang Berhormat Encik Chong Chieng Jen N.9 Padungan
46. Yang Berhormat Puan Violet Yong Wui Wui N.10 Pending
47. Yang Berhormat Encik See Chee How N.11 Batu Lintang

48. Yang Berhormat Datuk Ding Kuong Hiing
P.J.N., A.B.S. *N.46 Meradong*
49. Yang Berhormat Dato Ir. Lo Khare Chiang
P.S.B.S., B.B.S., J.B.K. *N.13 Batu Kitang*
50. Yang Berhormat Dato Mohd Chee bin Kadir
P.S.B.S., A.B.S., P.B.S., P.J.P.N., J.B.S. *N.40 Kabong*
51. Yang Berhormat Dato Miro anak Simuh
P.S.B.S., P.B.S. *N.18 Serembu*
52. Yang Berhormat Dato Sri Wong Soon Koh
P.N.B.S., P.G.B.K., A.B.S., P.C.E. *N.53 Bawang Assan*
53. Yang Berhormat Dato Rolland Duat anak Jubin
P.S.B.S. *N.48 Meluan*
54. Yang Berhormat Encik Wilson Nyabong anak Ijang
A.M.N., K.M.N., J.B.S. *N.61 Pelagus*
55. Yang Berhormat Encik John anak Ilus
P.B.S., A.P.S. *N.23 Bukit Semuja*
56. Yang Berhormat Ir. Christopher Gira @ Gira anak Sambang
P.B.K. *N.59 Tamin*
57. Yang Berhormat Encik Abdul Yakub bin Haji Arbi
B.B.S., A.B.S., K.M.N., J.B.K. *N.58 Balingian*
58. Yang Berhormat Encik Safiee bin Haji Ahmad
J.B.K., P.P.B. *N.43 Daro*
59. Yang Berhormat Encik Awla bin Dris
P.B.S., A.B.S. *N.25 Simunjan*
60. Yang Berhormat Encik Kennedy Chukpai Ugon
J.B.S., P.P.N., A.B.S. *N.66 Murum*
61. Yang Berhormat Encik Allan Siden Gramong
P.B.S., A.B.S. *N.50 Machan*
62. Yang Berhormat Datuk Hamzah bin Haji Brahim
A.M.N., P.M.W. *N.17 Stakan*
63. Yang Berhormat Encik Adam Yii Siew Sang
A.B.S. *N.74 Pujut*
64. Yang Berhormat Dr Simon Sinang @ Sinang anak Bada
J.B.K., A.B.S., P.B.S., K.M.N. *N.21 Tebedu*
65. Yang Berhormat Encik Billy anak Sujang
P.B.S., P.P.B. *N.1 Opar*
66. Yang Berhormat Encik Azizul Annuar bin Pehin Sri Haji Adenan
J.B.K., P.B.S. *N.3 Tanjong Datu*

67.	Yang Berhormat Encik Yap Yau Sin P.B.S., K.M.N.	N.12 Kota Sentosa
68.	Yang Berhormat Tuan Haji Mohamad bin Duri P.B.K., A.B.S.	N.38 Kalaka
69.	Yang Berhormat Encik Johnichal Rayong anak Ngipa J.B.S., P.T.E.	N.33 Engkilili
70.	Yang Berhormat Encik Baru Bian	N.81 Ba'Kelalan
71.	Yang Berhormat Encik Friday anak Belik A.B.K., P.P.S., P.P.B., P.B.K., P.P.C.	N.39 Krian
72.	Yang Berhormat Encik Anyi anak Jana P.B.K.	N.49 Ngemah
73.	Yang Berhormat Encik Chieng Jin Ek P.B.S.	N.51 Bukit Assek
74.	Yang Berhormat Encik Royston bin Valentine J.B.K., A.B.S.	N.57 Tellian
75.	Yang Berhormat Encik Lidam anak Assan P.B.S.	N.62 Katibas
76.	Yang Berhormat Encik Nicholas Kudi anak Jantai P.B.S.	N.64 Baleh
77.	Yang Berhormat Encik Johnny Pang Leong Ming P.B.S.	N.68 Tanjong Batu
78.	Yang Berhormat Encik Iskandar bin Turkee P.B.S.	N.67 Jepak

TIDAK HADIR

(Kebenaran di bawah Peraturan Mesyuarat 81)

Bil.	Nama	Konstituensi
1.	Yang Berhormat Datuk Amar Haji Awang Tengah bin Ali Hasan D.A., P.N.B.S., P.G.B.K., A.M.N. <i>Timbalan Premier Sarawak</i> <i>Menteri Sumber Asli dan Pembangunan Bandar Kedua</i> <i>Menteri Perdagangan Antarabangsa, Industri dan Pelaburan</i>	N.82 Bukit Sari
2.	Yang Berhormat Datuk Haji Ibrahim bin Haji Baki P.G.B.K., A.B.S., J.B.S., P.S.B.S. <i>Timbalan Menteri Utiliti (Sarawak Energy Berhad dan PETROS)</i>	N.8 Satok
3.	Yang Berhormat Dato' Sri Huang Tiong Sii P.G.B.K., D.I.M.P., S.S.A.P.	N.45 Repok
4.	Yang Berhormat Dato Sri Tiong King Sing P.J.N., P.N.B.S., D.P.M.K., D.P.M.K., S.S.S.A., D.S.S.A., J.P.	N.52 Dudong
5.	Yang Berhormat Puan Dayang Noorazah bte Awang Sohor P.B.S.	N.28 Lingga

TURUT HADIR

1. Encik Nur Azhar bin Bujang
Setiausaha Dewan Undangan Negeri Sarawak
2. Encik Abang Mohammad Adib bin Abang Sallehadin
Pemangku Timbalan Setiausaha Dewan Undangan Negeri Sarawak
3. Inspektor Nelson anak Ensit
Bentara Mesyuarat
4. Inspektor Eldino Erick Joss
Bentara Mesyuarat
5. Encik Nizle anak Junep
Bentara Mesyuarat
6. Encik Muhaimin Naqib bin Narudin
Bentara Mesyuarat
7. Encik Bryan Hansen anak Wennedy
Bentara Mesyuarat
8. Encik Abang Mohd Azamuddin bin Abang Yahya
Bentara Mesyuarat

PETUGAS PERSIDANGAN

PEGAWAI UNDANG-UNDANG DAN PEMBACA PRUF

1. Encik Syed Rezif Afham bin Wan Alwi *Jabatan Peguam Besar Negeri Sarawak*
2. Puan Jemauri Ajerama anak Jemat *Jabatan Peguam Besar Negeri Sarawak*

PEMBACA PRUF

1. Puan Dorensia Dyonie Dominic *Dewan Bahasa dan Pustaka Negeri Sarawak*
2. Encik Shamsul Idzam Jamil *Dewan Bahasa dan Pustaka Negeri Sarawak*

JURUTRENGKAS

1. Puan Sharlina binti Mushar *Pejabat Setiausaha Kewangan Negeri*
2. Puan Malin anak Arit *Pejabat Setiausaha Kewangan Negeri*
3. Puan Nur Afizah binti Raduan *Pejabat Setiausaha Kewangan Negeri*
4. Puan Nurul Izza binti Jem *Pejabat Peguam Besar Negeri Sarawak*
5. Encik Mohd Alfadjer bin Haji Tuah *Pentadbiran Bahagian Kuching*
6. Puan Norzazeeyana binti Nooriaman *Jabatan Tanah dan Survei Sarawak*
7. Puan Nurzatul Atikah binti Sahak *Jabatan Kebajikan Masyarakat Sarawak*
8. Puan Khalida binti Mohd Mahali *Majlis Islam Sarawak*
9. Puan Zuriawati binti Mohd Laili *Pustaka Negeri Sarawak*
10. Puan Mariadiba Naliza binti Marzuki *Jabatan Agama Islam Sarawak*
11. Puan Sabtuyah binti Adeng *Perbadanan Pembangunan Perumahan*
12. Puan Ratna Airnwati binti Haji Md. Junaidi *Perbadanan Pembangunan Perumahan*
13. Puan Meri anak Sabas *Universiti Malaysia Sarawak*
14. Puan Noorina binti Hamdan *Universiti Malaysia Sarawak*
15. Puan Bernadette Willon *Mahkamah Negeri Sarawak*
16. Puan Beatrice Dinus *Hospital Umum Sarawak*
17. Puan Sylvia anak Chichik *Jabatan Kastam Diraja Malaysia Sarawak*
18. Puan Nur Izzatul Fatimah Abdullah *Kementerian Belia, Sukan dan Pembangunan Usahawan Sarawak*
19. Puan Siti Noraisah Amalina binti Kaderi *Kementerian Belia, Sukan dan Pembangunan Usahawan Sarawak*
20. Puan Noor Afifah binti Bahaudin *Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi Sarawak*
21. Puan Rosline anak Dominic Maon *Kementerian Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat Sarawak*
22. Puan Emely anak Edmund Beatie *Suruhanjaya Pencegahan Rasuah Malaysia Cawangan Sarawak*

23.	Puan Anieta Sylvester Pungga	<i>Perbadanan Pembangunan Ekonomi Sarawak</i>
24.	Puan Dayang Duraiza binti Awang Jangka	<i>Lembaga Sumber Asli dan Alam Sekitar Sarawak</i>
25.	Puan Margaret anak Francis Bohui	<i>Lembaga Penyatuan dan Pemulihan Tanah Sarawak</i>
26.	Puan Siti Aisyah binti Abdullah @ Rosemary Langub	<i>Perbadanan Kemajuan Perusahaan Kayu Sarawak</i>
27.	Puan Lilian Bian	<i>Pihak Berkuasa Penerbangan Awam Malaysia (CAAM)</i>

JURURAKAM PERSIDANGAN

1.	Puan Nordiana binti Rabaee	<i>Jabatan Penyiaran Sarawak</i>
2.	Encik Vong Choon Chan	<i>Jabatan Penyiaran Sarawak</i>
3.	Puan Siti Nazilafatullaini binti Sukri	<i>Jabatan Penyiaran Sarawak</i>
4.	Encik Lee Chang Fu	<i>Jabatan Penyiaran Sarawak</i>
5.	Encik Shaharuddin bin Abdul Ra'afup	<i>Jabatan Penyiaran Sarawak</i>

JURUCETAK

1.	Encik Mohd Nor Majidi bin Marekan	<i>Percetakan Nasional Malaysia Berhad</i>
2.	Encik Gabriel anak Jimmy	<i>Percetakan Nasional Malaysia Berhad</i>

JURUTEKNIK IT

1.	Encik Abang Hasmadi bin Abang Wahab	<i>SAINS</i>
2.	Puan Zuraidah binti Zaidi	<i>SAINS</i>
3.	Encik Hibatullah bin Malek	<i>SAINS</i>
4.	Encik Izzat Luqman bin Hasli	<i>SAINS</i>

MESSENGER

1.	Encik Shah Riwandya Sia bin Ridzuan	<i>Jabatan Pertanian Sarawak</i>
2.	Encik Mohammad Zaidi bin Rambli	<i>Jabatan Pertanian Sarawak</i>
3.	Encik Lawrence Encharang	<i>Jabatan Pertanian Sarawak</i>
4.	Encik Mohamed Nazeerudin bin Gulam Mohamed	<i>Kementerian Industri Makanan, Komoditi dan Pembangunan Wilayah Sarawak</i>
5.	Encik Andy anak John	<i>Kementerian Industri Makanan, Komoditi dan Pembangunan Wilayah Sarawak</i>
6.	Encik Fadillah bin Lokman	<i>Jabatan Tanah dan Survei Bahagian Kuching</i>
7.	Encik Addison anak Fredrick	<i>Jabatan Tanah dan Survei Bahagian Kuching</i>

SEKRETARIAT PERSIDANGAN DEWAN UNDANGAN NEGERI SARAWAK

1. Tuan Haji Abang Zaabar bin Abang Ballia
2. Cik Noria binti Suut
3. Puan Nur Azira binti Abdul Kadir
4. Encik Nurkhairudin bin Osen
5. Puan Rabiah binti Abdul Kadir
6. Cik Genang anak Timbung
7. Puan Siti Norhiza binti Mohammad Yusri
8. Puan Hanisah Abdullah
9. Cik Siti Halimah binti Mohamad Nawawi
10. Puan Hasfarini binti Hassim
11. Cik Nurhaffizah Abdullah
12. Puan Natasha Nadia binti Mohd. Saidi
13. Puan Angela Lisa anak Mathew Linol
14. Encik Felix Aaron anak Michael
15. Puan Calista Abbie anak Sapa @ Patrick Sapa

16. Cik Sharina binti Sopian
17. Puan Patricia anak Peter
18. Encik Awang Mohammad Asyrul Jaya bin Awang Putra
19. Sarjan Terence anak Jayan
20. Puan Norziana binti Haji Ahmad
21. Encik Mohd Hasfia bin Abdullah
22. Puan Nur Eliana Abdullah
23. Puan Tracy Lyana anak Bana
24. Encik Muhammad Elliyas bin Matali
25. Encik Mohd Zulkhairi bin Mohammad Hejemi
26. Puan Dayang Nazira binti Abang Martaza
27. Puan Jasmine Sinja anak Robinson
28. Puan Dayang Noorazilla binti Jasni
29. Cik Parcelia Renyelia anak Pamg
30. Cik Nur Zafirah binti Affendy Michael
31. Puan Deidre anak Wilson
32. Cik Siti Nur Marsitah binti Abdullah
33. Puan Nur Amira Lystiani binti Poniman
34. Encik Razali bin Awi
35. Puan Nora binti Atem
36. Encik Zahari bin Bolhi
37. Encik Lukas Jammany anak Kated
38. Encik Ruzaimy bin Muhammad
39. Encik Hazrin Syah bin Hamzah
40. Encik Salman bin Jaya
41. Encik Alwie bin Haji Ali
42. Encik Romzi bin Bujang
43. Encik Musa bin Julai
44. Cik Hawa binti Morsad
45. Puan Suraya binti Hamden
46. Puan Noraisah binti Ahmad
47. Cik Siti Zalilah binti Samsawi
48. Encik Iz Mohd. Haiqal Hakeem bin Mahamud

PELAJAR PRAKTIKAL

1. Cik Anysa Qhawiema binti Effendy
2. Encik Mohd. Aidil Farhan

(Mesyuarat dimulakan pada pukul 9.08 pagi)

[Tuan Speaker mempengerusikan Mesyuarat]

DOA

PEMASYHURAN DARIPADA TUAN SPEAKER

Tuan Speaker: Bismillahirrahmanirrahim. Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh. Selamat pagi dan Salam sejahtera. Ahli-ahli Yang Berhormat. I have granted leave of absence under Standing Order 81 to Yang Berhormat Datuk Amar Haji Awang Tengah bin Ali Hasan, Honourable Deputy Premier and Member for N.82 Bukit Sari; Yang Berhormat Datuk Haji Ibrahim bin Haji Baki, Deputy Minister for Utility and Member for N.8 Satok for today's sitting until 3rd December 2025; Yang Berhormat Dato Sri Tiong King Sing, Honourable Member for N.52 Dudong for today's sitting; and Yang Berhormat Dato' Sri Huang Tiong Sii, Honourable Member for N.45 Repok, for today and tomorrow's sitting.

**SAMBUNGAN PERBAHASAN ATAS BACAAN KALI YANG KEDUA
RANG UNDANG-UNDANG PERBEKALAN (2026), 2025 DAN
USUL UNTUK MERUJUK RESOLUSI ANGGARAN PERBELANJAAN PEMBANGUNAN
BAGI TAHUN 2026**

[Penggulungan daripada Para Menteri]

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, with the leave of absence that have granted to Yang Berhormat Datuk Amar Haji Awang Tengah bin Ali Hasan, Deputy Premier; Second Minister for Natural Resources and Urban Development; and Minister for Industrial Trade, Industry and Investment, the winding up speeches for his ministries shall be delivered by the deputy ministers of their respective Ministries.

Dengan hormatnya saya menjemput Yang Berhormat Datuk Dr. Malcolm Mussen anak Lamoh, Timbalan Menteri Perdagangan Antarabangsa, Industri dan Pelaburan untuk menyampaikan ucapan penggulungan.

Timbalan Menteri Perdagangan Antarabangsa, Industri dan Pelaburan; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.34 Batang Ai (YB Datuk Dr. Malcolm Mussen anak Lamoh): *(Inaudible)*...to deliver this winding up speech on behalf of my ministry, MINTRED in this august House. Tuan Speaker...*(Interruption)*...

Tuan Speaker: Yang Berhormat, because of the earlier interruptions, can you start again?

Timbalan Menteri Perdagangan Antarabangsa, Industri dan Pelaburan; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.34 Batang Ai (YB Datuk Dr. Malcolm Mussen anak Lamoh): Okay, thank you. Then give me more time. Thank you, Tuan Speaker, it is indeed a great honour to be given this golden opportunity to deliver the winding up on behalf of my ministry, MINTRED in this august House.

Tuan Speaker, first and foremost, allow me to extend my sincere congratulation to Yang Amat Berhormat Premier of Sarawak for being awarded the prestigious "*Order of the Rising Sun, Gold and Silver Star*" by the government of Japan. This honour reflects his exceptional leadership and significant contribution to strengthening Sarawak and Japan relation over the years. "*Nihongo Sir, anata no shigoto wa subarashii desu ne*" (Japanese words) which mean he has done a good job, amazing job indeed.

Subsequently, I would like to congratulate Yang Amat Berhormat Premier for tabling this people-centric 2026 Sarawak Budget, with the theme of "*Empowering People, Advancing Prosperity, Building a Resilient Future*", which would enable every Sarawakian to participate meaningfully in the

progress of our beloved State. At the ministry level, more emphasis to place on strengthening investment and trade promotions, developing more industrial infrastructure and assisting more small and medium enterprise development. These measures are essential to solidify Sarawak as a competitive investment and trade hub, as well as enable more local industries to integrate effectively into the global supply chains.

Investment and Industry

Tuan Speaker, aligned with the Post COVID-19 Development Strategy (PCDS) 2030, my ministry has intensified efforts to strengthen the industrial sector through effective policies, targeted incentives and strategic collaborations with stakeholders. These initiatives are supported by appropriate infrastructure development and continuous improvement to the business environment.

Sarawak Gross Domestic Product (GDP) showed continued growth from RM131.6 billion in 2021 to RM148.2 billion in 2024. Manufacturing, being the largest sector, experienced fluctuating growths, peaking in 2022 at RM39.2 billion before moderating and recovering slightly to RM38.2 billion in 2024. Despite the challenging environment, Sarawak attracted a total investment of RM105.9 billion for period of 2021 to the third quarter of 2025. This amount consisted of RM68.4 billion (64.5%) in domestic investment and RM37.5 billion (35.5%) in foreign investment.

The approved investment was recorded in three sectors, namely RM47.3 billion in the primary sector, RM31.3 billion in the manufacturing sector and RM27.3 billion in the services sector. This investment created more than 25,000 potential employment opportunities with over 21,000 created in the manufacturing sector alone. During this period, investments in manufacturing were primarily in the Electrical and Electronic or (E&E) and chemical industry.

Tuan Speaker, Sarawak industrial landscape is advancing through mutual reinforcement. Growth in the E&E and semiconductor sectors are driving advanced manufacturing capabilities, while energy intensive industries, oil and gas, petrochemical and shipbuilding continue to expand, leveraging on reliable renewable energy and modern infrastructure. These developments are increasingly integrated with the state low-carbon agenda, including hydrogen, Carbon Capture, Utilisation and Storage (CCUS); and other clean energy technologies, creating a cohesive industrial ecosystem that inculcate resilience, enhances competitiveness, and supports Sarawak's long-term vision for a dynamic and sustainable economy under PCDS 2030.

Electrical and Electronic

Sarawak growing role as a competitive hub for high value E&E manufacturing has successfully attracted Multinational Corporations (MNCs) from Japan, South Korea, China, Belgium and Germany to establish operation at Sama Jaya Free Industrial Zone. During the 2021 to 2024 period, the economic spin-offs generated by these MNCs were RM35 billion in exports, RM4 billion to the local economy (utilities and services) and RM3 billion in salaries. From 2021, Sarawak has approved more than RM13 billion worth of investment for expansion in the E&E sector, despite global economic challenges.

Sarawak strategic policies across investment promotion, infrastructure development, and talent enhancement have successfully cultivated a robust E&E ecosystem. This ecosystem now supports advanced manufacturing capabilities, promotes technology transfer, and encourages collaboration between industry, research institutions, and training providers. Sarawak E&E cluster has become instrumental in incubating strategic emerging sectors, particularly the semiconductor industry.

Semiconductor

Sarawak is rapidly emerging as a regional hub for wafer fabrication, IC testing, high-precision electronics and advanced packaging. Anchored by SMD Semiconductor, the state's Semiconductor

Roadmap 2030: Beyond Moore's Law charts a clear long-term direction. This includes the development of Sarawak-owned chips such as the Keteq.ai power converter and Keteq.GaN next-generation device. SMD is also establishing the Sarawak Integrated Silicon Longhouse with an AI Chip Integration Centre in Sama Jaya Free Industrial Zone, supported by partners like UK's CSA Catapult, Belgium's X-FAB, and South Korea's Rebellions Incorporated. These advancements, reinforced by recent international recognition in London, consolidate Sarawak's position as a competitive and innovation driven semiconductor hub.

With continued expansion of R&D capacity, industry academia collaborations and technical training, Sarawak is primed to become a leading semiconductor hub in Southeast Asia, generating high-skilled jobs and driving long-term technological competitiveness. Forging ahead, Sarawak is strengthening its ecosystem to complete an integrated semiconductor supply chain, advancing AI hardware development and cultivating specialised semiconductor talent.

Energy Intensive Industries

The Sarawak Corridor of Renewable Energy (SCORE) strategy has been instrumental in unlocking Sarawak's stable, cost-effective and environmentally responsible renewable energy through large-scale hydropower assets and a reliable grid system. This has attracted strategic upstream industries such as polycrystalline silicon, aluminium, and ferroalloys. As these upstream industries mature, the MNCs are now moving towards higher-value downstream activities including deeper integration into the solar and semiconductor value chains and downstream processing such as specialised alloys and value-added metallurgical applications. For the polycrystalline silicon industry, private investment worth RM1.9 billion has been approved this year for diversification into semiconductor grade polysilicon. Just to illustrate the gravity of quality issue involving the semiconductor. This electronic grade silicon, we call it EGS must have a purity of 99.99999% or we call nine anteriority where only one impurity item is allowed for every billions of silicon item. So, how stringent the quality control in this business, *ya*.

This transition from upstream and downstream activities represents a natural and strategic progression toward a more diversified and competitive industrial base. Going forward, Sarawak's efforts will be concentrated on accelerating future downstream development to unlock greater economic value from locally produced materials, reduce export of raw intermediates, and stimulate new growth opportunities for local SMEs.

Oil and Gas

Sarawak's oil and gas sector has undergone a period of notable expansion, underpinned by Sarawak's increasing authority over its petroleum resources and strengthened regulatory and commercial roles. Sarawak Government through PETROS now holds participation in 21 Production Sharing Contracts across offshore and onshore areas, marking a major step forward in asserting Sarawak's rightful role in resource management. Projects under the Sarawak Gas Roadmap are currently progressing according to plan, with several key initiatives moving into advanced stages of implementation.

The continued upstream investment by PETROS, PETRONAS, Shell and other operators in onshore and offshore exploration and development activities reinforce the state's strategy to ensure energy security, expand domestic production, and capture greater value for its people.

Petrochemical

Sarawak's downstream petrochemical industry has also benefited from the vibrant upstream and midstream development in the oil and gas sector. The RM7 billion Sarawak Methanol Complex has already exported over approximately 750,000 metric tonnes of methanol to major markets including China, Japan, South Korea, Vietnam, Indonesia and India. This marks Sarawak's successful entry into the global methanol value chain through our competitiveness in downstream

petrochemicals. Building on this momentum, Sarawak Petchem is processing into new downstream ventures such as the Green Methanol Project, supporting Sarawak's ambition to establish a Green Energy Bunkering Hub utilizing Low-Carbon/ Green e-Methanol as the fuel in Bintulu. In addition, the Low-Carbon Ammonia and Urea Project in collaboration with PETRONAS, will further diversify the state's petrochemical portfolio and create new high-value opportunities.

Low-Carbon Economy

Tuan Speaker, Sarawak recognises that transition to a carbon-neutral manufacturing sector is crucial for economic growth and long-term resilience. This effort is intended to establish Sarawak as a green investment hub, unlocking new industries and creating high-value employment.

PETROS and anchor partners are currently conducting the Kuching Low-Carbon Hub (KLCH) master plan, guided by industry-led and demand-driven approach. This ensures alignment with real market needs while integrating energy development with broader urban planning to support diversification, sustainability and long-term industrial resilience. Through this coordinated effort, KLCH is poised to become a dynamic, well-connected hub that attracts new investments and reinforces Sarawak's overall development trajectory.

The state's Net Zero Strategy and Carbon Plan aim for a 35% reduction in emissions by 2050. This target will be achieved through core measures like electrification process optimisation and material utilization efficiency. It will be supported by investments in renewable energy, hydrogen and CCUS technologies, alongside incentives to encourage private-sector participation.

Sarawak Energy is accelerating the development of floating solar projects in its hydro reservoirs and has signed two MoUs with investors from China and the Middle East. At the same time, many proposals have been received for the development of ground mounted solar from Independent Power Producers (IPPs) with four power Purchase Agreement already signed with Sarawak Energy Berhad. SEDC Energy is leading major international hydrogen initiatives, green mobility and advanced manufacturing. Meanwhile, PETROS is also advancing Sarawak low-carbon leadership by pioneering CCUS development.

Shipbuilding and Ship Repair

The expansion of oil and gas sector has also promoted the growth across related industries, particularly the shipbuilding and ship repair (SBSR) sector for vessel construction, maintenance, and refurbishment services. At this juncture, around 60 of the 100 shipyards in Malaysia are located in Sarawak, making it the shipbuilding hub of Malaysia. These shipyards have expanded their capabilities to cater for the domestic oil and gas sector as well as international commercial and leisure activities.

Their global exports to Australia, Indonesia, Singapore, Middle East, Europe among others, have increased from RM345 million in 2021 to RM873 million in 2025. Sarawak's SBSR industry is now well positioned to move into higher-value segments, including LNG-powered vessels, hybrid propulsion systems, and advanced maritime engineering solutions, backed by strong synergy between energy development and maritime capabilities.

Tuan Speaker, investment remains an integral part towards realising our goal of becoming a high-income economy. In this regard, InvestSarawak started operations in 2023 and has been tasked to attract high-impact investments across Sarawak priority sectors. Among them are renewable energy, solar, glass, unmanned aerial vehicle and chemicals manufacturing investments. With such unwavering focus, InvestSarawak continue to facilitate the implementation of various strategic projects across the state, reflecting increasing investor confidence in Sarawak.

Sarawak Government is ensuring a conducive environment for business activities to grow and prosper. To support this initiative, my ministry is finalising the Sarawak Investment Policy Study and

will conduct a comprehensive Impact Assessment Study on Industrial Park across Sarawak under the RMK-13.

Trade Performance

Tuan Speaker, Sarawak's trade performance between 2021 and 2025 exhibited growth that fluctuates, primarily dictated by global commodity price cycles. Energy export, namely crude petroleum and natural gas (LNG), remained the dominant drivers of total export earning. Crude petroleum and condensates peaked in 2022 at RM25.1 billion, while natural gas also recorded a sharp increase in 2022 and 2023. Both commodities, however, moderated in subsequent years due to volatile global prices and shifting demand, resulting in year-on-year trade fluctuation.

Beyond our energy export, industrial commodities demonstrated stable contributions and increasing diversification. Ferroalloys and related iron/steel products consistently maintained multi-billion *ringgit* export values, highlighting the success of energy-intensive metallurgical industries. Furthermore, semiconductor devices and electronic component showed dynamic growth, rising significantly from RM2.96 billion in 2021 to RM5.71 billion in 2023, indicating a successful shift into higher-value manufacturing. Exports were dominated by machinery and transport equipment, supporting industrial and production sector.

Overall, Sarawak's trade structure is steadily evolving from heavy reliance on primary commodities toward a mix that includes advanced manufacturing, driven by industrial clusters and ongoing investments in energy-intensive and technology-based industries. The Sarawak Trade and Tourism Offices in Singapore and in Brunei Darussalam will lead efforts to coordinate trade collaboration in this region.

Entrepreneur Development

Tuan Speaker, Micro, Small and Medium Enterprises (MSMEs) continues to dominate Malaysia business landscape representing 96.1% of total business establishment in 2024. The sector recorded a growth from 4.9% in 2023 to 5.8 % in 2024. MSMEs contributed significantly to the economy, accounting for 39.5 % of our GDP and created 48.7% of total employment. A similar positive trend is observed in the export performance, increasing from 12.0% in 2023 to 14.3% in 2024.

Sarawak recorded 68,313 registered MSMEs, making up 6.3% of all business entities in Malaysia. Out of this, 75% are categorised as micro-enterprises, 22.7% as small businesses and 2.3% as medium companies. Majority of MSMEs are in the services sector and small share in construction, manufacturing, agriculture as well as mining and quarrying sector. MSMEs plays an important role in creating job and propelling Sarawak's economy.

To ensure comprehensive and inclusive MSMEs development, the Federal Government emphasises a strategic focus on the following areas:

- (a) Transition into higher value chains;
- (b) Digitalising trade processes;
- (c) Embedding ESG-driven business practices;
- (d) Expanding into alternative market; and
- (e) Upgrading the local supply chain.

Aligned with the Federal Government's strategies focus, Sarawak Government will continue to implement key initiatives including capacity building, market access facilitation, financial assistance and the provision of conducive business infrastructure to support the growth of our local MSMEs. These efforts aim to ensure local MSMEs remain competitive and are well-positioned to tap into opportunities in the global market place.

Capacity Building

Tuan Speaker, Sarawak Government remains committed to enhance the capacity of entrepreneurs through various training and skills development programmes. These include courses in basic accounting and book-keeping, business management, product packaging, certification, food handling, marketing and promotion as well as digital skills.

From 2021 to the third quarter of 2025, my ministry together with agencies such as TEKUN, IKMA, INSKEN, MARA, Department of Agriculture Sarawak, Jabatan Wanita dan Keluarga Sarawak; SEDC and TEGAS, among others, have conducted a total of 1,824 capacity building programmes benefiting over 100,000 entrepreneurs in Sarawak. Through these programmes, entrepreneurs are equipped with essential knowledge, skills including exposure to digital entrepreneurship which enable them to sustain their competitiveness amid market shifts.

The Sarawak Digital Mall continue to provide an inclusive digital ecosystem that empowers youth, women and rural entrepreneurs to participate more actively in digital economy. Within a year, Sarawak Digital Mall have recorded total sales of RM12.9 million. Therefore, my ministry together with SDEC will expand the outreach of more than local MSMEs to onboard digital entrepreneurship and broaden their market access globally.

For MSMEs intending to diversify and scale up, it is paramount for them to progress from domestic to international markets. In pursuit of this goal, my ministry has provided extensive market access opportunities through various domestic and international exposition and showcases. More than 9,000 MSMEs have participated in these programmes, achieving sale exceeding RM350 million. Sarawak SBSR entrepreneurs recorded potential contract worth RM800 billion at the Asia Pacific Maritime Singapore 2024 while at the World Expo Osaka 2025, Sarawak entrepreneurs secured RM207 million worth of contract with their Japanese counterparts.

Financial Assistance

Tuan Speaker, access to business assistance is very essential for entrepreneurs to kick-start and expand their businesses. The State Government through my ministry offers comprehensive financial support for MSMEs through programmes like GERAK, USTEV, Go Digital, SKMS and SPIKS. From 2021 to the third quarter of 2025, these programmes have benefitted more than 10,200 MSMEs with total approvals of fund amounting to RM220.3 million.

In addition, the Federal and State Government agencies such as AIM, Bank Rakyat, MARA, SME Corp. Malaysia, Jabatan Wanita dan Keluarga Sarawak, Department of Agriculture Sarawak, SEDC and TEGAS also provided various forms of financial assistance to MSMEs. As of now, over 358,000 MSMEs have been assisted with accumulative approval totalling RM2.8 billion. Through this support, local MSMEs have gained the financial capacity to enhance cash flow management and sustain their business operations.

My ministry has also collaborated with relevant agencies to support informal sector to regularise their businesses through the *Jum Regista Bisnes* programme. By formalising their businesses, entrepreneurs can benefit from various entrepreneurship support provided by the government and financial institutions as well as opportunity to explore other business prospects.

To date, a total of 5,791 entrepreneur has been assisted through the *Jum Regista Bisnes* programme. Out of this number, 60% have become eligible to receive various forms of business support, secure government and private-sector contract and expanded their markets beyond Sarawak. This initiative has contributed significantly to improving the socio-economic well-being of entrepreneurs, particularly those in rural Sarawak.

Industrial Infrastructure and Business Facility Development

Tuan Speaker, my ministry has placed strong emphasis on accelerating the development of industrial facilities and supporting ecosystem to realise the goals of PCDS 2030. Under RMK-12, we have successfully completed six industrial park projects covering an area of 119 acres with a total cost of RM132.1 million in Kuching, Sri Aman, Betong, Bintulu, and Miri. Furthermore, two *Anjung Usahawan* in Kuching division were constructed with a total cost of RM19.2 million. With increasing demand for business facilities, the completed development will provide more ready to occupy industrial sites and dedicated facilities for industries to grow and support our local SMEs.

Building upon this momentum, the ministry has already commenced the next phase of expansion. We are now constructing five additional industrial parks in the key growth centres of Kuching, Sibu, and Bintulu, encompassing a total development area of 417 acres. These five new industrial parks and four new *Anjung Usahawan* project will be implemented through an approved ceiling of RM139.1 million.

Looking ahead to RMK-13, my ministry has been allocated with a total ceiling of RM403.25 million for the development of 15 industrial parks and 15 *Anjung Usahawan* project. A key strategic objective of these initiatives is to extend essential businesses. Sorry, to extend essential business and manufacturing infrastructure into small town and rural areas. All these vital projects are currently progressing through various stages of implementation, including land identification, site application, land acquisition, design and tender preparation.

In addition, other developments that support PCDS 2030 are also progressing well. The Sarawak Bio-industrial Park in Kota Samarahan is a strategic initiative focused on cultivating a high-value, biotechnology-based industrial ecosystem namely bioactive, bio-health, biomaterials, bioenergy, and bioenvironment, to provide SMEs and emerging bio-based companies with access to shared R&D facilities and commercialisation pathways. Meanwhile, Kota Petra Green Technology Park in Kuching is a private initiative that integrates clean energy, advanced manufacturing, and digital infrastructure. These projects are expected to attract over RM14 billion in private investments and create thousands of high-skilled employment opportunity.

Nonetheless, my ministry would like to acknowledge Kementerian Pembangunan Usahawan dan Koperasi for its *Program Pembangunan Premis (Tamu Desa)*. Under this programme, the upgrading of 39 *Tamu Desa* across Sarawak has been fully completed with the total cost of about RM8 million. This initiative will be continued under the RMK-13 and my ministry together with the Ministry of Public Health, Housing and Local Government Sarawak will is currently identifying a list of new *Tamu Desa* project for implementation in 2026.

Tuan Speaker, I would like to thank Ahli-ahli Yang Berhormat for Kalaka, Opar, Padungan, Kabong, Beting Maro and Tanjong Batu for their comment suggestions on matters related to investment, SME development and industrial infrastructure. My ministry will address these matters with the relevant authorities. Fittingly, my ministry would like to express sincere appreciation to federal and state agencies, as well as the private sector for their close cooperation, collaboration over the years. All the above initiatives are implemented to grow and strengthen the industrial and SMEs sectors in Sarawak. My ministry is committed to our strategic goal of achieving economic prosperity, social inclusivity, and environmental sustainability. Let us continue the good work as we accelerate the momentum of growth towards realising the aspiration of PCDS 2030.

Penutup

Tuan Speaker, as prelude to my closing remark, allow me to share this beautiful quote from American coach, Law Ho, "*ability is what you are capable of doing, motivation determine what you do, attitude determine how well you do it*". Tuan Speaker, Sir, you have got all these positive attribute to deserve your re-appointment as the most exemplary Speaker of this august House (*Applause*). Congratulations Sir, *ya*, congratulations to you and may God bless you in your endeavour.

Sebelum mengakhiri ucapan penggulungan ini, saya ingin merakamkan penghargaan kepada Tuan Speaker atas ketegasan dan kepimpinan dalam mengendalikan Persidangan DUN dengan baik dan lancar. Saya juga ingin mengucapkan terima kasih kepada semua pegawai yang terlibat dalam menjayakan persidangan ini. Akhir sekali, saya ingin mengambil kesempatan untuk mengucapkan Selamat Hari Krismas, Selamat Tahun Baharu 2026, Selamat Tahun Baru Cina kepada Ahli Yang Berhormat dan seluruh rakyat Sarawak.

*Mentari timur menyinari pagi,
Bersinar indah di Bumi Kenyalang;
The Order of the Rising Sun, Gold and Silver Star anugerah tertinggi,
Premier Sarawak terhormat, pemimpin terbilang.*

*RMK-12 berjaya dilaksana,
Semangat Sarawak First tersemat di hati;
RMK-13 agenda seterusnya,
Demi kemakmuran Ibu Pertiwi.*

Sekian, terima kasih, *arigato gozaimasu, merci beaucoup, muchas gracias, obrigado*, thank you. (Applause)

Tuan Speaker: Dengan hormatnya saya menjemput Ahli Yang Berhormat Datuk Haji Len Talif Salleh, Timbalan Menteri Perancangan Bandar, Pentadbiran Tanah dan Alam Sekitar untuk menyampaikan ucapan penggulungan.

Timbalan Menteri Perancangan Bandar, Pentadbiran Tanah dan Alam Sekitar (YB Datuk Haji Len Talif Salleh): Terima kasih, Tuan Speaker. Bismillahirrahmanirrahim. Assalamualaikum Warahmatullahi Wabarakatuh, Salam sejahtera, Salam Sarawak Maju Makmur dan Salam *Segulai Sejalai*.

Pendahuluan

Tuan Speaker, terlebih dahulu, saya ingin memaklumkan Dewan yang mulia ini bahawa Ahli Dewan Undangan Negeri bagi N.82 Bukit Sari, Yang Berhormat Datuk Amar Awang Tengah bin Ali Hasan, Menteri Sumber Asli dan Pembangunan Bandar Kedua tidak dapat bersama-sama pada sesi Dewan Undangan Negeri kali ini dan saya diamanahkan untuk menyampaikan ucapan penggulungan bagi Kementerian Sumber Asli dan Pembangunan Bandar.

Tuan Speaker, saya merakamkan ucapan tahniah kepada Yang Berhormat Tan Sri Datuk Amar Speaker atas pelantikan semula Tan Sri sebagai Speaker Dewan Undangan Negeri bagi penggal yang ke-10. Satu prestasi dan pencapaian yang tiada tandingan dan bandingan di Malaysia atau rantau ini.

Saya juga merakamkan ucapan tahniah kepada Yang Amat Berhormat Premier Sarawak, Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg yang telah menerima anugerah "*Order of the Rising Sun, Gold and Silver Star*" daripada Maharaja Naruhito di Istana Maharaja Tokyo pada 11 November 2025 atas sumbangan dalam memperkukuhkan hubungan kerjasama dan memartabatkan agenda kelestarian alam sekitar merangkumi ekonomi hijau. Anugerah berprestij ini merupakan penghormatan besar kepada seluruh rakyat dan Kerajaan Sarawak.

Saya juga mengucapkan setinggi-tinggi tahniah dan syabas kepada Yang Amat Berhormat Premier Sarawak kerana telah berjaya membentangkan Belanjawan 2026 bertemakan "*Empowering People, Advancing Prosperity and Building a Resilient Future*" yang memberi tumpuan kepada kestabilan fiskal, pengukuhan dan pertumbuhan ekonomi, pengurusan kewangan berhemat serta kesejahteraan rakyat bagi memastikan kemakmuran dikongsi oleh seluruh rakyat Sarawak.

Di kesempatan ini juga, saya mengucapkan jutaan terima kasih kepada semua Ahli-ahli Yang Berhormat yang turut serta dalam perbahasan dan memberi pandangan yang bernas berhubung perkara-perkara di bawah bidang kuasa Kementerian Sumber Asli dan Pembangunan Bandar.

Saya mengambil maklum perkara-perkara yang telah dibangkitkan oleh Ahli-ahli Yang Berhormat bagi Tanjong Datu, Pending, Kota Sentosa, Stakan, Beting Maro, Kabong, Meluan, Ngemah, Bukit Assek, Bawang Assan, Tellian, Tamin, Katibas, Baleh, Murum, Telang Usan dan Ba'Kelalan. Tindakan susulan akan diambil oleh kementerian ini serta jabatan dan agensi-agensi di bawah kementerian yang berkaitan.

Tuan Speaker,

Program Pengukuran Tanah NCR Inisiatif Baharu

Untuk makluman Dewan yang mulia ini, Kerajaan Sarawak sentiasa mengiktiraf dan mempertahankan hak rakyat ke atas tanah NCR mereka yang sah dan diwujudkan selaras dengan peruntukan undang-undang tanah yang sedia ada.

Melalui Program Pengukuran Tanah NCR Inisiatif Baharu yang telah dijalankan sejak Oktober 2010 sehingga 31 Oktober 2025, seluas lebih kurang 1,223,646 hektar telah berjaya diukur secara perimeter. Daripada jumlah ini, seluas lebih kurang 947,442 hektar telah pun diwartakan sebagai Rizab Komunal Bumiputera (Pertanian) di bawah Seksyen 6 Kanun Tanah Sarawak. Kerja-kerja pengukuran ini adalah berdasarkan permohonan daripada pihak yang terlibat.

Sejak 2017, pengukuran turut berfokus kepada lot individu bagi pengeluaran surat hak milik di bawah Seksyen 18 untuk kawasan yang telah diwartakan berdasarkan permohonan dan kesediaan penuntut. Sehingga 31 Oktober 2025, sebanyak 107,467 lot individu telah berjaya diukur, melibatkan kawasan seluas 127,016 hektar yang telah dan akan dikeluarkan surat hak milik tanah di bawah Seksyen 18 Kanun Tanah Sarawak.

Bagi mempercepatkan pengukuran lot individu tanah NCR ini, penuntut tanah hendaklah hadir semasa pengukuran di lapangan, menandakan sempadan tanah mereka dengan jelas dan mengelak pertikaian dalam membuat tuntutan agar pengukuran berjalan dengan lebih lancar.

Kerajaan Sarawak komited dalam memastikan kelangsungan program ini dan akan terus menyediakan dana yang diperlukan di samping dana yang diterima daripada Kerajaan Persekutuan.

Skim Penempatan Semula (SPS) dan Skim Pembesaran Kampung (SPK)

Tuan Speaker, untuk makluman Dewan yang mulia ini, pelaksanaan program Skim Penempatan Semula (SPS) dan Skim Pembesaran Kampung (SPK) sejak RMK-4 merupakan komitmen dan keprihatinan Kerajaan Sarawak terhadap rakyat berpendapatan rendah yang memerlukan tanah untuk mendirikan rumah.

Sejak 2018, Yang Amat Berhormat Premier Sarawak telah menambah baik polisi ini dengan memperkenalkan pembangunan infrastruktur spesifikasi baharu dilaksanakan yang melibatkan jalan raya yang berturap, parit konkrit, lot-lot yang ditembok dan sistem retikulasi bekalan air serta bekalan elektrik di SPS dan SPK yang melibatkan purata kos sebanyak RM150,000 se-lot. Atas keprihatinan Kerajaan Sarawak, bayaran premium tanah bagi setiap lot ditetapkan tidak melebihi RM2,500 dan pembayarannya boleh dibuat secara ansuran tahunan sehingga 10 tahun.

Di bawah peruntukan RMK-12 dan peruntukan projek rakyat sehingga 31 Oktober 2025, sebanyak 84 projek SPS dan SPK telah diluluskan yang akan menyediakan sebanyak 8,564 lot kediaman dengan kos pelaksanaan dianggarkan berjumlah RM1.581 bilion. Daripada 84 projek tersebut, 28 projek telah siap sepenuhnya mengikut skop pembangunan dan baki 54 projek akan diteruskan sehingga penghujung RMK-12 serta dalam RMK-13. Sementara itu, dua projek yang

mendapat bantahan di lapangan dan tidak dapat dilaksanakan. SPS dan SPK akan terus diperkasakan dalam RMK-13 demi memberi kemudahan kepada rakyat yang memerlukan rumah kediaman sejajar dengan aspirasi inklusif Kerajaan GPS Sarawak.

*Pembangunan Bandar Baharu (New Township),
Pusat Perkhidmatan (Service Centre) dan Rumah Mampu Milik*

Tuan Speaker, Kerajaan Sarawak melalui Lembaga Pembangunan dan Lindungan Tanah (LCDA) terus memberi keutamaan kepada pembangunan bandar baharu (*new township*), pekan baharu serta pusat perkhidmatan (*service centre*) di kawasan luar bandar dengan peruntukan sebanyak RM243.89 juta dalam RMK-12 dan usaha ini akan terus dilaksanakan dalam RMK-13.

LCDA turut melaksanakan pembangunan rumah mampu milik di bawah SPK, Pusat Pertumbuhan Desa (RGC) dan Bandar Baru Sebuyau. Sebanyak 1,253 unit rumah mampu milik telah diluluskan dan kini berada dalam pelbagai peringkat perancangan dan pelaksanaan. Pembinaan rumah-rumah tersebut akan terus dilaksanakan dalam RMK-13.

*Penubuhan Green Mining and Quarrying Academy:
Ke Arah Perlombongan dan Pengkuarian Hijau Sarawak*

Tuan Speaker, bagi memenuhi keperluan kepakaran dan kemahiran spesifik dalam industri perlombongan dan pengkuarian, Kerajaan Sarawak telah meluluskan penubuhan *Green Mining and Quarrying Academy* semasa pelancaran kampus baharu Centre for Technology Excellence Sarawak (CENTEXS) di Lawas pada 25 Ogos 2025. Akademi ini berperanan untuk melahirkan tenaga kerja, pusat pembelajaran dan serta penyelidikan dan pembangunan (R&D) kepada kelestarian industri mineral.

Di samping itu, Kementerian dan CENTEXS telah memeterai *Statement of Cooperation (SOC)* dengan pihak University of British Columbia (UBC), Canada pada 6 November 2025 sebagai *training partnership*. Usaha ini penting bagi melahirkan tenaga kerja mahir dan berpengetahuan tinggi agar industri perlombongan dan pengkuarian di Sarawak dapat dibangunkan mengikut amalan terbaik global. Susulan itu, anak Sarawak adalah digalakkan untuk mengikuti latihan di dalam bidang tersebut akan ditawarkan oleh akademi ini kelak.

Khazanah Hutan, Warisan Kita

Tuan Speaker, Kerajaan Sarawak terus menegaskan komitmen dalam memelihara hutan sebagai khazanah generasi kini dan akan datang dengan mengekalkan litupan hutan melebihi 62% daripada keluasan tanah Sarawak. Usaha ini diperhebatkan dengan pengembangan kawasan dilindungi, program restorasi landskap hutan (*forest landscape restoration*) dan program-program berorientasikan ekonomi hijau.

Pelbagai pendekatan telah diambil bagi memperkukuh rangka kerja pemeliharaan alam sekitar di Sarawak termasuklah penggunaan teknologi terkini dengan kerjasama strategik agensi tempatan dan antarabangsa seperti Amerika Syarikat, Australia, China, Finland, Indonesia, Jepun, Singapura dan United Arab Emirates.

Pemulihan Hutan dan Ladang Hutan

Tuan Speaker, Program Penghijauan Malaysia: Kempen Penanaman 100 Juta Pokok di seluruh negara sejak tahun 2021 hingga 2025 telah ditetapkan di peringkat kebangsaan, di mana Sarawak telah mencatatkan rekod pencapaian tertinggi di Malaysia. Setakat 31 Oktober 2025, sebanyak 55 juta batang pokok telah ditanam melangkaui sasaran asal 35 juta batang pokok yang ditetapkan kepada Kerajaan Sarawak.

Sempena Persidangan Antarabangsa Penyelidikan dan Inovasi Ladang Hutan 2025 yang telah diadakan pada 17 hingga 19 November 2025 di Kuching, pakar-pakar dari 11 buah negara, iaitu Afrika Selatan, Amerika Syarikat, Australia, China, Finland, Indonesia, Jepun, Malaysia, New Zealand, Perancis dan Vietnam telah berkongsi pengalaman dan kepakaran berkaitan penyelidikan, inovasi dan pengurusan ladang hutan mampan. Persidangan ini merupakan platform yang penting dalam usaha memperluaskan amalan terbaik serta membuka peluang pelaburan ekonomi hijau, khususnya industri ladang hutan.

Taman Negara Sabal dan Hutan Simpan Sabal sebagai Hub Eko-Pelancongan

Tuan Speaker, Yang Amat Berhormat Premier Sarawak pada 18 Oktober 2025 telah melancarkan satu kawasan hub eko-pelancongan yang terbaru meliputi Taman Negara Sabal dan Hutan Simpan Sabal yang merangkumi kawasan Model Pengurusan Hutan Mampan (*Forest Management Area Model*) dan taman buluh (*Bambusetum*) yang dikendalikan bersama oleh *Sarawak Forestry Corporation (SFC)*, Jabatan Hutan Sarawak, *Sarawak Timber* dan Perbadanan Kemajuan Perusahaan Kayu Sarawak (PUSAKA).

Pembinaan Kompleks Sabal yang bernilai RM65 juta di dalam kawasan Hutan Simpan Sabal dijadualkan bermula pada tahun 2026 di bawah RMK-13. Projek ini merupakan inisiatif strategik yang mengintegrasikan usaha pemuliharaan, pengurusan hutan secara mampan serta pembangunan eko-pelancongan yang berasaskan konservasi. Komponen projek ini merangkumi penyediaan kemudahan asas, penginapan, fasiliti penyelidikan dan latihan, pembangunan hutan rekreasi serta infrastruktur pelancongan moden dan mesra alam.

Sarawak Delta Geopark (SDGp)

Tuan Speaker, UNESCO Global Geopark Council dalam mesyuarat yang Ke-10 yang berlangsung pada 5 hingga 6 September 2025 di Kütralkura UNESCO Global Geopark, Chile telah memberikan status Green Card (*accepted*) bagi pencalonan Sarawak Delta Geopark sebagai UNESCO Global Geopark. Keputusan ini akan dibawa ke Lembaga Eksekutif UNESCO yang dijadualkan pada Mei 2026, tahun depan untuk proses pengesahan (*endorsement*) bagi pengiktirafan rasmi sebagai UNESCO Global Geopark (UGGp).

Penguatkuasaan Hutan, Kawasan Terlindung Sepenuhnya (TPA) dan Hidupan Liar

Tuan Speaker, Kerajaan Sarawak sentiasa komited untuk memastikan aktiviti pembalakan haram dibanteras sehingga ke akar umbi. Bagi tempoh Mei hingga Oktober 2025, Jabatan Hutan Sarawak telah membuka sebanyak 81 kertas siasatan bagi kes kesalahan yang berkaitan dengan hutan. Sebanyak empat kes telah didaftar untuk pendakwaan di mahkamah, di mana dua kes telah selesai dibicara, manakala dua kes masih dalam proses pendakwaan dan perbicaraan. Selebihnya masih dalam pelbagai peringkat siasatan. Sebanyak RM554,923 kompaun dan RM718,551 hasil pelupusan melalui jualan kayu rampasan telah dikutip dalam tempoh tersebut.

Manakala aktiviti penguatkuasaan bagi melindungi Kawasan Terlindung Sepenuhnya (TPA) dan hidupan liar adalah penting dalam memastikan kelestarian alam sekitar semula jadi. Oleh itu, *Sarawak Forestry Corporation (SFC)* akan sentiasa menjalankan aktiviti rondaan dan penguatkuasaan secara berterusan dengan mengesan, mencegah dan mengambil tindakan terhadap sebarang pencerobohan, pemburuan haram serta aktiviti lain yang menyalahi undang-undang.

Bagi tempoh April sehingga November 2025, SFC telah membuka sebanyak 59 kertas siasatan bagi kes kesalahan yang berkaitan dengan TPA dan jenayah hidupan liar yang mana, sembilan kes telah dibawa ke mahkamah untuk pendakwaan, 15 kes telah dikenakan kompaun, dua kes tanah telah dihantar ke Kamar Peguam Besar Sarawak dan selebihnya 33 kes masih dalam pelbagai peringkat siasatan.

Pada masa yang sama, sebanyak lapan kes siasatan yang dibuka pada tahun sebelumnya turut telah didakwa di mahkamah, menjadikan jumlah keseluruhan kes yang dibawa ke mahkamah dalam tempoh ini ialah sebanyak 17 kes. Daripada jumlah tersebut, seramai 21 orang tertuduh telah mengaku bersalah dan didenda oleh mahkamah, manakala 13 orang pesalah telah dijatuhi hukuman penjara.

Dalam tempoh April sehingga November 2025, sejumlah RM39,000 kompaun telah dikutip, manakala jumlah denda mahkamah terkumpul yang dikenakan kepada pesalah adalah sebanyak RM216,700. Baru-baru ini, pada 4 hingga 8 November 2025, SFC dan Polis Diraja Malaysia (PDRM) telah menjalinkan kerjasama dengan agensi penguatkuasaan Indonesia dalam membanteras kegiatan penyeludupan hidupan liar di sempadan Malaysia - Indonesia. Sepanjang tempoh operasi tersebut, sebanyak 313 hidupan liar telah dirampas seperti kayu ara (*Ficus species*), rhu laut (*Casuarina species*) dan pokok tanduk rusa (*Platycerium species*).

Manakala di peringkat kebangsaan, Operasi Bersepadu Khazanah (OBK) dengan kerjasama PDRM dan Jabatan Kastam Diraja Malaysia bagi tempoh April sehingga November tahun ini, sebanyak 24 operasi telah dijalankan dengan nilai barang rampasan sebanyak RM2,231,784.

Tuan Speaker,

*Pengiktirafan Taman Negara Bako dan Taman Negara Bukit Lambir sebagai
ASEAN Heritage Park*

Taman Negara Bako dan Taman Negara Bukit Lambir telah diiktiraf sebagai *ASEAN Heritage Park* yang baharu. Majlis penganugerahan akan diadakan pada 3 Disember 2025 ini, hari *Isuk, Wednesday* di Hanoi, Vietnam. Ini merupakan satu lagi kejayaan besar buat Sarawak dan negara kita, membuktikan keupayaan pengurusan taman negara yang mencapai piawai pengurusan terbaik di rantau ini.

Tuan Speaker,

Konservasi dan Pengurusan Kawasan Terlindung Sepenuhnya (TPA)

Kerajaan sentiasa mengalu-alukan penglibatan penyelidik dari dalam dan luar negara untuk meneroka khazanah biodiversiti Sarawak yang kaya dan unik. Setakat November 2025, sejumlah 105 permit penyelidikan saintifik yang melibatkan 85 penyelidik tempatan dan 21 penyelidik antarabangsa telah dikeluarkan oleh Kontroler Hidupan Liar.

Projek *Research for Intensified Management of Bio-Rich Areas* (RIMBA) di bawah RMKe-12 memfokuskan kepada pengumpulan data dan maklumat mengenai spesis ikonik bagi menerbitkan *Species Conservation Action Plan* (SCAP) di bawah pelan tindakan *International Union for Conservation of Nature* (IUCN). Dapatan daripada SCAP ini akan membantu menghasilkan Pelan Pengurusan Kawasan Terlindung Sepenuhnya di Sarawak dalam merangka strategi jangka panjang dan holistik bagi memelihara dan melindungi spesis flora dan fauna secara mampan. Setakat ini, SFC telah menerbitkan SCAP *for Marine Turtle* dan SCAP *for Proboscis Monkey*, manakala SCAP *for Orangutan* sedang dalam proses pencetakan.

Tuan Speaker,

Prestasi Industri Perakayuan Sarawak

Nilai eksport industri perakayuan Sarawak sehingga suku ketiga tahun 2025 mencatat RM1.87 bilion. Kayu balak menyumbang nilai sebanyak RM310 juta iaitu peningkatan sebanyak 3% berbanding RM301 juta bagi tempoh yang sama pada tahun 2024, manakala eksport pelet kayu turut meningkat 60% dengan nilai RM97 juta juga berbanding RM60 juta bagi tempoh yang sama.

Jepun kekal sebagai pengimport utama dengan nilai sebanyak RM1.17 bilion diikuti oleh India – RM299 juta, Negara Timur Tengah – RM105 juta, Taiwan – RM77 juta dan Filipina – RM65 juta.

Dalam usaha mempromosikan penggunaan kayu kejuruteraan seperti *laminated veneer lumber, glulam dan cross laminated timber* di Sarawak, PUSAKA dengan kerjasama Universiti Teknologi Sarawak (UTS) dan Universiti Teknologi Mara (UiTM) telah menganjurkan *International Conference on Advanced Applied Science (ICAAS 2025)* pada 6 hingga 7 Ogos 2025. Persidangan ini turut menyaksikan pertukaran Memorandum Persefahaman (MOU) di antara PUSAKA dan UTS bagi memperkukuhkan kerjasama strategik dalam penyelidikan dan inovasi teknologi berkaitan kayu kejuruteraan.

Tuan Speaker,

Pengurusan Alam Sekitar yang Lestari

Penilaian Kesan kepada Alam Sekitar (EIA) merupakan keperluan perundangan dan instrumen penting dalam memastikan pembangunan lestari di Sarawak. Setakat ini suku ketiga tahun 2025, Lembaga Sumber Asli dan Alam Sekitar (NREB) telah menerima sebanyak 61 laporan EIA dan 15 *Environmental Management Plan (EMP)*. Daripada jumlah tersebut, sebanyak 46 laporan EIA dan 15 EMP telah diluluskan, manakala 15 laporan EIA masih dalam pelbagai peringkat penilaian.

Bagi memastikan terma dan syarat kelulusan EIA dipatuhi, dalam tempoh Januari hingga Oktober 2025, NREB telah menjalankan sebanyak 918 post-EIA monitoring dan telah menerima sebanyak 1,857 *Environmental Monitoring Report (EMR)*.

Hasil pemantauan mendapati 87 kes ketidakpatuhan dan notis telah dikeluarkan bagi kesalahan tersebut. Dalam tempoh yang sama, 14 kes kertas siasatan telah dibuka, manakala lapan kes telah dikompaun dengan nilai RM150,000.

Bagi memperkukuhkan proses pemantauan dan pematuhan, NREB sedang menambah baik Tatacara Pengendalian Piawai (SOP) bagi post-EIA *Monitoring and Guidelines for EMR Submission dan Evaluation*. Langkah ini bertujuan untuk menyeragamkan pemeriksaan lapangan, memperkukuh aspek pelaporan dan memastikan tindakan penguatkuasaan dijalankan secara konsisten dan sistematik.

Tuan Speaker,

Kawal Selia Kendiri Alam Sekitar Melalui Audit Pematuhan Alam Sekitar

NREB mewajibkan pelaksanaan penuh Audit Pematuhan Alam Sekitar (*Environmental Compliance Audit, ECA*) bagi sektor perhutanan di Sarawak. Sebanyak 63 ECA Audit telah dijalankan setakat Oktober 2025. Selain itu, enam siri Kursus Pensijilan Juruaudit ECA, yang melibatkan 153 peserta telah diadakan bagi meningkatkan kompetensi juruaudit ECA.

Tuan Speaker,

Status Kualiti Udara di Sarawak

Secara keseluruhannya, Indeks Pencemaran Udara (IPU) di Sarawak sepanjang tempoh bulan Januari hingga Oktober 2025 adalah dalam lingkungan kategori '*Baik*' (IPU 0-50) dan '*Sederhana*' (IPU 51-100).

Bagi memperluaskan liputan stesen pemantauan kualiti udara dan meningkatkan tahap penguatkuasaan yang menyeluruh, NREB telah menambah dua lagi stesen baharu di Kanowit dan Belaga selain dari lima stesen yang sedia ada, Lundu, Tebedu, Lubok Antu, Bario dan Lawas. Di

samping itu, terdapat 12 stesen pemantauan kualiti udara di bawah seliaan Jabatan Alam Sekitar yang juga beroperasi di Kuching, Samarahan, Sri Aman, Sarikei, Sibul, Mukah, Kapit, Bintulu, Samalaju, Miri, ILP Miri dan Limbang.

Tuan Speaker,

Status of Transfer of Autonomy on Environment under the Malaysia Agreement 1963 (MA63)

Pada mesyuarat Majlis Tindakan Pelaksanaan Perjanjian Malaysia 1963 (MA63) yang dipengerusikan oleh Yang Amat Berhormat Perdana Menteri pada 12 September 2025 di Kuching, telah memersetujui bahawa pindaan ke atas Akta Kualiti Alam Sekeliling (EQA) 1974 bagi menggantung pemakaiannya di Sarawak akan dibentangkan di Parlimen sebelum pemberian kuasa kepada Sabah dan Sarawak di bawah Artikel 95C Perlembagaan Persekutuan dapat dilaksanakan. Pemberian kuasa ini adalah bertujuan untuk mengurus buangan terjadual, yang menandakan langkah pertama ke arah penyerahan penuh fungsi pengurusan alam sekitar kepada Sarawak.

Tuan Speaker,

Pendidikan dan Kesedaran Alam Sekitar

Setakat Oktober 2025, NREB telah menganjurkan sebanyak 56 program pendidikan alam sekitar yang menyasarkan komuniti, pelajar dan guru sekolah, pertubuhan bukan Kerajaan (NGO) serta pihak industri bagi meningkatkan kesedaran terhadap isu-isu alam sekitar dan memupuk rasa prihatin serta tanggungjawab dalam pemeliharaan alam sekitar.

NREB menyasarkan penubuhan 1,459 Kelab Pencinta Alam Sekitar (PALS) di seluruh sekolah di Sarawak untuk memperkasakan pendidikan alam sekitar. Sehingga kini, sebanyak 681 Kelab PALS telah ditubuhkan.

Tuan Speaker,

Isu-isu Spesifik

Seterusnya, izinkan saya menyentuh perkara-perkara spesifik yang telah dibangkitkan oleh Ahli-ahli Yang Berhormat semasa perbahasan di Dewan yang mulia ini.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Katibas, setakat 31 Oktober 2025, sebanyak 12 kawasan di dalam DUN Katibas berkeluasan 44,980 hektar telah siap diukur di mana kesemuanya telah diwartakan sebagai Rizab Komunal Bumiputera (Pertanian) di bawah Seksyen 6 Kanun Tanah Sarawak. Tiga kawasan berkeluasan 11,238 hektar sedang dalam proses pengukuran, empat kawasan berkeluasan 31,327 hektar akan dimulakan pengukuran tertakluk kepada kesediaan penuntut tanah di lapangan dan dua lagi kawasan berkeluasan 4,515 hektar terlibat dengan bantahan di lapangan.

Bagi pengukuran lot individu pula, sebanyak empat kawasan berkeluasan 16,276 hektar telah diluluskan untuk diukur. Daripada jumlah tersebut, dua kawasan berkeluasan 8,611 hektar kini sedang dalam proses pengukuran di mana seluas 1,290 hektar daripadanya melibatkan 484 lot telah siap diukur. Dua lagi kawasan berkeluasan 7,665 hektar akan dimulakan pengukuran tertakluk kepada kesediaan penuntut tanah di lapangan. Sebanyak 449 surat hak milik tanah di bawah Seksyen 18 Kanun Tanah Sarawak telah dikeluarkan ke atas kawasan yang telah siap diukur.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Talian, setakat 31 Oktober 2025, di bawah Program Pengukuran Tanah NCR Inisiatif Baharu, tanah NCR bagi:

- (a) Kawasan Ulu Sikat, Batang Mukah telah diwartakan di bawah Seksyen 6 Kanun Tanah Sarawak melalui warta Swk. LN. 163 bertarikh 12 Ogos 2022; dan

- (b) Kawasan Sungai Sebakong, Mukah telah diwartakan di bawah Seksyen 6 Kanun Tanah Sarawak melalui warta Swk. LN. 2 bertarikh 9 Januari 2025.

Manakala bagi kawasan Nanga Langan Baoh, Dalat pula ia telah siap diukur perimeter dan kini sedang dalam proses pewartaan.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Meluan dan Tamin, Kerajaan sentiasa memastikan peruntukan yang mencukupi bagi Program Pengukuran Tanah NCR Inisiatif Baharu. Kerajaan Sarawak memang sudah menambah peruntukan dan jumlah pasukan ukur terdiri daripada 467 orang pegawai pelbagai kategori bagi menambah kapasiti sedia ada di Jabatan Tanah dan Survei.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Murum, kerja pengukuran tanah lot pertanian di Skim Penempatan Semula Tegulang, Murum HEP masih tidak dapat diteruskan memandangkan bantahan di lapangan daripada penduduk-penduduk tempatan dari Long Magan dan Long Lawen meskipun beberapa siri dialog telah diadakan. Oleh itu, kerjasama berterusan daripada pemimpin tempatan termasuk pejabat residen dan pejabat daerah untuk menggiatkan lagi sesi libat urus amat diperlukan bagi memastikan kerja pengukuran ini dapat diteruskan sehingga selesai.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Katibas, pembangunan bagi rumah mampu milik boleh dicadangkan di Skim Pembesaran Kampung (SPK) Song Fasa II dan Skim Penempatan Semula (SPS) Jalan Takan Fasa II, Song yang masing-masingnya mempunyai 47 lot dan 13 lot yang belum diperuntukkan. Walau bagaimanapun, pembangunan naik taraf infrastruktur sedia ada perlu dilaksanakan bersama cadangan pembangunan rumah mampu milik tersebut.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Tellian, cadangan bagi pelaksanaan SPK Bersepadu Kampung Penakub Hilir/ Kampung Datuk, Mukah akan dimulakan dalam RMK-13. Manakala bagi SPK Kampung Kuala Lama, Jawatankuasa Kemajuan dan Keselamatan Kampung berkenaan adalah disarankan untuk mengemukakan permohonan pewujudan SPK berkenaan.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Ngemah, pelaksanaan infrastruktur asas bagi SPK Nanga Ngungun akan dicadangkan dalam RMK-13.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Beting Maro, SPK Beladin telah diluluskan dalam RMK-13 dengan peruntukan RM800,000 dalam *Rolling Plan 2 (2027)*. Jabatan Tanah dan Survei akan memohon peruntukan tambahan bagi membolehkan pelaksanaan infrastruktur berspesifikasi baharu dapat dilaksanakan dalam RMK-13 nanti.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Balingian dan Tellian, permohonan menaik taraf infrastruktur sedia ada di SPS dan SPK kepada spesifikasi baharu akan dipertimbangkan berdasarkan keperluan dan kesediaan dana.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Ngemah dan Tamin, kerajaan akan memberi keutamaan untukewartakan kawasan penempatan yang melibatkan tapak rumah panjang di bekas kawasan penempatan RASCOM sebagai Tanah Rizab Komunal Bumiputera (Rumah Panjang) menurut Seksyen 6 Kanun Tanah Sarawak.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Tellian, berdasarkan rekod Jabatan Tanah dan Survei Sarawak terdapat dua projek pembangunan perumahan yang menghadapi isu belum mendapat surat hak milik tanah. Projek tersebut adalah Taman Desa Kenanga dan melibatkan Lot 124 Block 50 Mukah Land District dan Taman Desa Cempaka melibatkan Lot 303 Block 52 Mukah Land District. Pengeluaran surat hak milik pecahan individu bagi kedua-dua projek ini belum dapat dimuktamadkan kerana syarikat pemaju selaku pemegang *Power of Attorney (Irrevocable)* telah dibubarkan dan menyebabkan pemeteraian *Memorandum of Surrender and Alienation (MOSA)* tidak dapat dilaksanakan. Pada masa ini, Jabatan Tanah dan Survei bersama Kamar Peguam Besar Sarawak sedang meneliti kaedah penyelesaian berlandaskan perundangan.

Manakala bagi Taman Perumahan Episo, surat hak milik tanah bagi lot-lot pecahan yang dikenali sebagai Lot 1255 hingga 1312 Block 50 Mukah Land District telah didaftarkan pada 15 Januari 2020 dan telah diserahkan kepada wakil pemaju pada 16 Januari 2020.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Baleh, pemutihan tapak bagi Klinik Kesihatan Tunoh sedia ada yang terletak di atas Lot 693 dan 694 Block 26 Majau Land District telah diluluskan pada 3 November 2025.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Ba'Kelalan, dengan cadangan dan pewartaan *Protected Forest* di bawah *Forests Ordinance 2015* tidak akan menghakis hak keistimewaan komuniti setempat untuk meneruskan aktiviti tradisi kerana ia disenaraikan di dalam *Second Schedule* secara terperinci untuk memastikan hak-hak keistimewaan penduduk setempat dipelihara.

Pada 16 Oktober 2024, kerajaan melalui Jabatan Hutan Sarawak telah mengadakan sesi taklimat dan sesi dialog di Lawas, bersama Ketua Masyarakat, Ketua Kaum dan beberapa agensi kerajaan yang berkenaan mengenai cadangan penubuhan *Ulu Trusan Protected Forest*.

Selanjutnya, sesi *Enquiry into Claims* telah dijalankan pada 23 hingga 31 Oktober 2025 di Dewan Long Sukang, Lawas bagi menjalankan temuduga ke atas 216 individu daripada 22 buah kampung di sekitar kawasan cadangan. Komuniti yang terlibat telah mengambil maklum bahawa *Ulu Trusan Protected Forest* masih di peringkat cadangan dan keluasan kawasan cadangan 120,845 hektar yang telah diterbitkan dalam warta awal akan dimuktamadkan setelah mengambil kira pandangan semua pihak yang berkepentingan.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Pending, kerajaan melalui Sarawak Forestry Corporation (SFC) sedang dalam proses semakan akhir untuk meminda *Wildlife Protection Ordinance, 1998* termasuk menyenaraikan *pangolin* dalam Bahasa Inggeris, tenggiling dalam Bahasa Melayu, saintifik namanya *Manis Javanica* dan beberapa spesis hidupan liar lain iaitu beruang matahari, keluang dan kucing hutan daripada status Haiwan Terlindung kepada status Haiwan Terlindung Sepenuhnya. *Should there be any new species found in the future, we might consider naming the pangolin, Manis Violonica, if you don't mind?*

Dari segi penguatkuasaan, Kerajaan Sarawak melalui SFC dan juga agensi penguatkuasaan yang berkaitan, dengan menggunakan teknologi terkini akan meneruskan operasi penguatkuasaan dari semasa ke semasa di samping kempen kesedaran yang dibuat melalui media rasmi dan juga media sosial. Operasi ini dilaksanakan merentasi sempadan antarabangsa di mana kolaborasi dengan Indonesia dan Brunei juga dipergiatkan.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Bukit Assek dan Bawang Assan, Pelan Induk Projek Pembangunan Semula Bukit Assek telah diluluskan oleh Majlis Perancangan Negeri (MPN) pada 1 Oktober 2025. Komponen pembangunan awam seperti pembinaan *Wetland Park 1* dan kediaman bagi penduduk yang terlibat telah dirancang untuk dilaksanakan secara berperingkat dalam RMK-13. Sementara itu, sesi libat urus akan terus dilaksanakan dengan semua pemegang taruh berdasarkan keperluan.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Stakan, setiap Pelan Pembangunan yang dilaksanakan memang akan melalui proses mendapatkan input daripada pemegang taruh termasuklah Ahli Yang Berhormat di kawasan yang terlibat. Libat urus ini akan dipergiatkan lagi pada masa akan datang untuk memastikan semua pihak mendapat maklumat yang tepat sekali gus berpeluang memberi input yang bernas.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Tanjong Datu, sebarang aktiviti pembangunan di atas tapak tanah adalah tertakluk kepada peruntukan di bawah Bahagian Sepuluh (*Part X*), Kanun Tanah Sarawak serta Manual Garis Panduan dan Piawaian Perancangan Negeri Sarawak. Pemilik *homestay* adalah dinasihatkan untuk berhubung dengan pihak Kementerian Pelancongan, Industri Kreatif dan Seni Persembahan Sarawak (MTCP) bagi memastikan pengusaha *homestay* dapat

beroperasi secara selamat dan mendaftar secara sah. Antara pendekatan yang digunakan adalah proses memudahkan pendaftaran Program Pengalaman *Homestay* Malaysia. Di Sarawak, syarat-syarat asas pendaftaran di bawah program ini yang diselia oleh MTCP mengguna pakai garis panduan yang telah ditetapkan oleh Kementerian Pelancongan, Seni dan Budaya Malaysia (MOTAC).

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Tanjong Datu juga, permohonan bagi kawasan penempatan Metang Terap untuk diwartakan sebagai tanah rizab kampung di bawah Seksyen 7 Kanun Tanah Sarawak telah diluluskan.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Telang Usan, LCDA akan mengemukakan cadangan pembangunan rumah mampu milik di RGC Long Lama bagi pelaksanaan secara berperingkat pada RMK-13.

Tuan Speaker, saya akhiri ucapan penggulungan ini dengan tiga rangkap:

*Burung tempua terbang melintas,
Sarang dianyam indah berseri;
Setinggi penghargaan dizahirkan ikhlas,
Membawa kesejahteraan untuk negeri.*

*Keringat petani membasahi tanah,
Tenaga usaha membawa rahmat;
Bajet Premier berpaksikan amanah,
Menjunjung rakyat mengangkat martabat.*

*Soalan lisan sudah dirungkai,
Pantun saya singkat sekali;
Ucapan Penggulungan baru selesai,
Tahun baru berjumpa lagi.*

Di kesempatan ini, saya merakamkan terima kasih kepada Tuan Speaker, Timbalan Speaker, sekretariat Dewan Undangan Negeri dan semua yang terlibat secara langsung dan tidak langsung dalam menjayakan persidangan kali ini, termasuklah pegawai-pegawai di kementerian saya serta jabatan dan agensi kerajaan di bawah kementerian ini.

Saya juga mengucapkan Selamat Hari Natal bagi yang meraikannya dan selamat menyambut Tahun Baru 2026 kepada semua.

Demikianlah sahaja ucapan penggulungan saya bagi Kementerian Sumber Asli dan Pembangunan Bandar. Sekian, terima kasih.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, we have a break, sitting resume at 10 past 11.00 a.m.

(Mesyuarat ditangguhkan pada pukul 10.42 pagi)

(Mesyuarat di mulakan pada pukul 11.29 pagi)

Tuan Speaker: Dengan hormatnya saya menjemput Yang Berhormat Dato Sri Roland Sagah Wee Inn, Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakti untuk menyampaikan ucapan penggulungan.

Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.20 Tarat (YB Dato Sri Roland Sagah Wee Inn): Thank you, Tuan Speaker. Not Bakti just now, should be Bakat. Sorry to correct you.

A very good morning. Salam Sarawak Maju Makmur. Salam *Segulai Sejalai. Indi awang, indi asung.*

Firstly, Tuan Speaker, I wish to acknowledge the presence of *Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum dari kawasan Tarat* which is, who are observing our proceedings today at the gallery (*Applause*). On the same note, I also wish to acknowledge the presence of teachers and students who were curious to see how our proceedings are going on this morning, they are all around in the gallery, *tepuklah. (Applause)*

Tuan Speaker, first and foremost I would like to congratulate the Right Honourable Datuk Patinggi Tan Sri (Dr) Abang Haji Abdul Rahman Zohari bin Tun Datuk Abang Haji Openg, Premier of Sarawak on being conferred "*the Order of the Rising Sun, Gold and Silver Star*", by the Government of Japan in recognition of his outstanding contributions to strengthening Japan-Malaysia relationship.

Tuan Speaker, it is with a great pleasure that I congratulate you, on your reappointment as the Speaker of the Sarawak State Legislative Assembly, the said for the 10th time.

The same time, my congratulations also go to the Honourable Members of this august House who were recently conferred State Awards including the *Panglima Gemilang Bintang Kenyalang* (P.G.B.K.) that carries the title of "*Datuk*", the *Panglima Setia Bintang Sarawak* (P.S.B.S.) that carries the title of "*Dato*", and the *Pegawai Bintang Sarawak* (P.B.S.), in conjunction with the 79th birthday celebration of His Excellency the Governor of Sarawak.

Tuan Speaker, let me address this august House on the development pertaining to my ministry. I would like to express my sincere appreciation to the Right Honourable Premier of Sarawak for allocating a substantial amount of RM665 million for the Ministry of Education, Innovation and Talent Development in the 2026 Budget.

Matters relating to education. Allow me now to touch on several key matters relating to education in Sarawak.

EDUCATION

Sarawak Education Enhancement Programme (SEEP)

Following the Right Honourable Premier of Sarawak's announcement of RM20 million for Sarawak Education Enhancement Programme (SEEP) 2026, my ministry will ensure its effective and efficient implementation. We thank you sir, for this allocation and your unwavering support for education. This year's SEEP has shown encouraging progress. Beyond the number of students who benefitted, a major achievement was the development of customised teacher modules for each subject involved teaching modules. These modules, produced jointly by the ministry and the Sarawak State Education Department (JPNS), will be fully utilised in 2026 to better support teachers and to help students master the core subjects more effectively.

In October, my ministry also carried out a series of post-mortem workshops across five zones to review SEEP 2025. We have identified areas that require improvement, and my ministry will take the necessary actions to strengthen the programme moving forward.

Dual Language Programme Sarawak (DLP Sarawak)

The Dual Language Programme (DLP Sarawak) continues to be one of our main strategies to uplift the standard of education in Sarawak. By strengthening proficiency in English, Science and Mathematics, DLP Sarawak is helping to prepare our students to be more competitive and better equipped for the future. This is especially important as we work towards increasing enrolment in STEM fields and producing high-quality graduates among *anak Sarawak*.

Beginning 2026, DLP Sarawak will be extended to secondary schools, starting with all Form 1 students. These students will continue with DLP Sarawak until Form 5, where at upper secondary level (Forms 4 and 5), pure science subjects such as Biology, Chemistry, Physics, and Additional Mathematics will also be taught fully in English.

Ujian Penilaian – Dual Language Programme Sarawak (UP-DLPS) 6 Assessment

Tuan Speaker, the *Ujian Penilaian – Dual Language Programme Sarawak (UP-DLPS)*, six examination was successfully conducted on the 15th and 16th October this year where DLP Sarawak was first implemented in 2020. A total of 1,050 government, government-aided and private schools that are implementing DLP Sarawak, involving 29,002 Year 6 pupils, participated in the UP-DLPS 6 for Mathematics and English.

A similar number, about 29,000 pupils, sat for the Science paper. This assessment evaluates students' proficiency and understanding in Science, Mathematics, and English, taught under the Dual Language Programme in Sarawak. It provides valuable insights into the progress and effectiveness of the DLP Sarawak's implementation in our schools.

With an overall passing rate of 90.97%, English achieved the best results among the three subjects. This performance validates the success of our current English proficiency initiatives.

Science performance is encouraging but the number of high achievers are quite low, suggesting to the need for more effective teaching and learning approaches in Science. The overall passing rate for Science is 84.71%.

Mathematics remains the most challenging subject, particularly in rural schools and *Sekolah Kurang Murid (SKM)*. The overall passing rate for Mathematics is at 61.01%. This area requires immediate and focused intervention.

These results tell us clearly that much more needs to be done, particularly in Mathematics. Mathematics and Science form the foundation of Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM), and if we are to build a highly skilled workforce by 2030 and beyond, strengthening these subjects must remain an urgent priority. My ministry will continue to intervene where necessary to ensure better outcomes in the coming years.

ICT and Digital Literacy Among Teachers and Students

Tuan Speaker, digital literacy will remain a key priority in 2026 and the years ahead. In 2025, several initiatives including STEM Catalyst, were successfully implemented, which reached more than 160 rural schools and engaged over 6,000 students through hands-on activities in robotics, coding and hydrogen fuel. Another major effort was the Future Skills for All programme, delivered in collaboration with United Nations Children's Fund (UNICEF) and the Ministry of Education (MOE).

It provided essential coding and computing exposure to 4,161 students and teachers from 161 schools. Together, these initiatives aim to nurture stronger interest and better performance in STEM among our students.

We want all our students, especially those in the rural areas, to have equal access to digital tools and learning opportunities. More hands-on and practical activities will be introduced to build digital skills and confidence.

My ministry will keep working with private partners, non-governmental organizations (NGOs) and government agencies to widen the reach and impact of our programmes, ensuring that no child in Sarawak is left behind in this digital era.

School Infrastructure Improvement

Improving school infrastructure, especially dilapidated schools, remains an ongoing effort. As I have mentioned in previous State Legislative Assembly sessions, resolving these issues will take time due to the scale and age of many of our schools.

However, the Sarawak Government remains committed to ensuring safe and conducive learning environments for our teachers and students. My ministry will continue to work closely with MOE and JPNS and the Public Works Department (JKR) Sarawak as the main implementing agency to ensure that dilapidated schools become a thing of the past.

Now, I would like to address the key education matters raised during this sitting.

ISSUE RAISED BY THE HONOURABLE MEMBER

School infrastructure development

For the information of the Honourable Member for Jepak, the MOE plans to construct three new primary schools, two secondary schools and one *Kolej Tingkatan Enam (KTE)* in the Jepak constituency and with implementation proposed under the Thirteenth Malaysia Plan (13MP).

For the information of the Honourable Member for Kalaka, SK Haji Bollah, Saratok has been proposed under the 13th Malaysia Plan (13MP), Rolling Plan 2 (RP2).

For the information of the Honourable Member for Balingian, the construction of SMK Balingian near Stadium Balingian is undergoing re-tendering, expected in the first quarter of 2026.

For the information of the Honourable Member for Pelagus, there are eight schools with development projects scheduled under various Rolling Plans of the 13th Malaysia Plan, as well as the *Ubah Suai Naik Taraf (USNT) 2026* programme within *kawasan* Pelagus.

For the information of the Honourable Member for Ngemah, be rest assured that my ministry will continue to work closely with the JPNS and state authorities to address those issues that were raised.

For the information of the Honourable Member for Bukit Semuja, SMK Serian No. 2 has been proposed for inclusion under RP2 of the 13th Malaysia plan, with the state site approved by the State Planning Council; and Land and Survey Department on 13th September 2024. Meanwhile, the slope maintenance works as at SMK Tebakang have also been approved and will be implemented soon under JKR Serian Division.

For the information of the Honourable Member for Ngemah, under the 13MP RP2, site acquisitions have been proposed for SK Nanga Jagau and SK Nanga Balingiau. *Betul nyak ka?* Balingiau? For SK Nanga Nirok, the school remains in a conducive condition, although access is occasionally restricted during floods. The MOE is committed to providing maintenance and upgrading support while awaiting approval under the 13MP Rolling Plan.

For the information of the Honourable Member for Tamin, there are seven schools in the DUN Tamin area. SMK Ulu Balingian was approved under the 12MP RP4. SK Nanga Kua, SK Nanga Tajam, SK Nanga Selangau and SMK Luar Bandar No. 1 have been proposed under the 13MP plan. Meanwhile, the remaining 12 schools are proposed for the *Ubah Suai Naik Taraf (USNT)* project in 2026.

For the information of the Honourable Member for Daro, JKR Sarawak has issued a '*Notice of Default*' to the contractor of SK Penasu Daro as the progress on site has been unsatisfactory and

the contractor has failed to meet the set targets. JKR Sarawak is closely monitoring the situation for further action.

For the information of the Honourable Member for Krian, my ministry appreciates your concern regarding the issue of dilapidated schools. The proposal for the replacement of the deteriorated SMK Saratok building will be submitted under RP3 of the 13th Malaysia Plan. However, a seven-acre site for SK Ulu Kabo has already been approved.

Sarawak Enhancement Education Programme (SEEP)

For the information of the Honourable Member for Batu Danau, SMK Mendamit has been included under SEEP since the beginning of the programme.

Ujian Penilaian - Dual Language Programme Sarawak (UP-DLP Sarawak)

For the information of the Honourable Member for Tellian, the Sarawak Dual Language Programme Assessment (UPDLP Sarawak) for Year 6 evaluates students' proficiency in Science and Mathematics, taught fully in English since 2020.

This summative assessment includes written and comprehension tests with various question types, all developed by expert teachers and verified by the Cambridge University Press & Assessment (CUPA).

Others

For the information of the Honourable Member for Katibas, my ministry and JPNS are analysing the UP-DLP data to enable focused intervention for our students and schools. On the suggestion concerning Science laboratories facilities, my ministry will consider this matter after conducting necessary engagement with the schools, JPNS, and all relevant agencies.

For the information of the Honourable Member for Tanjong Datu, Yayasan Sarawak has no immediate plan to set up Yayasan Sarawak Sport School.

For the information of the Honourable Member for Bukit Begunan, my ministry provides financial assistances to *Persatuan Ibu Bapa dan Guru* (PIBG) on a case-by-case basis. This approach ensures that their program remains aligned with the state's government policy. In 2025, RM1.013 million had been disbursed to PIBG for various activities.

To the Honourable Member for Stakan and Telang Usan, thank you for your concern regarding the matter of dilapidated school development. Be rest assured, my ministry will continue to work closely and collaboratively with relevant authorities, including the JPNS and other state agencies, to comprehensively address the issue.

To the Honourable Member for Tebedu, Repok and Balingian, thank you for the support to my ministry.

HIGHER EDUCATION

Free Tertiary Education Scheme

Tuan Speaker, I would like to express my thanks to the Right Honourable Premier of Sarawak for the allocation of RM250 million towards Free Tertiary Education Scheme, which will begin in January 2026.

I would like, now to update the august House on the FTES we call it, Free Tertiary Education Scheme. This scheme is only offered at:

- (a) Swinburne University of Technology Sarawak;
- (b) Curtin University Malaysia;
- (c) University of Technology Sarawak; and
- (d) i-CATS University College.

A total of 64 courses has been approved under FTES in these four schools, Sarawak-owned institutions of higher learning. The detailed list will be announced by the Right Honourable Premier in December 2025.

Included with this scheme is the stipend of RM15,000 to students from households with a per capita income of RM1,500 or below per month. Out of the RM15,000, RM5,000 will be allocated especially for accommodation. This amount will be channelled directly to the residential or housing unit at each Sarawak Institute of Higher Learning (SIHL) for them to manage on the students' behalf.

The remaining RM10,000 will be disbursed directly to the students' accounts through S Pay Global.

Free laptop and Book Voucher Initiatives

Following the Right Honourable Premier budget speech, I would also like to thank the Right Honourable Premier of Sarawak for the proposed allocation of RM32.5 million towards the Free Laptop and Book Voucher initiatives.

As of October of this year, we have successfully distributed 10,427 laptops and 4,364 book vouchers to eligible students across all institutions of higher learning in Malaysia.

Bantuan Kewangan Khas (BKK)

The *Bantuan Kewangan Khas* (BKK), or Special Financial Assistance, has delivered substantial support, with RM58.77 million having been disbursed to Yayasan Sarawak. To date, 40,378 deserving students who applied and met the eligibility criteria has received the assistance. Crucially, I am pleased to confirm our commitment to extending this assistance throughout 2026.

ISSUES RAISED BY THE HONOURABLE MEMBER

For the information of the Honourable Member for Padungan, the proposal to extend the Free Tertiary Education Scheme (FTES) to include all Sarawakian students attending universities across Malaysia, including University of Malaysia Sarawak (UNIMAS) and Universiti Teknologi MARA (UiTM), is not feasible under current policy. While Federal Government public universities (IPTA) already charge very minimal fees, making them already affordable for all, UNIMAS and UiTM still fall outside the financial and administrative jurisdiction of the Sarawak State Government's FTES.

Implementing a tuition-free scheme for these federal institutions nationwide would require a policy decision and funding from the Federal Government and the Ministry of Higher Education (MOHE).

The Sarawak Government is maintaining a focused approach by strategically investing in its own institutions to enhance quality, boost enrolment, and align academic programmes, especially in school critical sectors like Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM); Law, Medicine, Accounting and Finance, with the state's specific economic and talent development needs.

To the Honourable Member for Opar, Tanjong Datu, Tupong, Batu Kitang, Pelagus and Batu Danau, thank you for your support and recommendations to my ministry. The full information about Free Tertiary Education Scheme (FTES) will be revealed by the Right Honourable Premier during the launching soon.

INNOVATION

Sarawak Innovation Index (SARii)

Sarawak Innovation Index (SARii), not the Indian saree. This one only SARii, double i. Tuan Speaker, I am pleased to report that over the past year, my ministry has made substantial progress on the development of the Sarawak Innovation Index (SARii). We have outlined all the critical details and indicators required for the SARii framework, drawing from international best practices and tailoring them to Sarawak's unique innovation ecosystem.

This year, we conducted engagement sessions with key partners at both the federal and state levels, including Ministry of Science, Technology and Innovation (MOSTI); Malaysian Industry-Government Group for High Technology (MIGHT), MIGHT ya, not our MEITD, relevant federal agencies, and state agencies.

These engagements were highly productive, providing valuable inputs, strengthening alignment, and establishing a shared understanding between the Federal and State Governments on the development and strategic importance of SARii.

I am also pleased to inform this august House that SARii has been included under the 13th Malaysia Plan Budget. We anticipate commencing formal development of this important framework in the first quarter of 2026. This marks a major milestone as we transition from planning to the implementation phase of Sarawak's long-term innovation measurement and benchmarking initiative.

STEM and Innovation

Tuan Speaker, our commitment to building a robust STEM and innovation ecosystem remains steadfast and undiminished. This year, my ministry has significantly expanded and diversified our programme offerings, including:

- (a) STEM Trailblazers;
- (b) Sarawak Space Challenge in partnership with NASA, USA;
- (c) The Junior and Young Innovators Challenge;
- (d) Techlympics;
- (e) The National Robotics Competition;
- (f) SMD Semiconductor Sarawak IC Design Make-a-Thon;
- (g) Girlscode Mobile Apps Challenge;
- (h) Planetarium Exhibitions; and
- (i) International RoboMaster Challenge, and a wide range of STEM outreach programmes.

In total, more than 80 initiatives have been delivered across schools, educational institutions, and universities throughout Sarawak. To further strengthen our robotics ecosystem, my ministry has distributed LEGO SPIKE Prime kits to 26 schools across Sarawak. Training has been provided to teachers and students, including those from remote, rural, and urban communities, to encourage advanced coding, engineering design, and robotics innovation.

Tuan Speaker, I am proud to highlight the exceptional achievements of our students in robotics competitions at both the national and international levels. Sarawak teams emerged as Overall Champion at the 2025 World Robot Olympiad (WRO) Invitational in Weifang, China. The RoboNova-X team from Institut Pendidikan Guru (IPG), Sarawak Miri Campus was crowned champion at the WRO Europe Open Championship in Slovenia, surpassing 210 teams from 45 countries. Two teams from IPG Sarawak Miri Campus also won the overall championship at the WRO Open Championship Asia Pacific in Manila.

Tuan Speaker, I am proud to announce that Malaysia emerged as the overall champion at the 2025 World Robot Olympiad Final in Singapore last week (*Applause*) with Sarawak representing the nation with distinction, clap again (*Applause*) with distinction, and from Sarawak, *Sarawak First*.

The national team secured four gold, four silver, and two Excellent Awards, with SMK Chung Hua (CF), confirming school, it means they follow the syllabus, the national syllabus, Miri notably contributing two gold and one silver. I can see the Mayor of Miri is smiling widely there across the floor.

Additionally, Sekolah Kebangsaan Dato Mohd Musa from Samarahan attained multiple awards at the 2025 International Innovative Technology Summit and the 9th Shengxuan Youth Tech Asia Challenge in Tianjin, China. So, we are really international.

In sum, our commitment is advancing quality STEM education and achieving the 60% STEM enrolment target remains unwavering. We are building capacity, nurturing talent, and supporting innovation at every level, from primary schools to universities, and from the rural districts to global platforms. Now, I go to agencies under my ministry.

Sarawak Biodiversity Centre (SBC)

I shall now highlight milestones and achievements by the Sarawak Biodiversity Centre or SBC.

On the 4th of November 2025, I witnessed the exchange of Sarawak's fourth Benefit Sharing Agreement (BSA) with five Iban communities for the Engkerebai plant, which is traditionally used as the red dye for the *pua kumbu* but now, it has a modern application in cosmetics as a brightening cream for skin, to make us look fairer. Anybody interested?

This BSA, along with the launch of "*Trove Borneo*" commercialising local essential oils with a Singaporean company on the 19th November 2025 is also in partnership with indigenous communities. Both this venture showcase how SBC's documentation of traditional wisdom and validation through scientific research is taking off and may bring a new industry to Sarawak.

More recently, I also witnessed a Memorandum of Understanding (MOU) on the Sipudun plant just last week at the Dewan Undangan Negeri. This MOU is between SBC and the Department of Veterinary Services, to further test a local plant for anthelmintic or deworming process in ruminant livestock. This will offer a local and natural solution to existing chemical-based medication where these worms have begun to show antibiotic resistance contributing to a global problem for livestock.

This integration of tradition and science not only puts Sarawak in the forefront of the current trend in governing access and benefit sharing but also create new economic potentials for Sarawak and its communities.

To fully realise the commercialisation of these discoveries and ensure this sustainable value chain, the Sarawak Biodiversity Council has established BioVerde Technologies Sdn. Bhd. (BVT) earlier this year. This is the commercial arm. BVT will engage with the private sector to capitalise on this green value chain, the word is green which make it more attractive, ensuring that the economic opportunities arising from our biodiversity translate into commercial products, and tangible benefits for our communities.

Sarawak Research and Development Council (SRDC)

Tuan Speaker, the Sarawak Research and Development Council (SRDC) has invested RM18.3 million into 80 research projects, focusing on high-priority areas such as biotechnology, biomedical innovation, green energy, and sustainable industrial materials. These initiatives are crucial for enhancing health security, renewable energy development, and circular bioeconomy

applications, thereby reinforcing Sarawak's commitment to the UN Sustainable Development Goals (SDGs).

SRDC's performance is strong, demonstrated by effective fund utilisation, growing contributions to intellectual property (IP) and high-impact projects such as the SBC Spike Protein Inhibitor and Swinburne University Smart Efficient Buildings Research, which provide tangible benefits to public health and infrastructure efficiency.

To strengthen its future impact, SRDC is implementing key initiatives, including the upcoming 2026 Strategic Research Grant Call focused on sectors like sustainable petrochemicals, aerospace manufacturing, and semiconductors. This year also saw the launch of INNEX Sarawak, an innovation accelerator framework designed to bridge industrial research and development (R&D) and commercialisation.

Furthermore, the SRDC is nurturing early STEM talent through youth innovation programmes such as BrightSparx and the Premier's Brightsparx Innovation Award, while the *KamekPintar* IP Management System is set to streamline IP submission and commercialisation processes, ensuring a transparent and efficient innovation ecosystem.

Tuan Speaker, to achieve a more efficient and leaner organisation, Sarawak Government has decided to merge the Tropical Peat Research Institute (TROPI) under the Sarawak Research and Development Council (SRDC). This integration aims to ensure more focused and efficient research and development, allowing for better resource allocation.

Sarawak Science Centre (SSCiEX)

Tuan Speaker, the Sarawak Science Centre (SSCiEX) construction stands at 85.35% completion and is scheduled for full completion by December 2025. A soft launch is targeted for July 2026. In conjunction with its physical development, SSCiEX has engaged students through established programs, including the STEM Catalyst Raspberry Pi 2025 workshops, participation in *Minggu Sains Negara*, and the *Kembara Sains Borneo* travelling exhibition which reached 14 schools.

To ensure equitable access to quality STEM education, the Common Science Lab (CSL) initiative, developed under the SRDC for schools lacking facilities, successfully piloted at the Sarawak Biovalley Pilot Plant. Based on this success, the SRDC Council approved the expansion of the CSL under *Projek Rakyat* to five new locations, which are Serian, Kapit, Betong, Sri Aman, and Lawas.

Sarawak Infectious Disease Centre (SIDC)

Tuan Speaker, the physical development of the Sarawak Infectious Disease Centre (SIDC) project currently stands at 40.19% as of October 2025, with completion scheduled for October 2026.

Since beginning its operations in February 2024, SIDC has expanded its work across research, administration, and facility management. Current works prioritize research on disease prevalence, diagnostics, and early vaccine and biotherapeutic capability, focusing specifically on diseases such as Tuberculosis (TB), malaria, dengue, African swine fever, rabies, filariasis, and soil-transmitted parasitic infections.

SIDC has consolidated partnerships for diagnostics, vaccine development and surveillance, including NDAs with Quantoom Biosciences and EnsiliTech to support the VaxBioD vaccine programme under 13MP worth RM50 million, targeting Sarawak's first home grown vaccine by 2030.

Disease surveillance conducted in Bau, Padawan, Serian and Sri Aman will expand statewide in 2026. This expansion will be supported by two major elimination programmes:

- (a) The Sarawak Cervical Cancer Elimination Programme, funded at RM18 million; and
- (b) The Tuberculosis Elimination Programme, funded at RM15 million.

Additionally, SIDC has launched the PhenomeSk cohort to build Sarawak's genome database and advance precision medicine for local populations.

SIDC is rapidly enhancing its research and talent capacity through high-impact international collaborations and funding, including the establishment of the Ali Wallace Joint Research and Training Centre with Murdoch University, which will see an offshore SIDC office opened in Australia by mid 2026 to facilitate shared expertise and training.

CRAUN Research Sdn. Bhd.

Tuan Speaker, CRAUN Research Sdn. Bhd. is advancing the Sarawak Sago industry through research and commercialisation. In 2025, they successfully developed high-yielding *sago* planting materials and the FERTARA fertilizer to increase productivity. I think FERTARA must have been suggested by Ahli Yang Berhormat Datuk Stephen Rundi, *ahli FERTARA dia*.

In 2026, CRAUN will collaborate with Sarawak Fertiliser Sdn. Bhd.; and the Sago, and Nipah Development Board (SNDB) to commercially scale up and supply these materials for the statewide rehabilitation of sago smallholders' areas. To improve smallholder income and competitiveness, CRAUN and SNDB will introduce the Sago Log Quality Guidelines and a quality-driven pricing mechanism in 2026, supported by digital tools like Sago starch quantification machine (SQPro), to ensure fair pricing for high-quality logs.

Also in 2026, CRAUN will collaborate with industrial partners to scale up *sago* product commercialisation and support SNDB in deploying modern Nipah processing centres under the Betong Division Development Authority.

Sarawak Digital Economic Corporation (SDEC)

Tuan Speaker, Sarawak is strengthening its digital research and development landscape through the Centre of Excellence for Digital Economy, which facilitates collaboration between government, industry, and universities to build research capability and expand intellectual capital. The COE is strategically positioning Sarawak as a creator of technology, utilizing a RM9.1 million allocation under 12th Malaysia Plan to support 60 projects and involve over 450 researchers and postgraduate students.

This Research and Development (R&D) effort is amplified by the Tech to Impact initiative and Sarawak Digital Economic Corporation (SDEC) technology accelerator programmes, which have already assisted 47 university teams, generated RM3.33 million in commercialization revenue, and produced seven spin-off companies. The process of innovation validation is reinforced through essential testbeds including the Smart City, Smart Agriculture, and IR4.0 Prototyping Labs to ensure new technologies are rigorously tested, refined, and ready for swift market adoption.

The digital talent pipeline is being significantly enhanced through the Digital NexGen flagship programme, anchored by the Science on Wheels initiative. This initiative's components, which include district Science, Technology, Engineering, and Mathematics (STEM) communities, STEM Ambassadors, and national competition pathways, have successfully reached more than 12,000 students across 932 rural schools.

Complementing this, *Makeramai* Marketplace serves as a central hub for digital innovation, hosting major events like the Sarawak Space Challenge and GirlsCode Challenge, while operating daily as a workspace and prototyping Centre for students, teachers, and innovators.

Sarawak's global digital positioning is progressing through the Sarawak Digital Research Program (SDRP), which aims to attract international digital talent. The DE Rantau Sarawak Pass pilot has approved its first group and received 78 applications from highly skilled industries, contributing to local spending and talent exchange.

Simultaneously, the technopreneur landscape is growing by supporting founders and ideas through accelerators like the Digital Innovation Hubs, Founders Forge, (DiVA), and SaSAR, which collectively strengthen Sarawak's competitiveness as a regional centre for digital innovation and entrepreneurship.

Tuan Speaker: Honourable Minister, you have three minutes to conclude your speech.

Menteri Pendidikan, Inovasi dan Pembangunan Bakat; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.20 Tarat (YB Dato Sri Roland Sagah Wee Inn): *Wow... laugh... then I would not be able to answer the Honourable Members... laju, accident nanti.*

SMD Semiconductor

Tuan Speaker, the SMD Talent Development Programme 2025 is actively accelerating the growth of high-skilled semiconductor talent, aiming to achieve Sarawak's goal of a 30% skilled workforce by 2030.

This initiative strengthens Sarawak's position as a regional innovation hub by ensuring engineers gain real industry experience through hands-on chip development projects with partners like XFAB, ensuring meaningful technology transfer and building a future-ready talent pipeline for the sector. We have many programs done with SMD and I believe this will continue to establish more expert industrial.

Sarawak Artificial Intelligence Centre (SAIC)

Sarawak Artificial Intelligence Centre which has been set up also under my ministry and under the 2026 Budget specifically, RM5 million has been allocated for initiatives across key sectors leading to healthcare, agriculture, education, and manufacturing.

Crucially, the Premier has articulated a long-term objective for Sarawak to develop its own AI model, DeepSAR, by 2030. This model will be homegrown, built specifically to understand Sarawak's unique data, industries, and socio-economic landscape. This will position us in the global AI revolution.

Talent Development

On talent development, the Sarawak Talent Policy Study is advancing well. My ministry is finalizing the appointment of a consultant to spearhead the development of the Sarawak Talent Development Policy and Blueprint, as mandated under the Sarawak Budget 2026. And I hope we will finalize it by 2026. Through the Industry Continuous Professional Development (ICPD), my ministry successfully delivered the Occupational Safety and Health Coordinator's course across seven series, engaging 89 participants from key sectors including manufacturing, agriculture, tourism, mining and social services.

Furthermore, in a strategic effort to match talent with business needs, we have collaborated with the key government bodies including the Ministry of Women, Early Childhood and Community Wellbeing Development; Ministry of Public Health, Housing and Local Government Sarawak; and the Ministry of International Trade, Industry and Investment Sarawak; collectively reaching 289 participants across these impactful initiatives. And we are proceeding with the SPEAK Programme where we will get counsellors from school across 4,188 school leavers and 175 counsellors that will register themselves or the average, they register themselves under the SPEAK programme or

Sistem Pesanan Kerjaya as a revenue for them to search for their future career path. We have also carried out the Sarawak Human Capital Briefing in 2025 together with relevant industries. This is to meet what we require for the future workforce.

How many minutes more? *Habis* already? There will be a lot of things which I cannot tell you all.

Technical and Vocational Education and Training (TVET) Conference

The Green Mobility Innovation Summit was successfully held in Kuching, attracting over 700 delegates to discuss sustainable transportation under the theme: *“Driving the Future”*. Featuring discussions led by over 30 experts on clean energy and smart transport, the event reinforces Sarawak’s commitment to the PCDS 2030 goal of becoming a low-carbon state and its position as a regional leader in green innovation.

WorldSkills Malaysia-Sarawak

The fourth edition of WorldSkills Malaysia Sarawak 2025 supported by Department of Skills Development Malaysia and the Ministry of Human Resources is concluding with the *Majlis Anugerah Tangan Emas Premier Sarawak 2025* on 15th December. This competition’s standard has been significantly to be on par with the national level with the introduction of 21 skill sets ready for World Skills Malaysia Sarawak competition. I am glad to announce that Encik Muhammad Safwan bin Habib, a Sarawakian student from Politeknik Kuching Sarawak won the Medallion for Excellence in IT Network Systems Administration at WorldSkills ASEAN, Manila 2025.

Sarawak Skills

Sarawak Skills remains a leading TVET institution, with a current enrolment of 2,235 students while training 3,776 working adults across 26 specialized programmes. With a high 93% employability rate within six months of graduation, the institution continues to populate the workforce with industry-relevant skills, directly supporting the state’s talent development agenda under the post COVID-19 Development Strategy 2030.

Centre for Technology Excellence Sarawak (CENTEXS)

CENTEXS is rapidly expanding its physical footprint and specialised training areas with the launch of new regional campuses. The CENTEXS Lawas campus, launched on 25th August 2025, serves a technology training hub for the region including Sabah, Brunei and Indonesia specializing in areas like Green Mining and Quarrying and Green Asphalt industries.

Further expansion includes the CENTEXS Dalat campus, launched on 29th November 2025, just a few days ago, YB Dato Sri Hajah Fatimah Abdullah said, best! which focuses on culture and heritage, green mobility, caregiver training, and sustainable development. The Dalat campus notably includes a Language Technology Centre offering specialized programmes in Melanau, Malanau or Melanau? Melanau *ahh*. Mandarin and English, developed in partnership with University of Malaysia Sarawak (UNIMAS) and University of Technology Sarawak (UTS).

So, I am very sorry other Honourable Members. Due to constraint of time, I am not able to answer all matters raised by you, but rest assured that we are open at anytime during office hours for answers. So, anyway, our Tuan Speaker is very strict *ni*.

As I draw my remarks to a close, I would like to extend my sincere gratitude to the Honourable State Secretary, the State Attorney General and the State Financial Secretary, along with all state and federal ministries, departments and agencies, for their steadfast cooperation and support.

My appreciation also goes to the dedicated officers and staff of my ministry and its agencies, whose hard work has ensured that all our responsibilities are carried out effectively.

I further wish to convey my utmost appreciation and commendation to the Honourable Tuan Speaker, the Deputy Speaker, and the entire team of the State Legislative Assembly for their exemplary management of this sitting.

As the year draws to a close, I would like to take this opportunity to wish all Christian members in this august House and across our state a truly joyful and blessed Christmas. May this festive spirit extend to everyone as I also extend my heartfelt greetings for a Happy and Prosperous New Year 2026 and with those remarks, I hereby support the Budget 2026. Thank you.

Tuan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, we have a lunch break. Sitting resume at 2.30 p.m.

(Mesyuarat ditangguhkan pada pukul 12.40 tengah hari)

(Mesyuarat dimulakan pada pukul 2.39 petang)

[Timbalan Speaker mempengerusikan Mesyuarat]

Timbalan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, kita sambungkan penggulungan daripada Menteri-menteri. Dengan hormatnya saya menjemput Yang Berhormat Dato Sri Haji Julaihi bin Haji Narawi, Menteri Utiliti dan Telekomunikasi untuk menyampaikan ucapan penggulungan. Silakan, Dato Sri.

Menteri Utiliti dan Telekomunikasi; dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.27 Sebuyau (YB Dato Sri Haji Julaihi bin Haji Narawi): Terima kasih, Tuan Speaker kerana mengizinkan saya untuk menyampaikan ucapan penggulungan bagi Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi Sarawak.

Terlebih dahulu, saya ingin mengucapkan setinggi-tinggi tahniah kepada Yang Amat Berhormat Premier Sarawak atas penganugerahan “*the Order of the Rising Sun, Gold and Silver Star*” oleh Kerajaan Jepun kepada Yang Amat Berhormat Premier Sarawak baru-baru ini. Anugerah ini mencerminkan pengiktirafan antarabangsa terhadap usaha beliau dalam memajukan tenaga hijau serta meletakkan Sarawak sebagai peneraju rantau ini. Kami warga Sarawak amat berbangga dengan kepimpinan Yang Amat Berhormat Premier Sarawak yang telah mengharumkan nama Sarawak di persada dunia.

Ini dapat dibuktikan dengan pengiktirafan oleh negara-negara luar kerana Yang Amat Berhormat Premier kerap dijemput untuk berkongsi pengetahuan dan pengalaman terutamanya dalam sektor tenaga boleh baharu (*renewable energy*) di Sarawak. Untuk makluman, Yang Amat Berhormat juga telah dijemput untuk menyampaikan ucap utama (*keynote speech*) dalam *International Water Association Water and Development Congress and Exhibition (IWA WDCE) 2025* di Bangkok, Thailand yang akan berlangsung pada minggu hadapan.

Saya juga ingin menzahirkan ucapan setinggi-tinggi tahniah kepada Yang Berhormat Tan Sri Datuk Amar Mohamad Asfia bin Awang Nasar atas pelantikan semula beliau sebagai Speaker Dewan Undangan Negeri Sarawak bagi tempoh dua tahun bermula 16 November 2025 hingga 15 November 2027. Pelantikan ini menzahirkan kepercayaan berterusan terhadap kepimpinan, kewibawaan dan ketokohan beliau menerajui Dewan yang mulia ini.

Tuan Speaker, sekarang saya berbalik kepada Belanjawan 2026 yang telah dibentangkan oleh Yang Amat Berhormat Premier Sarawak. Saya merakamkan ucapan setinggi-tinggi tahniah kepada Yang Amat Berhormat Premier Sarawak atas pembentangan Belanjawan 2026. Belanjawan ini jelas berteraskan pembangunan holistik serta pemeraksanaan rakyat dalam menghadapi cabaran ekonomi global, selaras dengan tema “*Empowering People, Advancing Prosperity, Building a Resilient Future*”.

Komitmen kerajaan ini turut dizahirkan melalui peruntukan Belanjawan 2026 berjumlah RM12.9 bilion. Bagi pihak Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi Sarawak, saya merakamkan setinggi-tinggi penghargaan atas peruntukan sebanyak RM1.05 bilion bagi melaksanakan projek-projek kritikal meliputi bekalan air, bekalan elektrik dan telekomunikasi di seluruh Sarawak. Kementerian saya juga, bersama semua agensi dibawahnya, sentiasa beriltizam untuk memastikan semua projek dilaksanakan dengan cekap dan menepati jadual agar rakyat Sarawak dapat menikmati sepenuhnya kemudahan asas yang telah dirancang oleh kerajaan.

BEKALAN AIR

Tuan Speaker, sekarang saya akan menyentuh perkembangan terkini berkenaan pembangunan bekalan air di Sarawak.

Projek Bekalan Air di bawah Rancangan Malaysia dan Alternative Funding

Kerajaan Sarawak telah memperuntukkan sebanyak RM4.6 bilion di bawah Rancangan Malaysia Kedua Belas (RMK-12) dan *Alternative Funding* yang melibatkan pelaksanaan 407 projek. Setakat ini, sebanyak 301 projek bekalan air bersamaan dengan 74% telah siap dan bakinya dalam pelbagai peringkat pelaksanaan.

Sebanyak RM597 juta diperuntukkan bagi tahun 2026 untuk melaksanakan projek sambungan bekalan air di bawah Rancangan Malaysia Ketiga Belas (RMK-13) dan *Alternative Funding*.

Tuan Speaker,

Pelan Induk Bekalan Air dan Sistem Grid Air Sarawak

Bagi memastikan keterjaminan bekalan air di Sarawak secara holistik untuk jangka masa panjang, Kerajaan Sarawak sedang giat melaksanakan Pelan Induk Bekalan Air dan Sistem Grid Air Sarawak yang telah menunjukkan impak positif.

Liputan bekalan air di kawasan luar bandar kini telah mencapai 71% berbanding 61.9% pada tahun 2018. Di kawasan bandar pula, kadar liputan adalah melebihi 99%, menjadikan purata liputan keseluruhan di Sarawak kini pada tahap 85.6%.

Kementerian saya kini sedang giat membangunkan sistem grid bekalan air termasuklah muka sauk (*water intake*), loji rawatan air, pemasangan saluran paip, tangki air simpanan, stesen pam penggalak dan komponen lain yang berkaitan selaras dengan Pelan Induk Bekalan Air dan Sistem Grid Air Sarawak. Pelaksanaan sistem grid bekalan air merentasi seluruh Sarawak secara berperingkat yang menghubungkan wilayah selatan, wilayah tengah dan wilayah utara.

Pelan Induk Bekalan Air dan Grid Air Sarawak di Wilayah Selatan

Sistem grid bekalan air di wilayah selatan meliputi bahagian Kuching, Samarahan, Serian, Sri Aman dan Betong melibatkan pembinaan dan naik taraf sebanyak sembilan buah loji rawatan air utama dan pemasangan saluran paip grid air dengan anggaran sepanjang 1,132 km. Kesemua projek ini dibiayai sepenuhnya oleh Kerajaan Sarawak sendiri.

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, tiga buah loji rawatan air utama telah siap dan dinaik taraf seperti yang berikut:

- (a) Loji Rawatan Air Batu Kitang (Plant 2), Kuching yang telah dinaik taraf daripada 764 juta liter air sehari (JLH) kepada 868 juta liter air sehari (JLH) dengan kos sebanyak RM106.4 juta;
- (b) Loji Rawatan Air Slabi, Serian daripada 60 juta liter air sehari (JLH) kepada 110 juta liter air sehari (JLH) dengan kos sebanyak RM53.9 juta; dan

- (c) Loji Rawatan Air Bayai, Sri Aman daripada 33 juta liter air sehari (JLH) kepada 53 juta liter sehari (JLH) dengan kos sebanyak RM21.7 juta.

Manakala, enam lagi projek masih dalam pelbagai peringkat pelaksanaan seperti yang berikut:

- (a) Naik taraf Loji Rawatan Air Batu Kitang (Plant 4) dengan kos projek sebanyak RM139 juta yang akan meningkatkan kapasiti keseluruhan Loji Rawatan Air Batu Kitang daripada 868 juta liter air sehari (JLH) kepada 968 juta liter air sehari (JLH) dan kemajuan fizikal projek tersebut kini telah mencapai 35.5%;
- (b) Loji Rawatan Air Baharu Landeh 200 juta liter air sehari (JLH), tender dijangka akan dipelawa pada tahun hadapan;
- (c) Loji Rawatan Air Baharu Lundu yang mempunyai kapasiti 20 juta liter air sehari (JLH) dengan kos projek sebanyak RM112 juta telah mula kerja-kerja di tapak pada bulan Oktober lepas;
- (d) Loji Rawatan Air Baharu Engkilili yang mempunyai kapasiti 75 juta liter air sehari (JLH) dibina dengan kos sebanyak RM312.9 juta kini mencapai kemajuan fizikal 0.6%, baru bermula, Tuan Speaker;
- (e) Naik taraf Loji Rawatan Air Lubau, Betong daripada 30 juta liter air sehari (JLH) kepada 60 juta liter air sehari (JLH) dibina dengan kos sebanyak RM169.5 juta kini mencapai kemajuan fizikal sebanyak 24.7%; dan
- (f) Naik taraf Loji Rawatan Air Kaki Wong daripada 30 juta liter air sehari (JLH) kepada 60 juta liter air sehari (JLH) dan kini berada dalam peringkat pelawaan tender.

Tuan Speaker, bagi saluran grid bekalan air pula sepanjang 331 km grid paip air telah siap dibina di wilayah selatan manakala sepanjang 801 km lagi grid paip air sedang dan akan dilaksanakan untuk menghubungkan seluruh wilayah selatan dan seterusnya disambung ke wilayah tengah.

Pelan Induk Bekalan Air dan Grid Air Sarawak di Wilayah Tengah

Tuan Speaker, Pelan Induk Bekalan Air dan Sistem Grid Air di wilayah tengah. Sistem grid bekalan air di wilayah tengah pula meliputi Sarikei, Sibul, Mukah dan Kapit melibatkan pembinaan dan naik taraf sebanyak 12 buah loji rawatan air utama dan pemasangan saluran paip grid air dengan anggaran sepanjang 1,133 km. Kesemua projek ini juga dibiayai sepenuhnya oleh Kerajaan Sarawak sendiri.

Untuk makluman ahli-ahli Dewan yang mulia ini, tiga buah loji rawatan air utama telah siap dinaik taraf di wilayah tengah seperti berikut:

- (a) Loji Rawatan Air Bayong, Sarikei yang dinaik taraf daripada 70 juta liter air sehari (JLH) kepada 100 juta liter air sehari (JLH) dengan kos sebanyak RM68 juta;
- (b) Loji Rawatan Air Tanjung Manis yang mempunyai kapasiti 30 juta liter air sehari (JLH) dengan kos sebanyak RM105.4 juta; dan
- (c) Loji Rawatan Air Basong, Mukah daripada 15 juta liter air sehari (JLH) kepada 60 juta liter air sehari (JLH) dengan kos sebanyak RM78 juta.

Tuan Speaker, manakala, sembilan buah lagi loji rawatan air utama di wilayah tengah masih dalam pelbagai peringkat pelaksanaan seperti berikut:

- (a) Naik taraf Loji Rawatan Air Julau daripada 1.6 juta liter sehari (JLH) kepada 5 juta liter air sehari (JLH) dengan kos sebanyak RM26 juta kini mencapai kemajuan fizikal sebanyak 88%;

- (b) Sebuah lagi Loji Rawatan Air Baharu Julau yang lebih besar kapasitinya perlu dibina untuk menampung permintaan bekalan air di Daerah Julau. Oleh itu, Loji Rawatan Air Baharu Julau yang mempunyai kapasiti 30 juta liter air sehari (JLH) telah diluluskan dan kini dalam peringkat reka bentuk;
- (c) Naik taraf Loji Rawatan Air Salim, Sibul daripada 150 juta liter air sehari (JLH) kepada 300 juta liter air sehari (JLH) dengan kos sebanyak RM269 juta kini mencapai kemajuan fizikal sebanyak 45.3% *ahead of schedule by 10%*. *Ahead of schedule*, Tuan Speaker kerana kalau mengikut jadualnya ianya sepatutnya siap pada kadar 35% tetapi kerja-kerja di lapangan kini sudah mencapai 45.3%;
- (d) Naik taraf Loji Rawatan Air Salim, Sibul ini merupakan pakej naik taraf terbesar di Sarawak buat masa ini. Kerja naik taraf ini adalah amat penting bagi menampung permintaan air sedia ada di Sibul dan kawasan sekitar Sibul untuk jangka masa panjang kerana pada masa sekarang, Tuan Speaker, Loji Rawatan Air Salim membekal 150 juta liter air sehari dan Loji Rawatan Bukit Lima membekalkan 45 juta liter air sehari maknanya bekalan yang dapat kita sediakan untuk Sibul ialah 195 juta liter air sehari tetapi dengan *upgrading* yang kita lakukan kepada 300 juta liter air sehari, penduduk di Sibul bakal mempunyai lebih bekalan air di masa akan datang. Jadi, ini perlu menunggu kesabaran pihak yang berkaitan di Sibul apabila Loji Rawatan Air Salim siap, Insya-Allah, Sibul mempunyai bekalan air terawat bersih yang lebih daripada mencukupi;
- (e) Loji Rawatan Air Baharu Kanowit yang mempunyai kapasiti 25 juta liter air sehari (JLH) baru sahaja dianugerahkan pada bulan Oktober lepas dengan kos sebanyak RM185.1% ...*aih saya ulang ah...* Loji Rawatan Air Baharu Kanowit yang mempunyai kapasiti 25 juta liter air sehari baru sahaja dianugerahkan pada bulan Oktober lepas dengan kos projek sebanyak RM185.1 juta;
- (f) Naik taraf Loji Rawatan Air Basong, Mukah daripada 60 juta liter air sehari (JLH) kepada 120 juta liter air sehari (JLH) telah bermula kerja-kerja pada bulan Ogos yang lepas dengan kos projek sebanyak RM243.98 juta dan ini merupakan berita baik untuk rakan-rakan dan penduduk di Bahagian Mukah;
- (g) Naik taraf Loji Rawatan Air Kapit daripada 28.5 juta liter air sehari (JLH) kepada 60 juta liter air sehari (JLH) kini dalam peringkat tender;
- (h) Naik taraf Loji Rawatan Air Belaga daripada 5 juta liter air sehari (JLH) kepada 10 juta liter air sehari (JLH) kini dalam peringkat reka bentuk. Belaga kawasan Yang Berhormat Timbalan saya, Yang Berhormat Datuk Liwan Lagang;
- (i) Loji Rawatan Air Baharu Song yang mempunyai kapasiti 20 juta liter air sehari (JLH) kini dalam peringkat penilaian tender; dan
- (j) Naik taraf Loji Rawatan Air Baharu Sungai Asap daripada lima juta liter air sehari (JLH) kepada 10 juta liter air sehari (JLH) yang kini dalam peringkat reka bentuk.

Tuan Speaker, bagi saluran sistem grid bekalan air pula, sepanjang 186 km grid paip air telah siap dibina di wilayah tengah. Manakala, sepanjang 947 km grid paip air lagi sedang dan akan dilaksanakan untuk menghubungkan seluruh wilayah tengah dan akan disambung ke Wilayah Utara.

Pelan Induk Bekalan Air dan Grid Air Sarawak di Wilayah Utara

Tuan Speaker, Pelan Induk Bekalan Air dan Sistem Grid Air di Wilayah Utara. Sistem grid bekalan air di Wilayah Utara meliputi Bintulu, Miri dan Limbang yang melibatkan pembinaan dan naik taraf sebanyak 11 buah loji rawatan air utama dan pemasangan saluran paip grid air dengan

anggaran 619 km. Kesemua projek ini dibiayai sepenuhnya, seperti yang saya terangkan tadi, oleh Kerajaan Sarawak sendiri.

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, tiga buah loji rawatan air utama telah siap dinaik taraf di Wilayah Utara:

- (a) Loji Rawatan Air Nyabau, Bintulu yang dinaik taraf daripada 254 juta liter air sehari kepada 354 juta liter air sehari dengan kos sebanyak RM66.9 juta;
- (b) Loji Rawatan Air Berawan, Limbang daripada 20 juta liter air sehari kepada 40 juta liter air sehari dengan kos projek sebanyak RM33.6 juta; dan
- (c) Loji Rawatan Air Trusan, Lawas yang dinaik taraf daripada 20 juta liter air sehari kepada 40 juta liter air sehari dengan kos projek sebanyak RM29.2 juta.

Manakala, lapan lagi dalam peringkat pra-kontrak seperti berikut:

- (a) Naik taraf Loji Rawatan Air Nyabau daripada kapasiti yang ada sekarang iaitu 354 juta liter air sehari kepada 554 juta liter air sehari yang kini dalam peringkat reka bentuk;
- (b) Naik taraf Loji Rawatan Air Samalaju daripada kapasiti 80 juta liter air sehari kepada 160 juta liter air sehari yang kini berada dalam peringkat reka bentuk;
- (c) Loji Rawatan Air Baharu Samalaju berkapasiti 120 juta liter air sehari yang kini berada di peringkat reka bentuk;
- (d) Loji Rawatan Air Baharu Beluru yang mempunyai kapasiti 75 juta liter air sehari yang kini dalam peringkat reka bentuk;
- (e) Naik taraf Loji Rawatan Air Suai daripada 30 juta liter air sehari kepada 50 juta liter air sehari yang kini berada di peringkat reka bentuk;
- (f) Naik taraf Loji Rawatan Air Long Lama daripada 2 juta liter air sehari kepada 12 juta liter air sehari yang kini berada di peringkat reka bentuk;
- (g) Loji Rawatan Air Baharu Trusan berkapasiti 50 juta liter air sehari yang sedang berada di peringkat penilaian tender pada masa sekarang; dan
- (h) Loji Rawatan Air Baharu Lawas berkapasiti 20 juta liter air sehari yang sedang berada di peringkat tender.

Tuan Speaker, bagi saluran grid bekalan air pula, sepanjang 23 km grid paip air telah siap manakala sepanjang 596 km grid paip air lagi sedang dan akan dilaksanakan untuk menghubungkan seluruh Wilayah Utara.

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, secara keseluruhannya, sebanyak sembilan buah loji rawatan air utama telah siap. Manakala dianggarkan sepanjang 540 km saluran paip grid air yang telah siap menghubungkan kawasan-kawasan seperti berikut:

- (a) Matang – Samariang dianggarkan sepanjang 35 km;
- (b) Kuching – Bau–Lundu dianggarkan 108 km;
- (c) Kuching – Kota Samarahan–Asajaya–Sebuyau–Simunjan dianggarkan sepanjang 133 km;
- (d) Saratok – Kabong dianggarkan sepanjang 55 km;
- (e) Sarikei – Bintangor–Tanjung Manis–Pulau Bruit dianggarkan sepanjang 186 km; dan
- (f) Trusan – Sundar dianggarkan sepanjang 23 km.

Apabila Pelan Induk Bekalan Air dan Sistem Grid Air Sarawak ini siap sepenuhnya kelak, bekalan air di Sarawak akan menjadi lebih stabil dan mencukupi untuk memenuhi permintaan pengguna di Sarawak. Manakala, kawasan *off grid* pula akan dibekalkan dengan bekalan air melalui sistem *Sarawak Alternative Water Supply* ringkasnya (SAWAS). Untuk makluman, Ahli Dewan yang mulia ini, secara keseluruhannya jumlah kapasiti loji rawatan air di Sarawak kini mencukupi untuk permintaan air iaitu 2,173 juta liter air. Maknanya, kita mempunyai kapasiti untuk memenuhi permintaan di seluruh Sarawak.

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, *addressing water supply issues in Sarawak is not an overnight solution, as many of these water issues and challenges are inherited and accumulated over the years. But we are actively fixing it now. We are on the right track.*

Seperti ahli Dewan yang mulia ini sedia maklum, Kerajaan Sarawak telah melaksanakan projek bekalan air secara agresif dengan menggunakan peruntukan Kerajaan Sarawak sendiri sebanyak RM4.6 bilion di bawah Rancangan Malaysia Kedua Belas (RMK-12) dan *Alternative Funding* bagi melaksanakan projek bekalan air selaras dengan Pelan Induk Bekalan Air dan Sistem Grid Air Sarawak. Pada masa yang sama, Kerajaan Sarawak juga telah meluluskan peruntukan RM1.1 bilion untuk menaik taraf dan menggantikan paip yang uzur sepanjang 2,740 km di seluruh Sarawak bermula dari tahun lepas untuk jangka masa lima tahun. Mungkin juga saya boleh kongsi di sini, tadi saya bercakap tentang SAWAS di mana pada masa sekarang, 79 saya boleh sentuh SAWAS, *takpa*.

Tuan Speaker, membuktikan keprihatinan Kerajaan Sarawak apabila memberi peruntukan yang besar dalam menangani masalah bekalan air yang dihadapi oleh rakyat. Kementerian dan agensi-agensi bekalan air sentiasa berusaha untuk melaksanakan segala projek yang telah dirancang dan diluluskan mengikut jadual yang telah ditetapkan. Saya menyeru agar kita bersama-sama menggembleng tenaga dan bekerjasama untuk merealisasikan perancangan yang telah dibuat.

Tuan Speaker,

Sarawak Alternative Water Supply (SAWAS)

Sarawak Alternative Water Supply (SAWAS) ialah satu inisiatif *off grid* yang menyediakan bekalan air bersih kepada penduduk di kawasan pedalaman yang tidak dapat disambungkan dengan sistem grid air kita yang ada sekarang. Sehingga kini, SAWAS telah memberi manfaat kepada kira-kira 2,600 isi rumah di 79 buah kampung dan rumah panjang. Dianggarkan sebanyak 1,300 lagi kampung dan rumah panjang di kawasan pedalaman akan mendapat manfaat daripada bekalan air melalui SAWAS.

79 buah kampung dan rumah panjang yang telah saya sebut tadi mendapat bekalan air melalui sistem SAWAS adalah seperti berikut:

- (a) Di bahagian Kuching, terdapat tujuh buah kampung dan rumah panjang;
- (b) Di bahagian Samarahan – 15;
- (c) Di bahagian Sri Aman – tiga;
- (d) Di bahagian Sarikei – tiga;
- (e) Di bahagian Sibu – dua;
- (f) Di bahagian Bintulu – 21;
- (g) Di bahagian Mukah – 13;
- (h) Di bahagian Kapit – tujuh;
- (i) Di bahagian Miri – lima; dan
- (j) Di bahagian Limbang – tiga.

Manakala, anggaran 1,300 kampung dan rumah panjang pula seperti yang saya sebutkan tadi akan meliputi kawasan seperti:

- (a) Di bahagian Sri Aman – 184;
- (b) Di bahagian Sarikei – 151;
- (c) Di bahagian Sibu – 8;
- (d) Di bahagian Mukah – 23;
- (e) Di bahagian Bintulu – 250;
- (f) Di bahagian Kapit – 474;
- (g) Di bahagian Miri – 160; dan

(h) Di bahagian Limbang – 50.

Sebagai salah satu inisiatif untuk mempercepatkan pelaksanaan projek bekalan air di Sarawak, kementerian saya sedang meneroka salah satu kaedah pelaksanaan projek bekalan air melalui *Private Finance Initiative (PFI)* untuk pelaksanaan program *Non-Revenue Water (NRW)* dan *Sarawak Alternative Water Supply (SAWAS)* di kawasan luar bandar. We are exploring PFI right now.

Kementerian saya bersama-sama dengan pihak Pejabat Setiausaha Kewangan Negeri dan agensi bekalan air, kini sedang meneliti kaedah pelaksanaan yang saya maksudkan tadi.

Tuan Speaker,

Inisiatif Acute Water Treatment Plant

Sementara menunggu siapnya loji rawatan air utama yang dirancang dalam Pelan Induk Bekalan Air Sarawak, kementerian saya melalui Jabatan Bekalan Air Luar Bandar Sarawak (JBALB) telah melaksanakan inisiatif *Acute Water Treatment Plant* sebagai langkah peralihan sebelum penyiapan grid air bagi menampung kekurangan bekalan air di sesuatu kawasan kritikal.

Setakat ini, 16 buah *Acute Water Treatment Plant* telah beroperasi yang menyediakan kapasiti tambahan sebanyak 91 juta liter air sehari (JLH) terhadap kapasiti loji rawatan air yang sedia ada dan ianya adalah seperti di tempat-tempat yang berikut:

- (a) Sematan;
- (b) Lundu;
- (c) Sungai Serin Serian;
- (d) Lingga;
- (e) Maludam – 1;
- (f) Maludam – 2 (untuk Beladin);
- (g) Pusa;
- (h) Spaoh;
- (i) Lubau;
- (j) Lichok;
- (k) Temadak;
- (l) Kanowit;
- (m) Sg Sadit, Sibul;
- (n) Daro;
- (o) Long Lama; dan
- (p) Song. Pekan Song yang kita telah rasmikan baru-baru ini.

Kesemua kawasan yang menghadapi isu bekalan air yang kritikal seperti yang telah saya sebut tadi telah mendapat bekalan air yang stabil dan mencukupi.

Kementerian saya juga sedang dan akan melaksanakan lapan buah lagi *Acute Water Treatment Plant* di Puncak Borneo, Sebangon, Sebuyau, Pantu, Balai Ringin, Nibong Tada, Rantau Panjang dan Suai bagi menangani kekurangan bekalan air di kawasan tersebut.

Tuan Speaker,

Program Menaik Taraf dan Penggantian Paip Lama/Uzur

Dalam usaha menambah baik rangkaian saluran paip dan mengurangkan kadar *Non-Revenue Water (NRW)* di Sarawak, Kerajaan Sarawak sedang giat melaksanakan program menaik taraf dan mengganti saluran paip lama dan uzur sepanjang 2,740 km yang melibatkan peruntukan sebanyak RM1.1 bilion seperti yang saya sebutkan tadi.

Untuk makluman Dewan yang mulia ini, 23 projek yang telah siap merangkumi penggantian paip air lama dan uzur sepanjang 52.8 kilometer manakala 33 projek yang sedang dalam pembinaan merangkumi penggantian paip lama dan uzur sepanjang 200.7 kilometer. Sebanyak RM144 juta telah diperuntukkan untuk penggantian paip lama dan uzur sepanjang 253.5 kilometer ini.

Daripada 253.5 kilometer penggantian paip lama dan uzur ini, sepanjang 73.8 kilometer adalah dilaksanakan oleh JBALB untuk kawasan luar bandar, 130.3 kilometer di Wilayah Tengah dan 49.4 kilometer di Wilayah Utara yang masing-masingnya dilaksanakan oleh Sarawak Water.

Bagi 140 projek lagi seperti yang saya sebut tadi, projek-projek tersebut akan bermula pada tahun hadapan:

- (a) 111 projek akan dilaksanakan oleh pihak JBALB di kawasan luar bandar; dan
- (b) 29 projek akan dilaksanakan oleh pihak Sarawak Water yang melibatkan 12 projek di Wilayah Selatan, tiga projek di Wilayah Tengah dan 14 projek di Wilayah Utara.

Setakat ini, Tuan Speaker, sebanyak 23 projek dalam peringkat pra-kontrak. Program naik taraf dan penggantian saluran paip yang melibatkan peruntukan sebanyak RM1.1 bilion seperti yang saya sebut tadi adalah peruntukan daripada Kerajaan Sarawak sendiri, kini sedang dilaksanakan secara berfasa untuk tempoh lima tahun. Kementerian saya menyasarkan sekurang-kurangnya 140 buah projek lagi akan dimulakan pembinaannya pada tahun hadapan.

Penubuhan One Entity for Sarawak Water Supply

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, penggabungan; sekarang menyentuh tentang penubuhan *one entity*, Tuan Speaker iaitu *Sarawak Water*. Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, penggabungan ketiga-tiga entiti air di Sarawak menjadi Sarawak Water Sdn. Bhd. (Sarawak Water) merupakan satu detik bersejarah yang telah dilancar dan dirasmikan oleh Yang Amat Berhormat Premier Sarawak pada 26 Ogos 2025 yang lepas.

LAKU Management Sdn. Bhd. was used as the platform to merge the three entities because it was already an established corporate vehicle operating under the *Companies Act 2016*, making it the most practical and efficient platform. The name of LAKU was subsequently changed to Sarawak Water on 26th December 2024. Staff of Kuching Water Board (KWB) and Sibu Water Board (SWB) were offered the opportunity to join Sarawak Water, and upon receiving their acceptance, the staff and operations of Kuching Water Board and Sibu Water Board were formally absorbed into Sarawak Water on 1st August 2025.

Penggabungan ini menandakan permulaan baharu ke arah usaha Kerajaan Sarawak untuk memastikan perkhidmatan air secara profesional dan bersepadu di seluruh bandar dan sebahagian kawasan luar bandar Sarawak.

Pada fasa awal penstrukturan ini, kementerian saya bersama Sarawak Water sedang memperhalusi dan memperkemas pengoperasian Sarawak Water secara berperingkat bagi memastikan proses peralihan (*transition*) berjalan secara teratur dan lancar.

Pada masa penggabungan, sebanyak 97% daripada semua kakitangan Lembaga Air Kuching (KWB) dan Lembaga Air Sibu (SWB) secara rasminya telah bersetuju untuk menyertai Sarawak Water, manakala selebihnya 3% memilih untuk terus berkhidmat dalam Perkhidmatan Awam Sarawak. Jumlah keseluruhan kakitangan selepas penggabungan ketiga-tiga entiti ini iaitu LAKU Management Sdn Bhd, Lembaga Air Kuching (KWB) dan Lembaga Air Sibu (SWB) yang kini dikenali sebagai Sarawak Water ialah seramai 1,214 orang.

Sementara itu, Jabatan Bekalan Air Luar Bandar (JBALB) akan dikekalkan sebagai agensi Kerajaan Sarawak yang bertanggungjawab mengurus pembangunan infrastruktur bekalan air, khususnya bagi kawasan luar bandar.

Saya juga ingin mengambil kesempatan untuk mengucapkan terima kasih kepada Kerajaan Persekutuan di atas pengiktirafan Jabatan Bekalan Air Luar Bandar (JBALB) sebagai jabatan teknik seperti juga Jabatan Kerja Raya Sarawak (JKR); dan Jabatan Pengairan dan Saliran Sarawak (DID) pada 28 Ogos yang lepas. Thank you very much, Federal Government for recognizing JBALB as a technical department.

Pengiktirafan ini membawa makna yang besar kerana pengiktirafan tersebut memberi kuasa kepada JBALB untuk berperanan sebagai agensi pelaksana bagi perolehan Kerajaan Persekutuan, merangkumi pelantikan perunding, pelawaan dan penilaian tender, serta penganugerahan kontrak bagi projek pembangunan fizikal Kerajaan Persekutuan bernilai sehingga RM50 juta. Maksudnya RM50 *billion and below*. Dengan penurunan kuasa tersebut, pelaksanaan projek di bawah Kementerian Kemajuan Desa dan Wilayah (KKDW) dapat dipercepatkan kerana proses pra-kontrak kini dilaksanakan oleh JBALB. Unfortunately, this is only relevant for the new projects approved later on; whatever has been approved earlier on will still be handled by KKDW itself. How I wish all the projects approved earlier on are also handled by JBALB especially those below RM50 million.

BEKALAN ELEKTRIK

Tuan Speaker, sekarang saya beralih kepada perkembangan bekalan elektrik di Sarawak.

Penjanaan dan Permintaan Bekalan Elektrik Sarawak

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, kapasiti penjanaan elektrik di Sarawak adalah sebanyak 5,898 *megawatt* berbanding permintaan bekalan elektrik terkini sebanyak 4,712 *megawatt*. Kapasiti penjanaan ini melambangkan bahawa penjanaan kita mencukupi untuk memenuhi keperluan domestik termasuk bekalan elektrik di kawasan luar bandar.

Campuran kapasiti penjanaan (*generation capacity mix*) elektrik terkini merangkumi sumber tenaga boleh diperbaharui iaitu sebanyak 60% (3,558 *megawatt*) daripada sumber hidro dan 1% (50 *megawatt*) daripada sumber solar. Selebihnya meliputi tenaga bahan api iaitu 22% (1,296 *megawatt*) daripada sumber gas, 15% (891 *megawatt*) daripada sumber arang batu dan 2% (103 *megawatt*) daripada sumber diesel.

Sarawak menyasarkan kapasiti bekalan elektrik sebanyak 10,000 *megawatt*, saya ulangkan ya; Sarawak menyasarkan kapasiti penjanaan bekalan elektrik sebanyak 10,000 *megawatt* (10 GW) pada tahun 2030 dan 15,000 *megawatt* (15 GW) pada tahun 2035 dengan sekurang-kurangnya 60% campuran kapasiti daripada sumber tenaga boleh diperbaharui; *renewable energy* seperti daripada *Hydropower, Solar, Cascading Power Sources (CPS), Pumped Storage Hydropower (PSH)* dan *Biomass*.

Bekalan Elektrik Luar Bandar (BELB)

Tuan Speaker, Kerajaan Sarawak telah menyediakan peruntukan sebanyak RM2.49 bilion di bawah Rancangan Malaysia Kedua Belas (RMK-12) dan *Alternative Funding* untuk meningkatkan liputan bekalan elektrik di luar bandar yang melibatkan 214 projek. Daripada jumlah tersebut, 179 projek (83.6%) telah siap sepenuhnya yang memberi faedah kepada 59,698 isi rumah, manakala bakinya 35 projek (16.4%) sedang dalam pelbagai peringkat pelaksanaan.

Selain itu, Kerajaan Sarawak turut meluluskan peruntukan sebanyak RM46 juta untuk tahun 2026 bagi meneruskan pelaksanaan projek seperti ALAF, sambungan SARES ke grid, penggantian bateri dan naik taraf bekalan elektrik. Sekarang saya ingin menyentuh tentang Liputan Bekalan Elektrik Luar Bandar.

Liputan Bekalan Elektrik Luar Bandar

Tuan Speaker, Sarawak kini hampir mencapai liputan penuh bagi bekalan elektrik luar bandar. Walau bagaimanapun Tuan Speaker, terdapat beberapa kawasan di mana projek infrastruktur elektrik belum dapat dilaksanakan disebabkan oleh kekangan seperti berikut:

- (a) menunggu siapnya pembinaan jalan raya sebelum talian pengagihan dapat dibina;
- (b) menunggu siapnya penempatan baharu sebelum projek bekalan elektrik dapat diteruskan; dan
- (c) menunggu penyelesaian isu izin-lalu (*wayleave*) sebelum pembinaan talian pengagihan dapat dilaksanakan.

Oleh yang demikian, kementerian saya akan terus bekerjasama dengan kementerian-kementerian, jabatan dan agensi yang berkaitan serta masyarakat setempat bagi memastikan pelaksanaan penyediaan infrastruktur bekalan elektrik terutamanya di kawasan luar bandar dapat berjalan dengan lancar.

Additional and Late Applicant Fund (ALAF)

Kerajaan Sarawak telah menyediakan peruntukan sebanyak RM315 juta, 315 *million* bagi melaksanakan projek ALAF dari Fasa 1 hingga Fasa 4 yang melibatkan 21,073 isi rumah. Sebanyak 20,065 isi rumah atau bersamaan dengan 95.2% telah siap dilaksanakan manakala bakinya sedang dalam pelbagai peringkat pelaksanaan. Untuk meneruskan projek ALAF Fasa 5, Kerajaan Sarawak telah meluluskan peruntukan tambahan RM126 juta untuk membekalkan elektrik kepada anggaran 5,800 permohonan baharu di seluruh Sarawak. So, the Sarawak Government is very concern. That's why I think here we are approving another RM126 millions to implement Phase 5 and that will benefit at least 5,800 applications we have received to date.

Penambahbaikan Kualiti Sistem Bekalan Elektrik

Tuan Speaker, bagi memastikan kualiti bekalan elektrik yang *reliable* terutamanya di kawasan luar bandar, kementerian saya melalui agensi pelaksana Sarawak Energy dan anak syarikatnya SESCO sedang giat memperkukuhkan prestasi sistem bekalan secara berperingkat melalui penambahbaikan seperti berikut:

- (a) pembinaan talian pengagihan menggunakan teknologi talian voltan sederhana berpenambat *Medium Voltage Covered Conductor (MVCC)*;
- (b) pembinaan talian atas *Double Circuit Monopole*;
- (c) pembinaan pencawang 33/11kV baharu; dan
- (d) menaik taraf alat ubah (*transformer*).

Setakat ini, sepanjang 273 km projek talian pengagihan MVCC utama telah siap dilaksanakan di seluruh Sarawak berbanding 244 km seperti dimaklumkan pada persidangan Dewan yang mulia ini yang lepas dan ia adalah seperti berikut:

- (a) Petian ke Dalat (36 km);
- (b) Kanowit ke Nanga Ngungun (34 km);
- (c) Kanowit ke Julau (35 km);
- (d) Murum Junction ke Belaga (59 km);
- (e) Tatau ke Sangan (28 km);
- (f) Similajau ke Sebauh (52 km); dan
- (g) Bunut ke Long Lama (29 km).

Untuk makluman Dewan yang mulia ini, Kerajaan Sarawak telah meluluskan peruntukan sebanyak RM150 juta bagi menaik taraf infrastruktur bekalan elektrik di Bahagian Samarahan. Projek yang dilancarkan pada 23 November 2025 yang lepas oleh Yang Amat Berhormat Premier Sarawak baru-baru ini bertempat di Dewan Kampung Sempat Sebangau, Sebuyau akan

meningkatkan prestasi elektrik bagi talian pengagihan di daerah Samarahan, Asajaya, Sebuyau, Simunjan dan Gedong. Kerja-kerja telah bermula sebaik sahaja projek ini dilancarkan pada 23 November yang lepas.

Skop utama bagi projek ini meliputi:

- (a) Talian MVCC dari Asajaya ke Jambatan Batang Sadong yang dianggarkan sepanjang 22.5 km dijangka siap pada suku pertama tahun 2028;
- (b) Kabel merentasi Sungai Batang Sadong yang dianggarkan sepanjang 1.8 km dijangka siap pada suku keempat tahun 2028;
- (c) Talian MVCC dari Jambatan Batang Sadong ke Sebuyau yang dianggarkan sepanjang 44.3 km dijangka siap suku keempat tahun 2028;
- (d) Talian MVCC dari Jambatan Batang Sadong yang dianggarkan sepanjang 26.4 km menuju ke Simunjan dijangka siap pada suku ketiga tahun 2028; dan
- (e) Talian MVCC dari Jambatan Batang Sadong ke Gedong yang dianggarkan 39.2 km dijangka siap pada suku keempat tahun 2028.

Selain daripada projek naik taraf di bahagian Samarahan, Kerajaan Sarawak juga telah meluluskan peruntukan sebanyak RM425 juta untuk menaik taraf bekalan infra, bekalan elektrik di Lundu, Lubok Antu, bahagian Betong, Sungai Asap dan Lawas di bawah Rancangan Malaysia Ketiga Belas (RMK-13).

Selain peruntukan daripada Kerajaan Sarawak yang cukup besar, Sarawak Energy juga telah membelanjakan sebanyak RM10.2 bilion dari tahun 2020 sehingga 2025 untuk pembinaan pencawang elektrik, talian pengagihan, penghantaran serta peningkatan kapasiti dan penambahbaikan sistem bekalan elektrik sedia ada.

Tuan Speaker, sekarang saya ingin menyentuh tentang sistem penghantaran grid Sarawak.

SISTEM PENGHANTARAN GRID SARAWAK (SARAWAK GRID TRANSMISSION SYSTEM)

Talian penghantaran 500kV dari Bunut ke Similajau telah siap pada bulan Ogos 2025. Ini melengkapkan sistem grid 500kV dari wilayah utara, iaitu dari Bunut, Miri dan Similajau, Bintulu ke wilayah tengah, Mapai, Sibu dan seterusnya ke Wilayah Selatan di Tondong, Bau. Keseluruhan projek sistem grid 500kV ini menelan kos sebanyak RM3.4 bilion. Ketika ini, talian penghantaran ini beroperasi pada voltan 275kV dan akan ditingkatkan kepada voltan 500kV apabila Stesen Jana Kuasa Hidroelektrik Baleh mula beroperasi pada suku keempat tahun 2029.

Projek talian penghantaran 275kV dari Bunut ke Lawas telah beroperasi (*energised*) sejak minggu ketiga bulan November 2025 dan seterusnya penghantaran ke Sabah akan mula beroperasi pada pertengahan bulan Disember ini. Saya juga ada berita baik untuk dimaklumkan kepada penduduk Lawas. Mulai 4 Disember ini, Lawas tidak perlu lagi bergantung kepada stesen janakuasa ataupun genset di mana sistem bekalan elektrik bagi daerah Lawas akan disambung terus kepada Sistem Grid Utama Sarawak. Tahniah Lawas, *because all this while, Lawas is always supply via genset*.

Manakala, sambungan Limbang ke Stesen Grid Utama Sarawak kini dalam pembinaan dan kini dalam pada kemajuan 90% dan dijangka siap sepenuhnya pada pertengahan tahun 2026. Upon completion, these projects comprising of five substations and six transmission lines of 579 km at the cost of RM2.8 billion will significantly improve reliability of power supply in Lawas and Limbang districts which is a main Limbang division. So, Limbang district will get it a bit later because now it is still yet to be completed.

Tuan Speaker, Sarawak Energy juga sedang melaksanakan projek talian penghantaran 275kV *Kuching Network Reinforcement (KNR)* untuk menambah baik sistem penghantaran dan

menampung peningkatan permintaan pengguna di Bahagian Kuching. 275kV *Kuching Network Reinforcement (KNR)* Fasa Satu yang menghubungkan Entingan di Samarahan ke Tanjung Bako yang bermula pada bulan Disember 2023, disasarkan siap pada suku keempat tahun 2027.

Manakala 275kV *Kuching Network Reinforcement (KNR)* Fasa Dua yang menghubungkan Tanjung Bako, Demak Laut, Santubong serta Matang sedang dalam peringkat kajian kebolehlaksanaan (*feasibility study*) dan dijadualkan siap pada suku pertama tahun 2027. Projek ini dianggarkan menelan belanja sebanyak RM2.4 bilion dan pembinaan dijadualkan bermula pada suku keempat tahun 2028.

Sekarang, saya menyentuh tentang Penjanaan Tenaga Boleh Baharu (*Generation from Renewable Energy*).

PENJANAAN DARIPADA TENAGA BOLEH BAHARU (GENERATION FROM RENEWABLE ENERGY)

Beberapa tambahan penjanaan daripada tenaga boleh baharu (*additional generation from renewable energy*) berpotensi dibangunkan seperti *hydropower*, *solar*, *Cascading Power Sources (CPS)*, *Pumped Storage Hydropower (PSH)* dan *Biomass*. Setakat ini, *feasibility study* untuk pembangunan *floating solar* sedang dilaksanakan di Empangan Bengoh, Batang Ai, Bakun dan Murum. Manakala, pembangunan *ground mounted solar* pula sedang dalam kajian di beberapa lokasi di Gedong, Selangau, Bintulu, Samalaju, Baram dan Miri.

Sarawak Energy telah menandatangani empat Perjanjian Pembelian Tenaga (*Power Purchase Agreement-PPA*) untuk sistem *ground mounted solar* yang akan dilaksanakan di Kuching, Mukah, Tanjung Manis dan Bintulu, masing-masingnya berkapasiti 100 megawatt. *Power Purchase Agreement (PPA)* ini mencerminkan komitmen berterusan Kerajaan Sarawak melalui agensi pelaksana, Sarawak Energy untuk memperluaskan pelaburan dalam sektor tenaga boleh diperbaharui ataupun *renewable energy*.

Sekarang saya ingin menyentuh tentang *Skim Net Energy Metering* ringkasnya NEM dan *Grid-Connected Rooftop Solar Photovoltaic Installation for Self-Consumption (SELCO)*.

Skim Net Energy Metering (NEM) dan Grid-Connected Rooftop Solar Photovoltaic Installation for Self-Consumption (SELCO)

Skim Net Energy Metering atau ringkasnya NEM adalah skim *offset* tenaga iaitu lebih penjanaan daripada solar akan disalurkan ke grid utama dan seterusnya dapat mengurangkan bil elektrik pengguna. Setakat ini, sebanyak 35 sistem solar *photovoltaic (PV)* NEM berkapasiti 867 *kiloWatt-peak (kWp)* telah beroperasi berbanding 16 sistem pada penghujung tahun 2024. *Skim Net Energy Metering (NEM)* dan *Grid-Connected Rooftop Solar Photovoltaic Installation for Self-Consumption*. Setakat ini, pemasangan NEM adalah seperti berikut:

- (a) 22 pemasangan di bahagian Kuching, dengan jumlah kapasiti 700 *kiloWatt-peak (kWp)*;
- (b) Tiga pemasangan di bahagian Sibu, dengan jumlah kapasiti 42 *kiloWatt-peak (kWp)*;
- (c) Lima pemasangan di bahagian Bintulu, dengan jumlah kapasiti 45 *kiloWatt-peak (kWp)*; dan
- (d) Lima pemasangan di bahagian Miri, dengan jumlah kapasiti 70 *kiloWatt-peak (kWp)*.

Bagi menggalakkan penyertaan pengguna domestik dalam skim NEM, Kerajaan Sarawak melalui agensi pelaksana, Sarawak Energy telah memperuntukkan subsidi sebanyak RM11.24 juta bagi membantu mengurangkan kos permulaan memasang sistem *rooftop solar photovoltaic (PV)* di rumah kediaman. Anggaran kos pemasangan adalah antara RM15,000 hingga RM20,000 untuk sistem berkapasiti 4 *kiloWatt-peak (kWp)*. So, anybody interested in the subsidy especially your constituent, please, approach our Sarawak Energy counter, because this is the fund provided by the Sarawak Government.

Setiap rumah kediaman *landed property* yang tidak disediakan dengan sistem *rooftop solar PV* layak menerima subsidi antara RM8,000 hingga RM12,000, bergantung kepada saiz sistem *rooftop solar PV* yang dipasang. Peruntukan ini akan diberikan berdasarkan prinsip *first come, first served* kepada pemilik rumah kediaman yang memasang sistem tersebut antara 1 Januari 2025 hingga 31 Disember 2026. *So, you have space of one year to apply through our Sarawak Energy*, agensi pelaksana kami. Permohonan untuk subsidi ini boleh dibuat di kaunter Sarawak Energy atau secara dalam talian bermula Januari 2026. *So, you can submit your application online as well starting from January 2026.*

Selain daripada skim NEM, *Grid-Connected Rooftop Solar Photovoltaic Installation for Self-Consumption (SELCO)* adalah penjana daripada sistem solar untuk kegunaan persendirian. Setakat ini, terdapat satu sistem *Grid-Connected Rooftop Solar Photovoltaic Installation for Self-Consumption (SELCO)* telah beroperasi di kawasan perindustrian Sama Jaya dengan kapasiti 600 *kiloWatt-peak (kWp)*. *Ya, we have one already operating in Sama Jaya.* 12 permohonan SELCO dengan jumlah kapasiti 11,629 *kiloWatt-peak (kWp)* kini dalam pelbagai peringkat pelaksanaan.

Seterusnya, saya ingin menyentuh Eksport Tenaga Elektrik.

EKSPORT TENAGA ELEKTRIK

Eksport tenaga elektrik merentasi sempadan bagi merealisasikan matlamat *Borneo Power Grid (BPG)* dan *ASEAN Power Grid (APG)* terus dipergiatkan untuk meletakkan Sarawak sebagai *Battery of ASEAN*. Sarawak telah mengeksport lebih kurang 100 *megawatt* tenaga ke Kalimantan Barat sejak tahun 2016 dan akan mula mengeksport bekalan elektrik berkapasiti 30 *megawatt* ke Sabah pada bulan Disember ini.

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, pihak Kerajaan Brunei Darussalam telah menandatangani Memorandum Persefahaman (MoU) untuk bekerjasama tenaga dengan Kerajaan Sarawak pada 3 September yang lalu. Kerajaan Brunei dan Kerajaan Sarawak sedang dalam proses rundingan untuk *Power Exchange Agreement (PEA)* bagi sambung tara bekalan. Manakala, projek eksport tenaga elektrik ke Singapura dan Semenanjung Malaysia kini dalam peringkat sesi libat urus bersama-sama agensi-agensi kerajaan yang terlibat dengan projek tersebut di Semenanjung Malaysia, Malaysia, Singapura, dan Indonesia.

Untuk makluman semua ahli Dewan yang mulia ini, pihak *Energy Market Authority (EMA)* Singapura telah mengeluarkan kelulusan bersyarat (*conditional approval*) bagi projek sambung tara bekalan elektrik ke Singapura pada 17 Oktober yang lalu. Justeru, projek ini telah melepasi peringkat penilaian awal serta kajian kebolehlaksanaan (*feasibility study*) dari aspek teknikal dan komersial.

PENGEDARAN GAS

Sekarang, saya ingin menyentuh tentang satu lagi aspek yang dikendalikan oleh kementerian saya, iaitu pengedaran gas. Seterusnya, saya akan menyentuh berkenaan dengan pengedaran gas.

Kawal Selia Distribution of Gas Ordinance, 2016 (DGO 2016) di Sarawak

Seperti ahli Dewan yang mulia sedia maklum, Petroleum Sarawak Berhad (PETROS) telah dilantik sebagai *gas aggregator* tunggal berkuat kuasa pada 1 Februari 2024 untuk melaksanakan aktiviti yang berkaitan dengan perolehan, pembekalan, pengedaran dan penjualan gas asli di Sarawak. *Gas aggregator* juga bertanggungjawab membuat perancangan, pembangunan, operasi dan penyelenggaraan sistem rangkaian pengedaran gas asli di Sarawak. Pada 21 Mei 2025, Yang Amat Berhormat Perdana Menteri dan Yang Amat Berhormat Premier Sarawak telah menandatangani *joint declaration* yang menyatakan bahawa semua undang-undang Persekutuan dan Sarawak berkaitan pengedaran gas mesti wujud secara bersama (*coexist*) dan dihormati (*respected*) oleh semua pihak, termasuk PETROS dan PETRONAS. *I have the opportunity to witness the Joint Declaration on the 21st May 2025, Tuan Speaker.*

Namun begitu, Sarawak melalui PETROS masih memperhalusi rundingan dengan PETRONAS untuk memuktamadkan perjanjian komersial selewat-lewatnya pada 31 Disember 2025. Adalah menjadi harapan kami agar perjanjian ini dapat dimuktamadkan demi kepentingan bersama, lebih-lebih lagi dalam usaha Sarawak untuk melaksanakan *Sarawak Gas Roadmap (SGR)*. Kami percaya PETRONAS boleh memainkan peranan penting bersama PETROS untuk menjayakan *Sarawak Gas Roadmap*. Maju Sarawak, majulah Malaysia.

Tuan Speaker, walaupun begitu, saya juga berasa pelik kerana sejak beberapa minggu yang lalu, PETRONAS telah mengumumkan perjanjian kerjasama baharu dengan rakan-rakan antarabangsa dari Itali dan Perancis. Namun, sehingga kini mereka masih tidak menunjukkan keutamaan atau keazaman yang sama untuk memuktamadkan perjanjian yang telah lama berlarutan dengan PETROS, iaitu entiti yang dipertanggungjawabkan untuk mewakili kepentingan Sarawak.

Keadaan ini menggambarkan, ya saya berharap tidak menggambarkan. Keadaan ini menggambarkan seperti kata pepatah Melayu, "*Kera di hutan disusukan, Anak di rumah kelaparan*". Umpama mengutamakan rakan luar negara tetapi mengabaikan tanggungjawab terhadap Sarawak yang sudah lama tertanggung. Sarawak tetap komited untuk berunding secara profesional dan kolaboratif, namun berharap agar semangat kerjasama yang telah dipersetujui tidak hanya kekal sebagai dokumen, tetapi diterjemah dalam tindakan segera oleh semua pihak berkepentingan.

Tuan Speaker, di Sarawak, kawal selia pengedaran gas dan aktiviti berkaitan adalah tertakluk kepada DGO 2016 yang berfungsi setara dengan Akta Bekalan Gas, 1993, iaitu undang-undang persekutuan yang tidak terpakai di Sarawak. Justeru itu, semua pihak yang menjalankan aktiviti yang berkaitan dengan pengedaran dan pembekalan gas perlu memohon lesen di bawah Seksyen 7, DGO 2016. Kegagalan mematuhi keperluan pelesenan ini adalah satu kesalahan di bawah Seksyen 20 (*Criminal Case*) atau Seksyen 21A (*Civil Claim*) Ordinan tersebut, yang boleh dikenakan denda atau hukuman penjara atau kedua-duanya sekali.

Setakat ini, jumlah pengeluaran lesen setiap aktiviti di bawah Seksyen 7, DGO 2016 adalah seperti berikut:

- (a) Tiga lesen dikeluarkan untuk *Import of Any Gas for Regasification Processing Treatment, Separation, Utilization or Distribution in Sarawak*;
- (b) Satu lesen untuk *Treatment, Separation of Processing of Gas*;
- (c) 18 lesen untuk *Transportation of Gas*;
- (d) Tujuh lesen untuk *Building, Managing or Maintaining Gas Pipeline or Other Apparatus or Equipment or Mechanism for the Distribution of Gas*;
- (e) 14 lesen untuk *Supply of Gas*; dan
- (f) 436 lesen untuk *Retail of Gas*.

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, pada 16 Ogos 2025, kementerian saya telah mengeluarkan Notis *Financial Penalty* kepada entiti yang beroperasi tanpa lesen sebagai langkah penguatkuasaan dan memastikan pematuhan penuh terhadap DGO 2016. Kementerian saya ingin menegaskan bahawa mana-mana pemain gas hulu (*upstream gas players*) yang menjalankan aktiviti di bawah Seksyen 7, DGO 2016 hendaklah menandatangani Perjanjian Pembelian Gas (*Gas Purchase Agreement (GPA)*) bersama-sama PETROS. Salinan perjanjian ini hendaklah disertakan kepada kementerian saya bagi tujuan permohonan dan pembaharuan lesen. Setakat ini, sebanyak 14 pemain gas hulu (*upstream gas players*) telah diberikan lesen *Retail of Gas* di bawah Seksyen 7(g), DGO 2016.

Sarawak Gas Roadmap

Kementerian saya melalui PETROS giat melaksanakan usaha berterusan bagi meningkatkan penggunaan gas asli di Sarawak selaras dengan *Sarawak Gas Roadmap*. Pelan *Sarawak Gas*

Roadmap ini merangkumi empat hab strategik, iaitu di Miri, Samalaju, Bintulu dan Kuching melalui beberapa inisiatif seperti berikut:

- (a) Projek 500 MW *Combined Cycle Gas Turbine (CCGT)* di Miri yang kini mencapai tahap 30% kemajuan dan dijangka beroperasi secara komersial pada suku keempat tahun 2027;
- (b) Projek *Kidurong–Samalaju Gas Pipeline* sepanjang 65 km yang akan membekalkan gas asli sebanyak 300 *million standard cubic feet per day*, kini siap pada tahap 91% dan dijangka beroperasi pada suku kedua 2026;
- (c) Projek Perintis Gas to *Bintulu* yang telah mula beroperasi sejak bulan Julai 2025 membekalkan gas asli berpaip kepada 40 isi rumah berpendapatan rendah di Sungai Plan, Bintulu. Ini adalah langkah pertama untuk membawa sumber gas tempatan ke komuniti tempatan dan telah dirasmikan oleh Yang Amat Berhormat Premier *and I have the opportunity to witness the program as well*, Tuan Speaker;
- (d) Inisiatif *Gas Direct to Kitchen* oleh PETROS membolehkan akses gas asli berpaip terus ke kediaman di Quadruplex Taman Ceria, Miri. Setakat ini, 589 isi rumah telah disambung dengan gas paip dan selebihnya akan disambung secara berperingkat. Projek ini dijangka siap sepenuhnya suku keempat tahun 2027. So, this shows how concern Sarawak through PETROS is, Tuan Speaker, Sir;
- (e) Projek *Sarawak Virtual Pipeline System (VPS)* yang akan membekalkan Gas Asli Cecair (LNG) dari Bintulu ke Kuching dan dijangka beroperasi pada suku pertama 2026, turut memperluaskan akses gas ke kawasan luar grid, meningkatkan penggunaan gas domestik dan menyokong pembangunan industri tempatan; dan
- (f) Projek *Kuching Low-Carbon Hub (KLCH)* yang akan membangunkan terminal regasifikasi, taman petrokimia rendah karbon, infrastruktur gas dan pembinaan CCGT di Kuching yang mempunyai kapasiti 5,000 MW *which is equivalent to 5GW*.

Kesemua inisiatif ini merupakan sebahagian daripada pelan *Sarawak Gas Roadmap* yang bertujuan untuk meningkatkan penggunaan gas domestik yang sedia ada daripada 7% kepada sekurang-kurangnya 30% menjelang tahun 2030. Why do I say 7%? Previously it was 6% but increased to 7% because of the consumption of gas at PETCHEM, Bintulu. Meaning that, we have increased from 6% to 7% but ultimately our target is we must utilize gas domestically for up to 30% in the near future. Dan 1% itu Tuan Speaker, kalau boleh saya kongsi di sini telah menghasilkan banyak peluang pekerjaan daripada *top* kepada *the lowest level*. So, this is the impact of utilizing gas domestically in Sarawak itself.

Jaminan Bekalan LPG yang Mencukupi di Sarawak

Tuan Speaker, setakat ini PETROSNiaga, saya sekarang menyentuh tentang jaminan bekalan LPG yang mencukupi di Sarawak. Sejak bulan Disember 2023, PETROSNiaga Sdn. Bhd., iaitu syarikat tempatan milik PETROS (51%) dan PETRONAS Dagangan Berhad (49%) telah menjadi pengedar tunggal LPG bersubsidi di Sarawak. So, this again shows how PETROS and PETRONAS can work together effectively because PETROSNiaga is owned both by PETROS and PETRONAS.

Tuan Speaker, seperti yang ahli Dewan yang mulia sedia maklum, berlaku satu insiden pada 29 Januari 2025 yang telah menjejaskan operasi loji pengisian silinder LPG di Bintulu. Kerajaan Sarawak melalui PETROSNiaga telah mengambil langkah yang sewajarnya dan berjaya memastikan bekalan LPG kekal stabil di Sarawak.

Setakat ini PETROSNiaga mempunyai dua loji pembotolan seperti berikut.

Pertama, Loji IOT Senari Kuching yang mencatat purata pengeluaran sebanyak 16,000 unit tong silinder sehari, 16,000 unit, *which is 16,000 cylinder per day*.

Kedua, Loji Sementara Pusaka Bintulu yang mencatat purata pengeluaran sebanyak 10,000 unit sehari. Ini yang sementara untuk mengganti *Bottling Plant* yang rosak disebabkan oleh *landslide* pada bulan Januari yang lepas.

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, permintaan harian LPG adalah sekitar 25,000 silinder setiap hari. Kini terdapat kira-kira 1.8 juta silinder LPG bersubsidi PETROS yang berwarna merah tersedia dalam pasaran di seluruh Sarawak. Meaning to say that, now the demand is about 25,000 cylinders per day and in circulation, there is 1.8 million cylinders in circulation right now, the one red colours. So, it is more than sufficient to meet the demand as long as nobody do the stocking or holding of the gas cylinders.

Harga LPG yang ditetapkan adalah RM26.60 bagi setiap silinder untuk pengambilan sendiri daripada pengedar yang sah berdaftar dengan PETROSNIaga. Pada masa kini, terdapat 67 pengedar berdaftar dan lebih daripada 300 sub pengedar di seluruh Sarawak. So, it is more than sufficient to meet the total demand in Sarawak.

*Kerjasama Strategik dalam Kawal Selia Perkakasan Gas dan Elektrik Bersama
Energy Commission of Sabah dan SIRIM*

Tuan Speaker, Kerajaan Sarawak melalui Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi telah menandatangani Memorandum Persefahaman (MoU) bersama *Energy Commission of Sabah (ECoS)* dan SIRIM. MoU dengan ECoS telah ditandatangani pada 22 April 2025 yang bertujuan untuk menyelaraskan kawal selia perkakasan gas dan elektrik di Sarawak dan Sabah. Melalui MoU ini, produk yang sudah diluluskan oleh ECoS Sabah tidak perlu diuji semula di Sarawak. Ini sekali gus akan memudahkan proses kemasukan perkakasan gas dan elektrik tersebut dari Sabah ke Sarawak dan juga sebaliknya.

Kementerian saya juga telah menandatangani MoU bersama SIRIM pada 30 Oktober 2025, yang memberi fokus kepada pensijilan, pemeriksaan dan ujian perkakasan gas serta elektrik. MoU ini juga turut memperkenalkan penggunaan label keselamatan dengan ciri-ciri kod QR bagi memudahkan pengguna untuk menyemak ketulenan perkakasan gas dan elektrik. Kedua-dua MoU ini dijangka meningkatkan keselamatan pengguna dan memperkukuhkan kecekapan tenaga (energy efficiency) bagi perkakasan gas dan elektrik di Sarawak.

Telekomunikasi

Tuan Speaker, seterusnya, saya ingin menyentuh tentang kemajuan terkini liputan telekomunikasi di Sarawak. Setakat ini, Sarawak mempunyai 4,696 struktur menara termasuk struktur telekomunikasi di atas bangunan yang telah beroperasi sepenuhnya. Liputan perkhidmatan internet berdasarkan kawasan penempatan telah mencapai 94.5% berbanding dengan 90.2% seperti yang telah saya laporkan pada persidangan Dewan yang mulia ini, yang lepas.

Sarawak Linking Urban, Rural and Nation (SALURAN)

Tuan Speaker, sekarang saya ingin menyentuh tentang *Sarawak Linking Urban, Rural and Nation (SALURAN)*. Seperti ahli Dewan yang mulia ini sedia maklum, penyediaan liputan internet adalah di bawah tanggungjawab Kerajaan Persekutuan, namun Kerajaan Sarawak telah mengambil langkah *intervention* dengan memperuntukkan sebanyak RM2.3 bilion di bawah inisiatif *Sarawak Linking Urban, Rural and Nation (SALURAN)* bagi mempercepatkan peluasan liputan internet di seluruh Sarawak khususnya di kawasan luar bandar.

Komponen utama inisiatif SALURAN ini adalah projek *Sarawak Multimedia Authority Rural Telecommunication (SMART)* yang dilaksanakan oleh *Sarawak Digital Economy Corporation Berhad (SDEC)*. Projek ini melibatkan pembinaan 618 menara telekomunikasi baharu, termasuk 18 menara *repeater*.

Pada hari ini, saya dengan penuh sukacita ingin mengumumkan bahawa kesemua 600 menara SMART kini telah beroperasi dengan perkhidmatan internet MySRBN, di mana 510 menara turut menyediakan perkhidmatan 4G. Kesemua menara ini dijangka beroperasi sepenuhnya dengan perkhidmatan 4G pada penghujung bulan ini. Inilah kesungguhan yang telah dilakukan oleh

Kerajaan Sarawak melalui SDEC. And we should be happy because the target areas are the rural areas which are represented by most of us in this august House.

Pencapaian ini menandakan kejayaan besar dalam usaha Kerajaan Sarawak menyokong Kerajaan Persekutuan meningkatkan kesalinghubungan di kawasan luar bandar. Ini merupakan satu detik bersejarah yang menandakan hampir berakhirnya sebuah perjalanan yang panjang, penuh cabaran dan penuh harapan. Ini bukan sekadar penyiapan sebuah projek, ini adalah janji yang akhirnya kita tepati. Di sebalik setiap menara yang berdiri, terselit harapan ibu bapa yang mahu anak mereka belajar tanpa ketinggalan, peniaga kecil yang mahu mengembangkan rezeki, dan komuniti pedalaman yang sabar menanti untuk disambungkan kepada dunia luar.

Pencapaian ini membuktikan bahawa apabila kita bertekad, tiada jarak terlalu jauh dan tiada laluan terlalu sukar. Inilah hadiah Kerajaan Sarawak kepada rakyatnya, bahawa di Ibu Pertiwi kita, *every voice, every dream, and every life deserves to be connected* dan inilah juga membuktikan kesungguhan Kerajaan Sarawak untuk menjalinkan kerjasama yang rapat dengan Kerajaan Persekutuan *and we are looking forward a much better cooperation from our federal counterparts in the near future because Sarawak is doing it right now*, Tuan Speaker.

Perkembangan Inisiatif Jalinan Digital Negara (JENDELA)

Bagi inisiatif Jalinan Digital Negara (JENDELA) di bawah Kerajaan Persekutuan melalui Suruhanjaya Komunikasi dan Multimedia Malaysia (MCMC), kesemua 636 menara JENDELA Fasa 1 telah siap dan beroperasi dengan perkhidmatan 4G. Ini pun siap juga, ini rahmat untuk kita kawasan luar bandar. Selain itu, Tuan Speaker, pihak MCMC juga akan meneruskan inisiatif peluasan liputan internet melalui pelaksanaan JENDELA Fasa 2, khususnya di kawasan luar bandar, yang dijangka bermula pada suku pertama tahun 2026. Inisiatif ini turut dirangka untuk menangani isu kualiti perkhidmatan supaya tahap pengalaman pengguna lebih stabil. So, we are looking forward for the implementation of *JENDELA* Phase 2 in the first quarter of 2026 because I believe there are areas still having blind spot so we are looking forward for this implementation of *JENDELA* 2 which I cannot disclose with you but I think the number quantity offered to Sarawak is quite good.

Pelaksanaan 5G

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, kesemua 576 tapak rangkaian 5G pertama yang dikendalikan oleh Digital Nasional Berhad (DNB) telah beroperasi dengan liputan 5G di kawasan berpenduduk (*Coverage of Populated Area, COPA*) sebanyak 63.8%. Sementara itu, rangkaian 5G kedua yang dikendalikan oleh U-Mobile telah dilaksanakan bermula pada Jun 2025. Setakat ini, sebanyak 233 daripada 384 tapak rangkaian 5G kedua ini telah siap dilaksanakan di mana 48 daripadanya telah mula beroperasi, *beaming on air*.

Peningkatan Kualiti Perkhidmatan (Quality of Service, QoS)

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, pihak MCMC terus memberi tumpuan kepada peningkatan Kualiti Perkhidmatan (*Quality of Service, QoS*), selaras dengan keperluan liputan yang semakin meningkat dan permintaan rakyat terhadap perkhidmatan telekomunikasi yang lebih stabil. Pelaksanaan audit rangkaian dan ujian berkala dijalankan secara berterusan bagi memastikan penyedia perkhidmatan mematuhi piawaian *standard* yang ditetapkan. Kawasan yang dikenal pasti mempunyai isu liputan atau prestasi akan diberi keutamaan untuk tindakan pembaikan segera, sama ada melalui penambahbaikan rangkaian atau naik taraf infrastruktur yang sedia ada. Sehingga Oktober 2025, pihak MCMC telah melaksanakan aktiviti audit rangkaian dan didapati sejumlah 321 lokasi yang telah dikenal pasti mempunyai isu liputan atau prestasi di bawah had *standard* yang telah ditambah baik oleh pihak penyedia perkhidmatan.

Inisiatif Penambahbaikan Infrastruktur Fiber

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, SACOFA sedang melaksanakan inisiatif penambahbaikan rangkaian SACOFA yang sedia ada yang melibatkan kerja naik taraf rangkaian gentian optik, peningkatan kapasiti rangkaian serta pengukuhan infrastruktur sokongan. Inisiatif ini yang bermula sejak bulan Oktober yang lepas dijangka siap dalam tempoh masa 20 bulan. Inisiatif ini bertujuan untuk meningkatkan keupayaan *backhaul* (rangkaian penghubung balik), *backhaul* maksudnya rangkaian penghubung balik, kepada penyedia perkhidmatan seperti CelcomDigi, Maxis, U-Mobile dan lain-lain lagi, bagi mengurangkan kesesakan rangkaian dan memberi kualiti sambungan internet yang lebih stabil untuk penyedia perkhidmatan.

Pembangunan Sistem Kabel Fiber Optik Dasar Laut Sambungan Kabel Dasar Laut MADANI (SALAM)

Seterusnya saya ingin menyentuh tentang Pembangunan Sistem Kabel Fiber Optik Dasar Laut Sambungan Kabel Dasar Laut MADANI (SALAM). Pembangunan Sistem Kabel Fiber Optik Dasar Laut di bawah inisiatif Sambungan Kabel Dasar Laut MADANI (SALAM) ringkasnya, seperti yang diumumkan oleh Yang Amat Berhormat Perdana Menteri dalam pembentangan Belanjawan 2026 Kerajaan Persekutuan yang lepas, merupakan projek strategik yang akan memperkukuhkan infrastruktur digital negara. Inisiatif SALAM melibatkan pembinaan kabel fiber optik dasar laut dengan anggaran sepanjang 3,190 km yang menghubungkan Semenanjung ke Sarawak dan Sabah. Sehubungan itu, saya menyeru agar Kerajaan Persekutuan mempertimbangkan penyertaan syarikat telekomunikasi tempatan Sarawak dalam pelaksanaan projek ini kelak. So, we are appealing to the Federal Government please consider the participation of local Sarawak company when implement the SALAM in the near future.

Pelan Internet MySRBN

Seterusnya Pelan Internet MySRBN. Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, sejak pelancaran Pelan Prabayar MySRBN, sebanyak 37,000 isi rumah telah menikmati perkhidmatan MySRBN berbanding 31,000 isi rumah pada bulan Mei yang lepas, peningkatan sebanyak 6,000 isi rumah. Kementerian saya melalui SDEC akan terus melaksanakan program komuniti ini di seluruh Sarawak bagi menggalakkan langganan perkhidmatan tersebut supaya lebih meluas.

Bagi menambah lagi pilihan perkhidmatan MySRBN, SDEC telah memperkenalkan MySRBN XL, perkhidmatan fiber kediaman berkelajuan tinggi (*high-speed home fibre*) prabayar pertama di Malaysia. Perkhidmatan ini diwujudkan bagi membolehkan penduduk luar bandar menikmati capaian internet berkelajuan tinggi sehingga 100 *megabit per second* (Mbps), dengan memanfaatkan infrastruktur fiber *Point-of-Presence (PoP)* yang telah disediakan oleh Borneo Restu Sdn. Bhd., sebuah syarikat tempatan Sarawak.

Dengan MySRBN XL, pengguna tidak terikat dengan bil bulanan dan hanya membayar apabila memerlukannya. Pelan prabayar ini bermula pada kadar serendah RM25, menjadikannya pelan yang mampu milik dan fleksibel bagi semua.

Selain itu, Tuan Speaker, semua pengguna baharu akan menikmati penggunaan percuma bagi bulan pertama serta kos promosi untuk lima bulan seterusnya. Buat masa ini, sebanyak 3,300 premis telah melanggan perkhidmatan MySRBN XL yang tersedia di 272 kawasan di seluruh Sarawak.

Integrasi SarawakPass dengan MyDigital ID

Dengan sukacitanya, saya ingin memaklumkan bahawa Sarawak telah mencatat satu pencapaian penting melalui pemeteraian Memorandum Persefahaman (MoU) antara Kerajaan Sarawak dan *National Cyber Security Agency (NACSA)* yang mewakili Kerajaan Persekutuan pada hari Jumaat yang lepas iaitu 28 November 2025 yang lepas.

Melalui integrasi SarawakPass yang mempunyai 1.8 juta pengguna berdaftar, dengan MyDigital ID, kita telah mewujudkan sebuah ekosistem digital yang menyeluruh selaras dengan aspirasi PCDS 2030. Ini adalah untuk meningkatkan keterangkuman digital dan memperkukuhkan kedudukan keselamatan siber dalam penyampaian perkhidmatan awam.

Inilah semangat kesepaduan Sarawak untuk kesejahteraan Malaysia yang melangkaui Laut China Selatan hingga ke dunia digital. Ini membuktikan kesanggupan dan pengorbanan Sarawak dalam bersama-sama memperkukuhkan kemajuan rakyat Malaysia. Kita bukan sekadar bersedia, tetapi berdiri sebagai pemangkin inovasi digital demi negara Malaysia yang kita sayangi. So, this is the seriousness of Sarawak to contribute to the development on Malaysia as a whole and I hope that will be received respect by our colleague from our federal side.

International Digital Economy Conference Sarawak (IDECS 2025)

Untuk makluman ahli Dewan yang mulia ini, *International Digital Economy Conference Sarawak 2025* (IDECS25) telah berlangsung pada 22 hingga 23 Oktober 2025 yang lepas dan berjaya menarik penyertaan seramai 13,573 delegasi dari 28 negara serta melibatkan 129 penceramah yang berkongsi kepakaran dalam ekonomi digital. Selain itu, sebanyak 22 Memorandum Persefahaman (MoU) telah dimeterai antara syarikat tempatan dan antarabangsa, sekali gus mengukuhkan kerjasama strategik dalam ekosistem digital Sarawak di peringkat global.

CABARAN

Vandalisme

Sekarang Tuan Speaker, saya ingin menyentuh tentang perkara yang dekat di hati kita semua, vandalisme sebagai cabaran, ya. Kes vandalisme yang melibatkan kemudahan infrastruktur utiliti dan telekomunikasi telah mencatatkan sejumlah 2,458 kes pada tahun 2024, berbanding 894 kes sehingga September tahun 2025 ini iaitu menunjukkan penurunan sebanyak 64%. Jumlah kerugian juga telah mencatat penurunan sebanyak 36%, daripada RM7.34 juta pada tahun 2024 kepada RM4.73 juta pada tahun ini. So, there is a sharp decreased in the incident of vandalism when we look at the value and the number of cases from last year compared up to this year.

Melalui Jawatankuasa Anti-Vandalisme yang ditubuhkan, kementerian saya bersama pelbagai jabatan serta agensi Kerajaan Sarawak dan Persekutuan juga telah menjalankan pelbagai inisiatif bagi membanteras aktiviti vandalisme terhadap infrastruktur utiliti dan telekomunikasi. Antaranya ialah:

- (a) Menjalankan Operasi Bersepadu '*Ops Lusuh*' berkala di premis barang lusuh bersama PDRM (Polis Diraja Malaysia), agensi penguat kuasa, utiliti dan telekomunikasi di seluruh Sarawak;
- (b) Memperkukuh kerjasama dan penglibatan komuniti setempat melalui program kesedaran anti-vandalisme dengan menggalakkan masyarakat melaporkan sebarang aktiviti yang mencurigakan di kemudahan utiliti dan telekomunikasi; dan
- (c) Mengambil tindakan undang-undang terhadap mana-mana pelaku vandalisme ke atas kemudahan utiliti dan telekomunikasi. So, this is one of the efforts that we must take at all times.

Saya menyeru agar Ahli-ahli Yang Berhormat di Dewan yang mulia ini menghulurkan kerjasama dengan kementerian saya dan turut serta dalam Kempen Pencegahan Anti-Vandalisme supaya dapat kita sama-sama membendung jenayah vandalisme yang memberi kesan kerosakan kepada kemudahan-kemudahan yang diperlukan oleh rakyat dari semasa ke semasa. I know all of you are very concern, but I am looking forward for much much more cooperation, so that we could really minimize cases of or incident of vandalism towards our utilities statewide.

Sekarang saya ingin memberi maklum balas kepada isu-isu spesifik yang dibangkitkan oleh Ahli-ahli Yang Berhormat.

Isu-isu Spesifik Mengenai (Bekalan Air)

Untuk makluman Ahli-ahli Yang Berhormat bagi Meradong, Katibas, Batu Kitang, Balingian, Repok, Machan, Kalaka, Meluan, Kabong, Beting Maro dan Batu Danau, kementerian saya melalui agensi bekalan air sentiasa berusaha untuk memperluaskan liputan dan menangani masalah bekalan air yang dihadapi rakyat dengan melaksanakan semua projek yang dirancang dan diluluskan mengikut jadual yang telah ditetapkan.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Bawang Assan dan Bukit Assek, cadangan yang dikemukakan oleh kedua-dua Ahli Yang Berhormat berkenaan penambahbaikan sistem bekalan air secara menyeluruh di kawasan dibangkitkan adalah sebahagian daripada perancangan kementerian saya.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Engkilili, kawasan yang dibangkitkan akan mendapat bekalan air bersih dan terawat serta tekanan air yang stabil dan mencukupi apabila siapnya Loji Rawatan Air Baharu Engkilili yang mempunyai kapasiti 75 juta liter air sehari dan apabila siapnya Sistem Grid Bekalan Air di Bahagian Sri Aman. That should be able to solve your problem. Of course, not overnight, please ya, it takes time.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Tebedu, pihak kami akan membuat kajian untuk mempertimbangkan sebuah loji rawatan air baharu di Tebedu bergantung kepada sumber air mentah yang mencukupi. Actually, we are trying to ascertain if there is enough yield in Tebedu area, we are evaluating the, what we call, this effort to put up new treatment plant at Tebedu. In fact, beside Tebedu, if I may declare my interest, we are looking at Sebuyau as well. If the area has enough raw water intake, then, we will consider putting up new treatment plant. So, Tebedu is one of the areas, the other area is Sebuyau. Because we need a back up for the major treatment plant especially in Serian and Samarahan Division.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Murum, juruperunding telah dilantik untuk mengenal pasti sumber air yang sesuai untuk pembinaan loji rawatan air baharu di Sungai Asap. So, that is another area we are looking at, that is Sungai Asap. I hope Ahli Yang Berhormat bagi Murum will be patience enough to wait for our effort to identify the yield of the river in the area.

Bagi projek-projek bekalan air di bawah Kementerian Kemajuan Desa dan Wilayah (KKDW) seperti yang dibangkitkan oleh Ahli-ahli Yang Berhormat bagi Machan, Kalaka, Tamin dan Kabong, kesemua urusan pelantikan perunding, makmal pengurusan nilai, pelawaan tender, penilaian tender dan penganugerahan kontrak adalah diuruskan oleh pihak KKDW. That is beyond our control.

For the information of Ahli Yang Berhormat for Pending, the claim that Sarawak Water has not paid overtime "*since August*" is baffling, because overtime continues to be processed and paid as usual, and no staff has ever raised such an issue, so, one wonders where exactly Member for Pending obtained such information. Likewise, the allegation that contract staff were promised a 20% salary increase "*has not reflected*" in the new basic salary is simply untrue, making the source of this claim equally unclear.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Pending juga, bekalan isu lori tangki air yang dibangkitkan dan saya terbaca dalam *TikTok ya*, semasa kejadian paip pecah oleh pihak ketiga, KUTS di Sungai Stutong, Tabuan Jaya, Kuching, pihak Sarawak Water di Wilayah Selatan telah membekalkan dua buah lori tangki air besar berkapasiti 1,000 liter air dan dua buah lori tangki air kecil berkapasiti 5,000 liter air. Tambahan itu, dua buah lagi lori tangki air daripada pihak luar berkapasiti 5,000 liter telah digunakan untuk bekalan sementara semasa kejadian tersebut. So, it is not true as alleged by Member for Pending and I have heard it in her TikTok. So, what was it mean is Member for Pending might be counting only the lorries within her sight. *Yang dia tengok depan mata dia, itulah yang dia hitung*, without thinking that Kuching is big. So, some other lorries are operating elsewhere. So, please look beyond your sight, not within your sight only. So, you have to be fair when given the comment to our Sarawak water in the Southern Region.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Tebedu, kami akan membuat kajian, *udah* tak saya, *udah ya, udah*. Ini yang *udah* saya baca tadi, *ya*.

Kepada Ahli-ahli Yang Berhormat bagi Meradong, Katibas, Bawang Assan, Daro, Tellian, Kalaka, Engkilili, Tebedu, Krian, Batu Danau, Kabong dan Beting Maro, saya amat berbesar hati atas ucapan penghargaan, *your appreciation* terhadap pencapaian kementerian saya dan agensi bekalan air iaitu JBALB dan Sarawak Water dalam melaksanakan projek bekalan air. Saya ucapkan terima kasih kembali. Itu adalah tugas yang kami usahakan. Ucapan ini tentu menjadi pembakar semangat kepada kami untuk terus berkhidmat kepada rakyat yang tercinta. Thank you, very much for your sincere appreciation.

Seperti yang saya tegaskan tadi, *addressing water supply issues in Sarawak is not an overnight solution*. Kami amat menghargai kesabaran Ahli-ahli Yang Berhormat. We are now fixing it. We are on the right track as I mentioned earlier.

Isu-Isu Spesifik (Bekalan Elektrik)

Untuk makluman Ahli-ahli Yang Berhormat bagi Katibas, Tellian, Bukit Semuja, Meluan, Tamin, Krian, Batu Danau, Bukit Begunan dan Kabong, seperti yang telah saya maklumkan sebentar tadi, pelaksanaan projek ALAF adalah berterusan dan bagi pemohonan baharu yang akan dilaksanakan dalam fasa seterusnya mengikut giliran. *So, ALAF is an on-going project* dan pelaksanaan ALAF adalah mengikut giliran. *So, I have been emphasizing all these while, Tuan Speaker, there is no jumping que. So, if you are in the que, we follow the que because I believe everybody is excited and determined enough to live their respective areas. So, if you are in the que, please follow the que. We cannot jump the que.*

Untuk makluman Ahli-ahli Yang Berhormat bagi Bukit Semuja, Tebedu dan Kabong, Sarawak Energy telah membelanjakan sebanyak RM1.16 bilion bagi tempoh enam tahun (2020-2025) untuk kerja-kerja menambah baik, menaik taraf dan memperkukuhkan sistem pengagihan di seluruh Sarawak. Ini adalah bagi meningkatkan *reliability* sistem bekalan termasuklah sejumlah RM241 juta (*RM241 million*) bagi Bukit Semuja, Tebedu dan Kabong. *So, out of that RM241 million* adalah bagi Bukit Semuja, Tebedu dan Kabong. Projek-projek ini merangkumi kerja-kerja penyusunan semula talian atas, penambahan talian baru, pemasangan peranti pelindungan kilat pada talian atas dan pembinaan pencawang baharu.

Untuk makluman Ahli-ahli Yang Berhormat bagi Telang Usan dan Batu Danau, program penggantian bateri dan komponen utama bagi sistem SARES merupakan inisiatif penting bagi memastikan bekalan elektrik sentiasa berterusan. Bateri berperanan menyimpan tenaga solar untuk digunakan pada waktu malam atau ketika cuaca mendung. Sarawak Energy telah melaksanakan program ini sejak tahun 2024.

Kerajaan Sarawak telah memperuntukkan sebanyak RM30 juta di bawah Rancangan Malaysia Kedua Belas (RMKe-12) bagi melaksanakan program penggantian bateri dan komponen utama secara berperingkat untuk sistem SARES yang telah mencapai jangka hayat. Setakat ini, sebanyak RM23 juta telah dibelanjakan untuk penggantian bateri yang melibatkan 81 buah kampung dengan 2,046 isi rumah telah siap sepenuhnya di seluruh Sarawak.

Kerajaan Sarawak telah memperuntukkan sebanyak RM33.6 juta (*RM33.6 million*) di bawah Rancangan Malaysia Ketiga Belas (RMK-13). I repeat. Kerajaan Sarawak telah memperuntukkan sebanyak RM33.6 juta di bawah Rancangan Malaysia Ketiga Belas (RMK-13) bagi meneruskan program ini yang akan bermula pada tahun hadapan.

For the information of Ahli Yang Berhormat for Bukit Assek, both examples highlight common issues between landlords and tenants. Under the law, landlords are responsible for the premises they own. In both cases, SESCO was exercising its rights under the Electricity Ordinance (Cap. 50), Section 33A.

To safeguard landlords from such situations, SESCO has consistently issued advisory messages through media channels and stakeholder engagements, reminding landlords and property owners to:

- (a) perform due diligence checks on potential tenants;
- (b) ensure tenants apply for their own electricity account with SESCO; and
- (c) subscribe to and monitor tenants' electricity accounts via the SEB Cares app to ensure proper usage and billing.

Electricity theft is a criminal offence. When theft occurs within premises registered under the owner's name, it becomes the owner's responsibility to manage the matter with the tenant, as the tenancy agreement is between the owner and the tenant.

SESCO continues to provide support within its capacity. However, these are legal matters that require court adjudication.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Daro, pelaksanaan projek bekalan elektrik di SPK Kampung Badong akan bermula pada Disember tahun ini, *within this month* dan dijangka siap pada suku pertama tahun 2026.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Kalaka, seperti yang telah saya maklumkan sebentar tadi, pelaksanaan projek Naik Taraf Bekalan Elektrik bagi Bahagian Betong yang melibatkan perbelanjaan Kerajaan Sarawak sebanyak RM152 juta akan dilaksanakan dalam tempoh Rancangan Malaysia Ketiga Belas (RMKe-13) yang merangkumi kerja-kerja termasuk:

- (a) 33kV *Monopole Lines* Serudit ke Saratok;
- (b) Pencawang Kabong/Roban 33/11kV;
- (c) 33kV *MVCC Lines* dari Saratok ke Simpang Kabong; dan
- (d) 33kV *MVCC Lines* dari Serudit ke Pusa.

Rancangan Malaysia Ketiga Belas (RMK-13) akan bermula pada tahun hadapan. So that will solve your problem in the long term.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Baleh, sistem solar di bawah program Sarawak Alternative Rural Electrification Scheme (SARES) dengan reka bentuk asal iaitu sebanyak 2 *kiloWatt*-jam (kWj) sehari telah ditambah kapasiti kepada 3 kWj sehari pada tahun 2019. Kapasiti 3 kWj sehari perlu dikekalkan bagi menjaga jangka hayat komponen utama bateri agar keseluruhan sistem boleh bertahan sekurang-kurangnya selama enam tahun. So, the design is size that we cannot increase beyond the three-kilowatt hour perday. So, I hope that will be understood by my colleague from Baleh.

SARES merupakan satu penyelesaian sementara bagi membekalkan elektrik kepada penduduk di kawasan yang jauh dan sukar diakses serta belum mempunyai infrastruktur bekalan elektrik. Sehubungan itu, Sarawak Energy sentiasa mencari alternatif untuk memastikan semua sistem SARES dapat disambungkan kepada Sistem Grid Utama Sarawak di masa yang akan datang.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Engkilili, Kerajaan Sarawak telah memperuntukkan sebanyak RM20 juta untuk inisiatif *off grid-to-grid transition* bagi menyambung komuniti yang kini dibekalkan dengan sistem hibrid, SARES atau stesen janakuasa diesel di Song, Bukit Mabong dan Telang Usan ke grid. Ini akan memberi manfaat kepada 235 isi rumah yang melibatkan lapan buah kampung dan dijangka siap pada penghujung tahun ini.

Usaha ini akan diteruskan di mana kementerian saya melalui agensi pelaksana Sarawak Energy sedang berusaha mengenal pasti lebih banyak penempatan lagi yang boleh disambung ke grid utama, termasuk Rumah Rentap, Rumah Penghulu Robert dan Rumah Upok supaya penduduk-

penduduk kampung di kawasan yang terlibat akan menikmati bekalan elektrik yang lebih stabil dari grid.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Telang Usan, Kajian Kebolehlaksanaan (*Feasibility Studies*) bagi *Cascading Power Sources (CPS)* di Tutoh masih dijalankan dan dijangka siap pada suku pertama tahun depan. Setakat ini, sebanyak 16 sesi libat urus telah diadakan dan diselaraskan oleh kementerian saya dengan kerjasama Pejabat Residen dan Daerah Miri serta Sarawak Energy bersama-sama wakil-wakil rakyat tempatan, masyarakat setempat, ketua kaum dan ketua masyarakat, serta jabatan dan agensi kerajaan yang berkaitan. Ini untuk memastikan komuniti tempatan yang terlibat memahami dan menerima cadangan pelaksanaan projek ini tanpa ragu-ragu. So, we want to be sure the local communities fully understand the concept of Cascading Power Source (CPS).

Selain itu Tuan Speaker, bagi potensi *Cascading Power Sources (CPS)* di Ulu Sungai Akah seperti yang dicadangkan, kementerian saya mengambil maklum untuk kajian selanjutnya.

Isu-Isu Spesifik (Telecommunication)

Untuk makluman Ahli-ahli Yang Berhormat bagi Meradong, Tellian, Simunjan, Kabong, Krian dan Kalaka, pihak MCMC telah menjalankan ujian penilaian kualiti Perkhidmatan Rangkaian (*Quality of Service, QoS*) di kesemua kawasan tersebut pada tahun ini.

Susulan daripada penilaian tersebut, penyedia perkhidmatan telah diarah untuk mengambil tindakan yang sewajarnya bagi meningkatkan prestasi rangkaian dan mutu perkhidmatan mereka.

Saya berharap dengan pelaksanaan inisiatif JENDELA 2 nanti, pada tahun hadapan akan mengambil kira kawasan yang dibangkitkan dengan pertambahan menara-menara baharu agar masalah liputan dan prestasi kualiti rangkaian dapat ditangani.

PENUTUP

Tuan Speaker, sampailah saya kepada penutup. Sebelum mengakhiri ucapan, saya terlebih dahulu mengucapkan setinggi-tinggi tahniah dan penghargaan kepada Tuan Speaker, Timbalan Speaker, Setiausaha dan semua pegawai Dewan yang mulia ini, kerana telah mengendalikan persidangan Dewan yang mulia ini dengan teratur dan jayanya.

Terima kasih juga kepada Setiausaha Kerajaan Sarawak, Setiausaha Persekutuan, Peguam Besar Sarawak, Setiausaha Kewangan Sarawak, semua Setiausaha Tetap Kementerian, Ketua-ketua Jabatan, para jurutrengkas dan semua pihak yang telah memberi kerjasama untuk menjayakan persidangan pada kali ini.

Saya juga ingin mengucapkan, saya juga ingin merakamkan penghargaan kepada kedua-dua Timbalan Menteri di kementerian saya, Setiausaha Tetap, Timbalan Setiausaha Tetap dan semua pegawai di kementerian saya serta semua pegawai dan agensi di bawah seliaan Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi di atas komitmen yang tinggi semasa persidangan Dewan Undangan Negeri Sarawak pada kali ini.

Di kesempatan ini juga saya ingin mengucapkan, kepada yang beragama Kristian, selamat menyambut Hari Krismas dan kepada semua selamat menyambut Tahun Baru.

Saya berdoa kepada Allah S.W.T. agar sentiasa melimpahkan rahmat, Rahmat-Nya kepada kita semua serta melindungi Sarawak Ibu Pertiwiku agar terus bersatu padu, aman, makmur dan maju.

Dan seperti biasa saya tidak ketinggalan untuk berkongsi pantun dengan rakan-rakan di Dewan yang mulia ini.

*Ikan Terubok Ikan Masin,
Buat Santapan Rakan Sepejabat;
YAB Premier Sungguh Prihatin,
Utiliti Disedia Telekomunikasi Diperhebat.*

*Sehingga kini Arsenal bertaktha,
Manchester City terus mencuba;
Menang kalah jangan berduka,
Dengan Liverpool, M.U bertapa di gua.*

*Chelsea gembira bila menang begaya,
Newcastle juga terus mencuba;
Janganlah marah kepada saya,
Pantun bola hiburan sahaja.*

*Ada ubi ada batas,
Ada padi ada beras,
Ada minyak ada gas;
Sarawak menunggu jawapan PETRONAS,
Harap segera dapat dibalas,
Jangan terlalu bersikap keras.*

*Bau wangi kayu gaharu,
Lagi wangi jika dijemur;
Berjumpa kita di tahun Baharu,
Semoga Sarawak Maju dan Makmur.*

Dengan itu, Tuan Speaker, saya sudahi ucapan penggulungan saya bagi Kementerian Utiliti dan Telekomunikasi Sarawak. Sekian, terima kasih.

Timbalan Speaker: Terima kasih Yang Berhormat Menteri. Seterusnya saya dengan hormatnya memanggil Yang Berhormat Dato Sri John Sikie anak Tayai untuk menyampaikan ucapan penggulungan iaitu untuk Kementerian di Jabatan Premier. Silakan Yang Berhormat.

Menteri di Jabatan Premier: dan Ahli Dewan Undangan Negeri N.60 Kakus (YB Dato Sri John Sikie anak Tayai): Terima kasih, Tuan Speaker. Selamat petang, Salam sejahtera, Salam Sarawak Maju Makmur dan *Salam Segulai Sejalai*.

First and foremost, I would like to congratulate Yang Amat Berhormat Premier Sarawak on being conferred “*the Order of the Rising Sun, Gold and Silver Star*” by His Majesty Emperor Naruhito. This award is in recognition of your outstanding contribution towards promoting strategic regional exchange and mutual understanding between Japan and Malaysia especially in economics and green energy cooperation.

Please accept my warmest congratulations on the reappointment of Yang Berhormat Tan Sri Datuk Amar Haji Mohamad Asfia bin Awang Nasar, the Speaker of the Sarawak State Legislative Assembly for the tenth consecutive time as the longest-serving legislative Speaker in Malaysia, having first assumed the role as Speaker on 15th November 2000.

Tuan Speaker, I would like also to congratulate Yang Amat Berhormat Premier of Sarawak for presenting a holistic, comprehensive, people centric and forward-looking Budget 2026 with the theme of: “*Empowering People, Advancing Prosperity, Building a Resilient Future*”.

The Budget 2026 is significant as we move towards the Thirteenth Malaysia Plan (2026-2030) which is the second half of first five years development plan towards the realization of the Post COVID-19 Development Strategy (PCDS) 2030.

I am confident that this visionary budget would help to accelerate the implementation of the planned programmes and projects. The successful execution of these initiatives will enable Sarawak to make a quantum leap towards achieving a developed state status by the year 2030.

Tuan Speaker, thank you for giving me the time and opportunity to deliver my winding up speech this evening.

I will now speak on matters relating to my portfolio, which covers the following agencies, namely Majlis Adat Istiadat Sarawak, Mahkamah Bumiputera Sarawak, Unit Pentadbiran, Unit Pengurusan Imigresen dan Buruh; and Unit Keselamatan dan Penguatkuasaan Sarawak.

MAJLIS ADAT ISTIADAT SARAWAK

Tuan Speaker, first, I will begin with matters relating to the Majlis Adat Istiadat Sarawak.

In line with its main statutory functions and roles, the Majlis Adat Istiadat Sarawak has been carrying out works on the preservation, development and dissemination of *Adat* throughout the year 2025.

The preservation works are carried out by writing down and recording in electronic media the native *Adat* in their original forms. These works have been ongoing since 1974.

With the increase in the number of native races of Sarawak the burden is getting heavier for the Majlis Adat Istiadat Sarawak to shoulder the research and writing in the conventional form. As such, Majlis Adat Istiadat Sarawak is exploring new methods to assist its research and writing of *Adat*, for example the application of Artificial Intelligence.

The development of *Adat* is a study of the relevance and significance of *Adat* in the regulation of social relations and affairs of the native communities. Where the *Adat* is diminishing or no longer relevant or significant due to the changed or changing socio-economic environment, the *Adat* would be modernised to give them a new lease of life and to adjust and adapt them to the prevailing socio-economic environment.

Most of the native *Adat* are derived from ancient beliefs, customs, practices, and spiritual sanctions to name but a few. Therefore, many of the *Adat* are not quite relevant for the regulation of the prevailing social relations and affairs of the native communities. In this regard, the Majlis Adat Istiadat Sarawak has embarked on the modernisation of *Adat* since the end of 2022. This is a very academic exercise focusing on, among other things, reinterpretation, enhancement, and making new provisions for the *Adat*.

The reinterpretation of *Adat* is to examine the purpose and rationale underlying a traditional *Adat* from a different perspective. For example, an *Adat* which is intertwining with traditional spirituality. This is to explore the ideal to be achieved in a community or society through the application of the *Adat*. Once the rationale is understood, then an alternative provision with secular dimensions would be recommended.

The reinterpretation would not abolish the traditional *Adat* but provide an alternative secular provision. In this manner, the *Adat* could exist side by side and cater for the needs of natives in a diverse social situation in a community.

The enhancement of *Adat* is to improve or mitigate the harshness or negative impact of *Adat*. Some *Adat* could cause mental or psychological distress to one or both parties or to the children in certain cases. For example, *Adat* regulating the custody of children following a divorce.

It is quite common that the *Adat* allows for split custody of children, that is dividing children equally between the parents following their divorce. This *Adat* could cause mental and psychological distress to parents and children. In some cases, the *Adat* is almost impossible to enforce.

To mitigate the harshness of such *Adat*, the Majlis Adat Istiadat Sarawak suggests that one of the parents should be awarded legal custody of all the children while the other would get access and visitation rights over the children. The parent who does not get legal custody would provide maintenance to the children. In cases where the children are teenagers and understand the situation, the court may ask which parent they would want to live with.

New provision for Lacuna in Adat

The making of a new provision is to fill the *lacuna* (gap) or to clarify the silence in an *Adat*. Many of the *Adat* were formulated and evolved many centuries ago and catered for the social relations and affairs of the native communities during this times.

Today they are not quite comprehensive for the regulation of some important social relations and affairs of the modern native communities. Thus, there are many gaps or lacuna in *Adat*.

For example, there is no clear *Adat* in the Iban communities regulating the distribution of property between the old longhouse and new longhouses built by the people originating from the old longhouse and situated in the same locality.

Similarly, there is no clear *Adat* stating whether those '*natives*' conferred under Section 3 of the Interpretation Ordinance, 2005 are subject to the *Adat* of the native race which he or she claims to belong to.

In such cases, the Majlis Adat Istiadat Sarawak is exploring the possibilities of recommending new provisions to fill the gaps. In a similar manner, where the *Adat* is silent on certain important matters, new provisions would be recommended to clarify the silence in the *Adat*.

Majlis Adat Istiadat Sarawak has continuously engaged with *Ketua Masyarakat* and *Ketua Kaum* through a series of workshops as part of our ongoing effort to review the *Adat Iban*, 1993; *Adat Bidayuh*, 1994; and *Adat Kayan-Kenyah*, 1994, which have since been separated into two distinct *Adat*: *Adat Kayan* and *Adat Kenyah*.

Throughout the year 2025, a total of 20 workshops were conducted. The objective was to verify the veracity of the *Adat* under review.

As of now, the review exercises have shown remarkable progress in the drafting stage. Prior to that, the drafts have been verified and presented to the *Ketua Majlis*, to the *Ketua Masyarakat* and the *Ketua Kaum* and tabled before the Majlis in its meeting on 10th and 11th November 2025.

Promotion and Dissemination of Adat

Besides the preservation and development of *Adat*, Majlis Adat Istiadat Sarawak is also working on writing the Explanatory Notes for *Adat* under review. It is hoped that the Notes would be helpful to provide a better understanding of *Adat* to practitioners, enthusiasts and readers.

In line with its roles and functions of promoting and disseminating *Adat*, Majlis Adat Istiadat Sarawak has conducted 10 Awareness Programmes involving 444 newly appointed *Ketua Masyarakat* and *Ketua Kaum* from Kuching, Serian, Sri Aman, Sibu, Sarikei, Mukah, Bintulu, Miri, and Limbang divisions this year. The purpose was to enhance the knowledge of these newly appointed *Ketua Masyarakat* and *Ketua Kaum* on *Adat*.

Majlis Adat Istiadat Sarawak also conducted Seminar Adat *Zon Utara* involving 206 community leaders, officers from resident and district offices in Miri, Limbang and Bintulu Divisions, and various government agencies and native associations. The main objective was to enhance awareness of the importance of *Adat* as well as its preservation and development. *Majlis Adat Istiadat Sarawak* would continue to promote and disseminate *Adat* to the native communities and relevant stakeholders.

In October 2025, Majlis Adat Istiadat Sarawak organized the first ever *Simposium Adat Bidayuh* which involved all the 409 *Ketua Masyarakat* and *Ketua Kaum Bidayuh* and members of Bidayuh National Association (DBNA) from Kuching and Serian division.

The main objective was to disseminate information on the review of the *Adat Bidayuh* in view of the socio-economic changes which have taken place in most Bidayuh communities. This symposium aimed to equip the Bidayuh *Ketua Masyarakat* dan *Ketua Kaum* with the latest information on *Adat* to enable them to discharge their responsibilities effectively.

Collaboration with Relevant Agencies

Majlis Adat Istiadat Sarawak has collaborated with Traditional and Complementary Medicine Division under the Ministry of Health Malaysia in organizing *Program Jalinan MADANI: Pemerkasaan Perubatan Tradisional Anak Negeri Sarawak*. The purpose was to enhance their understanding on the traditional medical practices of the Natives of Sarawak.

Further, the collaboration aimed to enhance awareness among traditional medicine practitioners regarding Traditional and Complementary Medicine Act, 2016 and to heighten public awareness on the importance of preserving heritage and traditional medicine practices. This programme involved 40 participants, comprising traditional medicine practitioners and selected *Ketua Masyarakat* throughout Sarawak.

Training and Competency Building

Tuan Speaker, Majlis Adat Istiadat Sarawak has been making a lot of effort in training and competency building for its staff. In this respect, Majlis Adat Istiadat Sarawak has initiated a collaboration with the Centre for Legal Pluralism and Indigenous Law; Faculty of Law, University of Malaya to train and to build the competency of its research officers in their research works. On the 15th to 16th December this year, very soon, research officers will attend a training programme on Legal and Social Research Methodology to be conducted by the Faculty of Law, University of Malaya. This training aims to provide knowledge, research skills and practical abilities in law and sociology research relevant to *Adat*.

Digital Initiatives

Tuan Speaker, I wish to take this opportunity to report on the ongoing digital transformation efforts under Majlis Adat Istiadat Sarawak. Particularly on the enhancement of our *Adat* data governance and the upskilling of the frontline officers through the Native Marriage Electronic System Version 2, Digital Record Management Training 2025. A training on Native Marriage Electronic System Version 2, Digital Record Management Training 2025 was held in Miri on 5th and 6th August 2025. 95 participants from district offices and sub-district offices throughout Sarawak participated in the training.

Promotion of Culture Traditions and History of the Natives

Cultures and traditions are part and parcel of the *Adat* of the natives. In this regard, Majlis Adat Istiadat Sarawak is moving forward through various programmes and initiatives to promote better understanding and appreciation of the *Adat* which are cultures, traditions, history of various natives of Sarawak. And now, the Native Courts of Sarawak.

Native Courts of Sarawak

Now, I will now touching on matters concerning the Native Courts of Sarawak. The Native Courts of Sarawak have, for generation, played a fundamental role in preserving harmony, resolving disputes, and safeguarding the *Adat* and customs of our native communities. For many of our rural and interior populations, the Native Courts of Sarawak is often the first and sometimes the only avenue for access to justice. This underscores the importance of ensuring that the institution remains strong, credible, and responsive to the evolving needs of the community.

Tuan Speaker, while awaiting the formal commencement of the transformation programme upon the passing of the New Native Courts Bill, the Native Courts of Sarawak has already taken interim measures to lay out the necessary foundation. For the information of the Honourable Member for Krian, I wish to inform that this august House that the Native Courts of Sarawak is currently working closely with the Human Resource Development and Management Unit to identify and recruit individuals with recognised legal backgrounds as Magistrates. These include those who possess the Certificate of Legal Practice *atau* (CLP), to serve as Native Courts Magistrates. This interim initiative is both timely and crucial. The growing complexity of cases before the Native Courts of Sarawak requires officers who are not only have a deep understanding of local customs but are also knowledgeable in legal principles and judicial procedures. By recruiting legally trained individuals, we are ensuring that the Native Courts of Sarawak is staffed with personnel capable of handling a wider variety of cases with professionalism, consistency, and fairness.

Furthermore, this recruitment effort will help address the current and anticipated shortage of Magistrates. As the transformation programme progresses, a sufficient pool of qualified officers will be essential to ensure smooth operations, minimize delays, and maintain public confidence in the system. The combination of legal training and contextual understanding of *Adat* will enable our Magistrates to administer justice effectively, especially in cases where customary principles intersect with broader legal considerations.

Performance of the Native Courts of Sarawak

Now allow me to also touch on the performance of the Native Courts of Sarawak on the settlement of cases filed before the native courts. The Native Courts of Sarawak continue to demonstrate commendable performance in the discharge of judicial duties. Our presiding officers have consistently shown dedication, diligence, and integrity in managing cases, many of which involve complex customary laws and sensitive issues. Their steadfast commitment reflects our continued efforts to uphold justice, strengthen the administration of native law, and ensure that the rights and interests of our communities are protected. I am pleased to report that as of October this year, out of total 18,233 registered court cases since 1992 that involve all levels of courts throughout Sarawak, 13,763 cases or 75% have been settled. There are still 4,470 or 25% cases that remain at several different stages of the process. The Native Courts of Sarawak is making every effort to ensure that these remaining cases are resolved promptly and efficiently.

Tuan Speaker, I would like to take this opportunity also to update this august House on the ongoing Capacity Building Programmes undertaken by the Native Courts of Sarawak. The Native Courts of Sarawak has been actively implementing a comprehensive Capacity Building Programmes involving administrative officers, court clerks and court peons stationed in our district offices and sub-district offices. It also involves our *Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum* across all divisions and districts. This is part of our continuous efforts to strengthen the administration of justice at the grassroots level.

This initiative is designed to enhance their knowledge and understanding of court management, native law procedures, documentation standards and case handling processes. Through a series of structured training sessions, workshops and hands-on practical modules, participants have shown notable improvement in their competency, confidence and ability to discharge their duties in accordance with established procedures.

For the current year, the Native Courts of Sarawak has successfully implemented five capacity building programmes, organised across the northern, central, and southern regions of Sarawak. These programmes involved 309 participants from the respective groups mentioned. The overall costs in organising these programmes amounted to RM250,000. The positive outcomes of these programmes have been clearly reflected in smoother case administration, more consistent application of native laws and improved coordination between *Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum* and the Native Courts machinery. Given these encouraging results, the Native Courts of Sarawak will continue this capacity building programmes next year. This is to ensure that all officers, *Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum* are equipped with the necessary skills and knowledge to uphold the integrity and effectiveness of the Native Courts System.

Tuan Speaker, in addition to the formal Capacity Building Programmes, the Native Courts of Sarawak has also organised several District-Level Engagement Sessions or *Sesi Libat Urus Peringkat Daerah*. This was aimed at providing hands-on guidance and closer engagement and support to officers and *Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum* at selected districts.

These engagement sessions which are initiated this year, have proven to be particularly effective in addressing outstanding cases, where direct discussions with officers, *Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum* and on-site clarification help identify issues and expedite resolutions. They also serve as an important platform to guide newly appointed court clerks, especially those still familiarising themselves with administrative routines, on how to properly update case information and other essential data into the Native Courts System.

This practical, face-to-face approach ensures that officers and clerks gain real working knowledge, reducing errors and improving the accuracy and timeliness of our records. To date, four engagement sessions have been successfully organized in the districts of Siburan, Serian Kapit and Marudi, involving a total of 50 Court Clerks, Court Peons, *Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum*. The total cost of organising these programmes amounted to RM5,844. Through these targeted engagements, we have seen better coordination, faster processing of court matters at the district level and greater confidence among officers and *Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum* in discharging their duties. These efforts complement our larger capacity building agenda and reflect our commitment to strengthening the Native Courts' operational efficiency at every level.

Tuan Speaker, It is essential that our traditional institutions evolve in tandem with the socio-economic development of Sarawak, that can meet the needs of present and the future generations. The State Government is currently undertaking the construction of new district office buildings at various districts. This initiative reflects our unwavering commitment to ensuring that every corner of Sarawak is equipped with modern, functional and accessible public service facilities for the benefit of our *rakyat*.

In this regard, the Native Courts of Sarawak will work closely with Administrative Unit to ensure that the design of each district office building will provide space for a Native Courtroom. This careful planning will ensure that the administration of native justice is conducted in a dignified, orderly and professional environment. Furthermore, to promote uniformity and excellence throughout the State, the design of these Native Courtrooms, along with their internal furnishings and equipment, will be standardised across all districts. Such standardisation will not only enhance operational efficiency but also uphold the integrity and stature of the Native Courts System in Sarawak.

Distinctive local motifs and designs unique to the diverse native communities of Sarawak will also be incorporated into these courtrooms. These elements will not only enhancing the identity of each courtroom but also portray the traditions, values and histories that guide the Native Courts in administering justice. Concomitantly, we are ensuring that these courtrooms are equipped with the necessary infrastructure to support the application of digital technology in future court proceedings. This includes facilities for electronic documentation, virtual hearings and improved digital case management. All these features will strengthen efficiency, accessibility and transparency on the native courts' judicial processes.

UNIT PENTADBIRAN

Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum

Tuan Speaker, *now I go to the* Unit Pentadbiran. Kerajaan sememangnya amat memahami realiti semasa, khususnya peningkatan kos sara hidup dan keperluan operasi di kawasan luar bandar yang semakin meningkat telah memberi kesan kepada Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum dalam melaksanakan amanah mereka.

Dalam masa yang sama, skop tugas Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum terus berkembang selaras dengan aspirasi Pelan Pembangunan Pasca COVID-19 2030 (PCDS 2030). Mereka kini memainkan peranan penting bukan sahaja dalam urusan pentadbiran komuniti tetapi juga penyelarasan pembangunan, kebajikan masyarakat, pelaksanaan *Rural Transformation Project* (RTP), penglibatan dalam mesyuarat rasmi serta aktiviti sosial setempat.

Keadaan ini memerlukan mereka menanggung kos operasi tambahan seperti pengangkutan, komunikasi dan perbelanjaan harian lain bagi memastikan penyampaian perkhidmatan kepada rakyat dapat dilaksanakan dengan berkesan.

Menyedari cabaran dan tanggungjawab besar ini, kerajaan telah meluluskan kenaikan gaji dan elaun Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum sebanyak RM400 sebulan, melibatkan 7,710 jawatan Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum, berkuat kuasa mulai 1 Januari 2026.

Dalam hal ini, saya merakamkan setinggi-tinggi penghargaan kepada Yang Amat Berhormat Premier Sarawak atas kelulusan kenaikan gaji dan elaun ini.

Ini merupakan peningkatan tertinggi dalam sejarah institusi Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum dan mencerminkan komitmen serta penghargaan Kerajaan terhadap peranan besar mereka dalam memastikan dasar Kerajaan sampai kepada setiap lapisan rakyat.

Selaras dengan kenaikan ini, Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum hendaklah mempertingkatkan prestasi penyampaian perkhidmatan, meningkatkan akauntabiliti serta menjalankan tugas dengan penuh integriti selari dengan hala tuju PCDS 2030 untuk menjadikan Sarawak sebuah Negeri Maju menjelang 2030.

Pada masa yang sama, kerajaan turut memperkukuhkan tatacara pengurusan Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum merangkumi penambahbaikan syarat-syarat dan proses pelantikan serta perincian peranan dan tanggungjawab yang lebih jelas.

Langkah ini bertujuan memastikan setiap pelantikan dibuat secara telus, berintegriti dan berasaskan merit, di samping memastikan Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum benar-benar memahami mandat yang diberikan kepada mereka.

Penambahbaikan ini juga penting bagi memastikan struktur kepimpinan di peringkat akar umbi lebih tersusun, responsif dan profesional. Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum bukan sahaja menjadi jambatan antara kerajaan dan rakyat, tetapi juga menjadi pemangkin pembangunan setempat, pemudah cara pelaksanaan dasar-dasar negeri, serta tonggak kestabilan sosial dalam komuniti masing-masing.

Tuan Speaker, di samping itu, kerajaan turut memberi penekanan terhadap tadbir urus di peringkat Jawatankuasa Kemajuan dan Keselamatan Kampung (JKKK). Setakat ini, sebanyak 6,374 Jawatankuasa Kemajuan dan Keselamatan Kampung telah ditubuhkan, yang membabitkan seramai 63,512 ahli berdaftar.

Justeru itu, bagi memperkukuhkan peranan strategik Jawatankuasa Kemajuan dan Keselamatan Kampung dalam pembangunan kampung, mulai Januari 2025, kerajaan telah

memperkenalkan dan mengguna pakai sebuah sistem elektronik yang dinamakan Sistem e-J3K bagi mengurus dan menyelaras seluruh struktur pentadbiran Jawatankuasa Kemajuan dan Keselamatan Kampung.

Sistem ini berfungsi sebagai pangkalan data rasmi bagi menyelaras proses pelantikan, pengurusan profil kampung, penyediaan pelan tindakan kemajuan kampung, penyimpanan minit mesyuarat serta rekod aktiviti dan projek pembangunan kampung.

Melalui inisiatif digital ini, pengurusan Jawatankuasa Kemajuan dan Keselamatan Kampung akan menjadi lebih teratur, cekap dan selari dengan agenda transformasi digital Kerajaan di bawah PCDS 2030 dan *Sarawak Digital Economy Blueprint 2030* (SDE 2030).

Pewujudan Jawatan Baharu Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum

Tuan Speaker, untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Balingian, Engkilili, Serembu dan Kabong, kerajaan peka terhadap keperluan untuk mewujudkan jawatan baharu Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum di seluruh Sarawak, termasuklah di kawasan Balingian, Engkilili, Serembu dan Kabong.

Setakat ini, kerajaan telah menerima lebih kurang 1,000 permohonan cadangan pewujudan jawatan baharu Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum dari semua bahagian di seluruh Sarawak.

Kesemua permohonan tersebut telah dikaji dan diteliti secara menyeluruh dengan mengambil kira beberapa faktor penting, antaranya status pemilikan tanah, faktor geografi, pertambahan bilangan rumah serta penduduk, keluasan kawasan bidang kuasa, serta pembinaan rumah panjang dan penempatan baharu.

Permohonan-permohonan berkenaan telah dibentangkan dalam Mesyuarat Jawatankuasa Khas Pengurusan Hal Ehwal Ketua Masyarakat dan Ketua Kaum dan seterusnya akan diangkat untuk pertimbangan selanjutnya oleh pihak berkuasa melulus.

Pengiktirafan sebagai Bumiputera Sarawak

Tuan Speaker, mulai 1 Januari 2025, semua permohonan untuk diiktiraf sebagai Bumiputera Sarawak dibuat sepenuhnya secara dalam talian, iaitu melalui *Sarawak Native Recognition Application System* (SARAS).

Pada 26 Jun 2025, sistem ini telah ditambah baik dengan menambah fungsi semakan kelayakan atau "*eligibility*" bagi memastikan hanya permohonan yang memenuhi syarat sahaja akan diproses dan dibawa ke Jawatankuasa Pengiktirafan Sebagai Bumiputera Sarawak (JPBS) untuk dipertimbangkan.

Setakat ini, sebanyak 5,790 permohonan untuk diiktiraf sebagai Bumiputera Sarawak telah diterima dan dipertimbangkan oleh Jawatankuasa Pengiktirafan Sebagai Bumiputera Sarawak (JPBS).

Daripada jumlah tersebut sebanyak 5,186 permohonan telah diluluskan, iaitu sebanyak 1,835 (35%) telah diiktiraf sebagai komuniti Iban, 1,718 (33%) diiktiraf sebagai komuniti Bidayuh, 601 (12%) diiktiraf sebagai komuniti Melayu, 336 (6%) diiktiraf sebagai komuniti Melanau, 199 (4%) diiktiraf sebagai komuniti Murut atau Lun Bawang, 146 (3%) diiktiraf sebagai komuniti Kenyah, 144 (3%) diiktiraf sebagai komuniti Kayan dan selebihnya daripada komuniti lain.

Pengurusan Senapang Patah Di Sarawak

Tuan Speaker, kerajaan amat prihatin dan sentiasa mengambil berat kepentingan keselamatan awam serta kesejahteraan rakyat, terutamanya dalam mengelakkan sebarang risiko penyalahgunaan senjata api khususnya yang melibatkan senapang patah.

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Ngemah, sebagai langkah kawalan, Kerajaan masih mengekalkan polisi semasa berkaitan pemilikan senapang patah, iaitu pemilikan senapang patah hanya boleh ditukar nama daripada ibu bapa kepada anak lelaki atau anak perempuan sahaja. Manakala penggunaan dibenarkan hanya untuk tujuan perlindungan hasil pertanian (*protection of agriculture crop*).

Walau bagaimanapun, kerajaan sentiasa bersedia untuk menilai semula polisi berkaitan, termasuklah syarat dan keperluan *permit carry and use*, selaras dengan tuntutan dan tahap keselamatan semasa.

Ke arah Pendigitalan Rekod Pemegang Lesen dan Permit Carry and Use bagi Senapang Patah

Tuan Speaker, bagi memperkukuhkan tadbir urus pengurusan senapang patah, kerajaan telah mengambil langkah proaktif dengan membangunkan satu sistem pangkalan data berpusat yang dikenali sebagai *e-Firearm System*.

Sistem ini merupakan satu transformasi digital penting yang bertujuan mempertingkatkan kecekapan, ketelusan dan integriti dalam pengurusan lesen senapang patah di Sarawak.

Sistem ini bukan sahaja berfungsi sebagai platform penyimpanan dan penyelenggaraan rekod pemegang lesen serta pemegang permit *carry and use*, tetapi turut digunakan bagi tujuan permohonan pindah daftar lesen senapang patah dan permohonan penukaran nama pemilik senapang patah.

Dengan adanya sistem digital ini, proses pengurusan, pemantauan dan audit keselamatan dapat dilaksanakan secara lebih sistematik dan efisien. *Firearm System* dijangka akan digunakan sepenuhnya mulai tahun hadapan, sekali gus menandakan satu lagi pencapaian penting dalam usaha pendigitalan perkhidmatan Kerajaan Negeri.

UNIT PENGURUSAN IMIGRESEN DAN BURUH

Tuan Speaker, I will now proceed on matters concerning Unit Pengurusan Imigresen dan Buruh.

Transforming Immigration and Labour Management in Sarawak

In tandem with the Digital Transformation Plan under the Digital Government Services as outlined in Sarawak Post COVID-19 Development Strategies 2030 and the Sarawak Digital Economy Blueprint 2030, the Sarawak Government through the Immigration and Labour Management Unit has initiated the Foreign Workers Transformation Approach to significantly reduce the turnaround time for approval of work permit on foreign workers.

This system has greatly enhanced transparency, user convenience, enabling transactions to be carried out online without the need to visit the physical service counters of the relevant agencies. In short, the application and approval can be done within 24 hours by the relevant agencies and authorities.

Since its implementation in January 2025, the system has received a total of 18,554 Approval in Principle (AP) applications, and 106,242 AP quotas have been approved in accordance with industry needs.

The processing time starting from the submission until the approval of the application, improved significantly from 197 days previously to an average of just 54 days reflecting a major achievement. This processing time will be further shortened as we move forward in the utilisation of the system.

With the introduction of this digital platform, the Sarawak Government now has access to accurate, real-time data that enables better balancing of labour demand and supply across various economic sectors in the state. The data gathered through the system also supports the state's big data initiative, which aims to drive Sarawak's transition towards data-driven decision-making.

Tuan Speaker, I would also like to inform this august House that the FWTA system has been further enhanced with two additional submodules, namely Expatriate Platform for Recruitment and the Talent (EXPRT); and Household and Assistance Vetting and Employment Network (HAVEN).

The Expatriate Platform for Recruitment and Talent (EXPRT) submodule was implemented on 1st November 2025 for managing expatriate application, while the Household and Assistance Vetting and Employment Network (HAVEN) submodule will come into effect in January 2026 for household assistant or maid application.

These enhancements clearly demonstrate that we are on the right track in ensuring that matters related to immigration and labour are managed in a systematic, efficient, transparent, and holistic manner through the effective adoption of digital technologies.

To ensure that this initiative is fully optimised, ILMU has conducted various engagement sessions with industry players and key stakeholders since 2024. In addition, the system was showcased and presented to stakeholders during the State Labour Day event on 18th May 2025 at the Hikmah Exchange Convention Centre, which was officiated by Yang Amat Berhormat Premier Sarawak and attended by 1,600 employers and employees. This event is one of the program and engagement to ensure that the target significant to ensure that the target groups receive accurate, timely, and comprehensive information regarding the implementation of the FWTA initiative.

UNIT KESELAMATAN DAN PENGUATKUASAAN SARAWAK

I will now proceed with matters relating to the Unit Keselamatan dan Penguatkuasaan Sarawak (UKPS).

Strengthening Security, Enforcement and Resilience in Support of PCDS 2030

Unit Keselamatan dan Penguatkuasaan Sarawak (UKPS) is committed to ensure Sarawak as a 'Safe and Secured State' as encapsulated in the Post COVID-19 Development Strategy 2030. In this respect, UKPS is working together with other enforcement agencies in maintaining law and order, which is important to ensure uninterrupted economic growth and development. For this purpose, UKPS has established nine sections to carry out its responsibilities and duties efficiently and effectively in ensuring and maintaining the state security.

Integrated Enforcement, Investigations, and Blockade Operations

UKPS is the lead agency in coordinating multiagency enforcement operations with strategic partners such as the Royal Malaysia Police (PDRM), Forest Department, and Immigration Department in combating illegal activities such as illegal logging, fishing, and sand dredging. More importantly, these efforts are vital in protecting the economic resources of the state. Throughout 2025, UKPS has successfully coordinated and participated in multiple joint operations, including *OP*

Bersepadu JIM, OP Mega Luluh, OP Jongkong, OP Bersepadu LPG, OP Bersepadu Samalatong, and OP Blocus. For the same period, UKPS has achieved 100% conviction rate in its investigations and prosecutions under the various state ordinances.

Critical Progress: Establishing UKPS Command and Control Hubs for State Safety and Disaster Management

UKPS has developed Markas as its vital command and control hub which is very significant in enhancing the state's safety and security. To date, five *markas* are already in operation, namely in Kuching, Tanjung Manis, Bintulu, Miri, and Lawas.

Enhancing Maritime Security and SAR Capability

Tuan Speaker, the Sarawak Coastguard (SC) is responsible for protecting our vast maritime domain, focusing on improving fishermen security, providing vital Search and Rescue (SAR) services and protecting natural resources.

In 2025, the Sarawak Coastguard has executed 158 maritime operations to protect Sarawak Exclusive Economic Zone, enforcing the various laws including the Malaysian Fisheries Act, 1985. Currently, the Sarawak Coastguard has 12 vessels of various classes for their operational purposes. They are in the midst of acquiring three more additional vessels.

Community Emergency Response Team (CERT)

UKPS is also working closely with the communities in establishing Community Emergency Response Team (CERT) and related volunteer efforts. The ongoing CERT 2.0 initiatives have been conducted at Endap, Samarahan, Trusan, Lawas, Spaoh, Betong, and Ngungun in Kanowit.

ISU-ISU YANG DIBANGKITKAN OLEH AHLI-AHLI YANG BERHORMAT

Tuan Speaker, seterusnya saya ingin memberi maklum balas mengenai perkara-perkara yang dibangkitkan oleh Ahli-ahli Yang Berhormat bagi Pelagus, Balingian, Bukit Semuja, Daro, Bukit Begunan, Bukit Assek, Batu Kitang dan Ngemah.

Membina sebuah Mahkamah Bumiputera di Kapit

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Pelagus, buat masa ini, Kerajaan Sarawak belum mempunyai perancangan untuk mendirikan sebuah bangunan Mahkamah Bumiputera Sarawak di bahagian Kapit. Namun, Kamar Mahkamah Bumiputera Sarawak ini adalah merupakan salah satu skop utama dalam reka bentuk *State Pre-Approved Plan* bagi setiap bangunan pejabat daerah di seluruh Sarawak.

Bagi urusan pentadbiran adat dan perundangan di bahagian Kapit, terdapat kemudahan Bilik Mahkamah Bumiputera di Pejabat Daerah Kapit, Song dan Belaga bagi memudahkan pelaksanaan fungsi kehakiman di peringkat daerah masing-masing.

Resthouse Balingian

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Balingian, status projek *resthouse* adalah dalam proses permohonan pertapakan dan reka bentuk. Projek dijangka bermula pada pertengahan tahun 2026 dan dijangka siap pada tahun 2027.

Pejabat Daerah Daro

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat dari Daro, konsep bangunan Pejabat Daerah Daro adalah berdasarkan reka bentuk *State Pre-Approved Plan* yang dibangunkan oleh Jabatan Kerja

Raya Sarawak. Reka bentuk ini digunakan bagi mempercepatkan pelaksanaan pembinaan bangunan pejabat daerah di seluruh Sarawak.

Bangunan pejabat daerah ini akan menempatkan agensi pentadbiran di peringkat daerah iaitu Pejabat Daerah Daro dan beberapa agensi Kerajaan Sarawak yang berpejabat di daerah Daro. Tender dijangka akan dikeluarkan pada suku pertama tahun 2026. Tempoh pelaksanaan projek adalah selama 24 bulan dan akan dilaksanakan oleh Jabatan Kerja Raya Sarawak.

Federal Government Building

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Bukit Semuja, Pejabat Setiausaha Persekutuan Sarawak (SUPS) telah membuat tinjauan keperluan Bangunan Gunasama Kerajaan Persekutuan (BGKP) di bahagian Serian. Berdasarkan hasil tinjauan ini, satu cadangan untuk mewujudkan telah pun disediakan. Walau bagaimanapun, cadangan ini perlu melalui beberapa proses dan diperhalusi terlebih dahulu sebelum ianya dikemukakan kepada Jabatan Perdana Menteri serta Kementerian Ekonomi bagi permohonan peruntukan melalui Rancangan Malaysia Ketiga Belas *Rolling Plan 2 (RP2)* Tahun 2027 untuk pertimbangan dan kelulusan.

Pada 25 September 2025, lawatan pemeriksaan dan penilaian tapak cadangan diketuai oleh Bahagian Pengurusan Projek 5, Cawangan Kerja dan Bangunan Am 1, Ibu Pejabat Jabatan Kerja Raya Malaysia telah selesai dilaksanakan. Tujuan lawatan tersebut adalah bagi menilai keadaan tapak cadangan dan seterusnya mengemaskini dan mengemukakan Anggaran Kos Awalan (AKA) dengan mengambil kira kos pelaksanaan projek secara *Building Information Modelling (BIM)* serta kos keperluan seismik. Setakat ini, pejabat SUPS sedang menyelaras maklumat bagi penyediaan kertas cadangan pembangunan untuk dikemukakan kepada Jabatan Perdana Menteri.

Pantu Administrative Centre

Untuk makluman Ahli Yang Berhormat bagi Bukit Begunan, projek pembinaan Pejabat Daerah Pantu telah diluluskan dalam Kajian Separuh Penggal Rancangan Malaysia Kedua Belas dengan peruntukan sejumlah RM15 juta. Reka bentuk bangunan Pejabat Daerah Pantu juga akan menggunakan reka bentuk *State Pre-Approved Plan* yang dibangunkan oleh Jabatan Kerja Raya Sarawak yang akan menempatkan agensi pentadbiran di peringkat daerah. Status semasa projek pembinaan Pejabat Daerah Pantu dalam proses pengambilan balik tanah. Projek ini dijangka akan bermula pada tahun 2026.

Tuan Speaker, in response to the human resource issues raised by Honourable Member for Batu Kitang, regarding the matter on one-off promotion exercise, I wish to clarify that based on *Surat Edaran Jabatan Perkhidmatan Awam, Nombor Rujukan: JPA.(S).600-1/3/26(18)* dated 12th November 2024, following the adoption implementation of *Sistem Saraan Perkhidmatan Awam (SSPA)*, the one-off promotion is only for Grade 9 to Grade 10, Grade 10 to Grade 12, and Grade 12 to Grade 13. This one-off promotion exercise does not apply to promotions from Grade 13 to Grade 14 which are formerly known as Grade 52 to Grade 54.

Tuan Speaker, for the information of Honourable Member for Bukit Assek, I would like to clarify on Foreign Workers Transformation Approach (FWTA) specifically on the costs of hiring foreign workers. The FWTA ecosystem consists of three components that require continuous enhancement.

The first component is the provision of critical infrastructure, including the establishment of Integrated Immigration and Labour Management Offices (ILC) in the Southern, Central, and Northern regions of Sarawak.

This also includes the recruitment and development of human capital, the adoption of internationally regulated and certified equipment, and the enhancement of digital technology infrastructure and applications.

In addition, it covers the procurement and customization of movable assets such as vehicles, improving connectivity, and ensuring efficient delivery of services to employers and foreign workers.

At this juncture, it is important for me to reiterate that digitalization is the only one part of the larger ecosystem which is being implemented through FWTA platform. Ultimately, our goal is to bring all these services together directly to your doorstep.

The FWTA Project is implemented through the Public Private Partnership (PPP) model, under which all capital development for the project ecosystem is fully financed by the private sector. The fees collected are used to enhance and upgrade the various components of the ecosystem, which require substantial initial investment such as the development of facilities, the FWTA platform, and related services. These investments are intended to help employers reduce their operational costs in managing the hiring of foreign workers.

Therefore, the investment incurred must be covered through reasonable fee structure, charged to employers who hire foreign workers in the operational and projects in Sarawak.

Based on the Cost and Benefit Analysis *atau* (CBA) conducted and verified by the relevant State Government agencies on the investment made in the development of this end-to-end ecosystem, the cost, the most appropriate fees to be charged to the employers in hiring foreign workers is RM1,854 per employee.

It must be emphasized here that this fee covers the cost of preparing, providing and maintaining all the necessary infrastructure and infostructure throughout the state in order to deliver the services to employers in hiring foreign workers and again not merely the cost of processing fees associated in the issuance of Approval of Principle or AP, Labour Licence, *Visa Dengan Rujukan* (VDR), Medical Screening and issuance of Non-Sarawakian Identity Card *atau* (NSIC).

I trust this explanation will clarify the misconception that the costs incurred are purely for the processing fees in the application to, for foreign workers.

Tuan Speaker, the progress achieved through the FWTA Project reflects the State Government's commitment to modernise the service delivery, strengthening governance, and leveraging digital innovation for the benefit of our industries and our people. We will continue to refine and expand this system to ensure that Sarawak remains competitive, progressive, and well-positioned to address future labour and immigration challenges.

I wish to assure that the industry that we always welcome any constructive feedback especially suggestion on how we can further enhance the effectiveness and efficiency of the immigration and labour management ecosystem in Sarawak as we aspire to become a developed state by the year 2030.

Conclusion

Tuan Speaker, I wish to thank Tuan Speaker, the Deputy Speaker, State Secretary, State Attorney General, State Financial Secretary, Federal Secretary, Deputy Ministers' in the Department of the Premier of Sarawak, all Head of Departments, and all DUN Staff for the decorum and smooth running of this Dewan Sitting.

Now, before I end my speech, I wish all Christians in this august House and outside, a Merry Christmas and a happy and prosperous New Year to everyone. Now, with these words, I hereby support the Motion on the Supply (2026) Bill 2025.

Saya juga ada dua pantun di sini:

*Sungai Sarawak mengalir tenang,
Perahu tambang melintas perlahan;
Bijaksana sungguh Premier merancang,
Sarawak maju makmur hasil kepimpinan.*

*Burung kenyalang terbang tinggi,
Menyapa mentari di langit biru;
Rakyat Sarawak setia dan harmoni,
Aman damai hidup bersatu padu.*

Thank you, Tuan Speaker.

Timbalan Speaker: Thank you, YB Dato Sri John Sikie anak Tayai di atas ucapan penggulungan tadi.

*Gulai terubok asam terung,
Insya-Allah esok penggulungan bersambung.*

Timbalan Speaker: Ahli-ahli Yang Berhormat, the sitting is now adjourned, and House shall resume its sitting at 9.00 a.m. tomorrow. Insya-Allah.

(Mesyuarat ditangguhkan pada jam 5.51 petang)